

memo

časopis pro orální historii / oral history journal

2023/2

ZÁPADOČESKÁ
UNIVERZITA
V PLZNI

středisko orální historie
katedra historie FPE ZČU

memo

Časopis pro orální historii / Oral History Journal

Plzeň 2023 / 2

MEMO 2023/2

Časopis pro orální historii / Oral History Journal

Vedoucí redaktorka / Senior Editor: Naděžda Morávková (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen)

Výkonná redaktorka / Executive Editor: Marie Fritzová (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen)

Redakční rada / Editorial Board: Joanna Bornat (The Open University, Milton Keynes), Michal Louč, (Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy a Vojenský historický ústav Praha,), Pavel Mücke (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Miroslav Vaněk (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Karel Reháček (Státní oblastní archiv Plzeň / State Regional Archives Pilsen, Czech Republic), Radikobo Ntsimane (University of KwaZulu-Natal, Pietermaritzburg, South Africa), Albert van Jaarsveld (University of Zululand, KwaDlangezwa, South Africa), David King Dunaway (Department of English Language and Literature of New Mexico, Albuquerque, USA), Taťána Součková (Katedra historických věd a stredo-európskych štúdií FF UCM v Trnave, SR), Kathryn Nasstrom (University of San Francisco, USA)

Redakční okruh / Editorial Advisory Board: Zdeněk Beněš (Karlova univerzita Praha / Charles University Prague), Joanna Bornat (The Open University, Milton Keynes), Doug Boyd (University of Kentucky Libraries, Lexington, U.S.A.), Ivo Budil (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Mónica Patricia Cadenas Erazo (Lima, Peru), Ismail Demircioglu (Karadeniz Technical University, Trabzon, Turkey), Panos Dimisianos (Corfu, Greece), Karel Foud (Národní památkový ústav Plzeň / State Conservation Pilsen), Blažena Gracová (Ostravská univerzita v Ostravě / University of Ostrava), Bohumil Jiroušek (Jihočeská univerzita České Budějovice / University of South Bohemia, České Budějovice), Jan Kumpera (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Pavel Mücke (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Dana Musilová (Univerzita Hradec Králové / University Hradec Králové), Nina Pavelčíková (Ostravská univerzita v Ostravě / University of Ostrava), Jiří Petráš (Jihočeské muzeum České Budějovice / Museum of South Bohemia, České Budějovice), Valeria Rotershteyn (Moscow Economic School, Moscow, Russia), Michael Sesling (Audio Transcription Center, Boston, U.S.A.), Petra Schindler (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Ibrahima Thioub (Cheikh Anta Diop University, Dakar), Marta Ulrychová (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Pavel Urbášek (Univerzita Palackého Olomouc / University of Palacky, Olomouc), Lukáš Valáš (Newton College, Brno), Miroslav Vaněk (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Bohdan Zilynskyj (Karlova univerzita Praha / Charles University Prague)

Obálka / Cover: Petr Lobaz

Grafická úprava, sazba / Graphic design, print rate: Petr Kuranda

Vydavatel / Publisher: Pro SOHI Plzeň vydává viaCentrum, s. r. o., Ztracená 34, Olomouc, 772 00

Adresa redakce / Address of Editors: Středisko orální historie SOHI při Katedře historie Fakulty pedagogické Západočeské univerzity v Plzni, Veleslavínova 42, Plzeň, 306 19, Česká republika
Telefon: +420 377 636 603

E-mail: moravkov@khi.zcu.cz, fritzovamarie@gmail.com

Online verze dostupná z URL / Internet Access: www.oralhistory.cz a www.sohi.maweb.eu

© Naděžda Morávková

© SOHI, Středisko orální historie při KHI FPE ZČU v Plzni

© viaCentrum, s. r. o.

Evidence MK ČR pod číslem E 19999

ISSN 1804-753X (Print)

ISSN 1804-7548 (Online)

Vychází dvakrát ročně

Časopis objednávejte na adrese redakce / Order at journal editors

Ročník 13, číslo 2, 2023

OBSAH / CONTENTS

REDAKČNÍ ÚVODNÍK / EDITORIAL COMMENT

Orální historie připomínající, doplňující, hledající i léčivá
(*Taťána Součková*) 5

STUDIE / STUDIES

Německá místa paměti jako memento transferu Němců z Brna
(*Klára Kohoutová*) 7

Události 1. poloviny 20. století v Jemnici u Tisové / Events in the 1st half
of the 20th century in Jemnice near Tisová
(*Johanka Drchotová*) 35

Poražení sametové revoluce – revoluce, transformace, nedůvěra /
On the losing side of the Velvet Revolution – revolution, transformation, mistrust
(*Jiří Juhász*) 58

ROZHOVORY A MATERIÁLY / INTERVIEWS AND ARTICLES

“Aufarbeitung” – Contribution of Oral History in the Dealing with the Past /
“Aufarbeitung” – Přínos orální historie při vyrovnávání se s minulostí
(*Felicitas Söhner*) 75

RECENZE / REVIEWS 88

POKYNY PRO AUTORY / NOTES FOR CONTRIBUTORS 94

CALL FOR PARTNERS 98

REDAKČNÍ ÚVODNÍK / EDITORIAL COMMENT

Orální historie připomínající, doplňující, hledající i léčivá

Tatána Součková

Letošní druhé číslo časopisu MEMO přináší trojici studií, které jsou sice výrazně rozdílné svým obsahovým zaměřením, přece jim však nechybí společný zastřešující motiv. Ten by se dal jednoduše shrnout slovem “místo”, nebo snad lépe “místa”. Všechny texty, které tvoří aktuální vydání našeho časopisu, se problematiky míst dotýkají – i kdyby jen v tom, jaký úkol si autoři vytyčili při jejich psaní.

Klára Kohoutová představuje výzkum německých míst paměti, která připomínají transfer Němců z poválečného Brna. Text je metodologicky opřen o koncept míst paměti francouzského historika Pierra Nory a jeho určitým specifikem je výběr narátorů, kterými jsou odborníci z řad vědců, ale například také iniciátor a pořadatel akcí pro veřejnost připomínajících vyhnání německojazyčných obyvatel moravské metropole.

Zaplňování „bílých míst“ v moderní historii obce Jemnice u Tisové si jako úkol pro svoji bakalářskou práci stanovila Johanka Drchotová. Zdařilý výzkum se jí podařilo přetavit do textu studie, která je sondou do života jemnických obyvatel v 1. polovině 20. století. Autorka analyzuje dostupné prameny k historii obce v daném období a mozaikovitě je doplňuje o poznatky získané z vlastního orálně-historického šetření. Zamýšlí se nad možnostmi komparace faktů dochovaných v pramenném materiálu s tradovaným vyprávěním vybraných obyvatel Jemnice.

Studie Jiřího Juházse je zaměřena na reflexi názorů té části české společnosti, která sametovou revoluci nevnímá jako pozitivní bod zlomu, ale přímo naopak. Cítí se všeobecným vývojem událostí po roce 1989 „poražena“ a zklamána. Text představuje různé pohledy lidí, kteří jen obtížně, a s notnou dávkou nedůvěry, hledají své místo v transformující se společnosti. Jiří Juhász prostřednictvím svého výzkumu nastoluje důležitá témata, mezi která by měla patřit také možnost dialogu s názorově opomíjenými skupinami obyvatel, jejichž postoje a postřehy jsou pro pochopení nedávné minulosti i současnosti zásadní.

Sekce Rozhovory a materiály je věnována potenciálu orální historie při vyrovnání se s bolavými místy a traumatickými zkušenostmi. Autorka anglického textu Felicitas Söhner přibližuje možnosti orální historie v tomto směru na příkladu výzkumu se zaměstnanci dětských domovů v někdejší Německé demokratické republice. Jejich postoje k vykonání svého povolání a vzpomínky na bývalé svěřence a systém péče otevírají mnohé otázky. Jako klíčový se přitom jeví předpokládaný terapeutický efekt orálně-historických výzkumů dosažený prostřednictvím vzájemné konfrontace a komparace různých typů historických pramenů se vzpomínkami přímých účastníků zkoumaných událostí a jevů.

Časopis je samozřejmě doplněn recenzemi publikací, které jsou tentokrát doménou žen, a to jak ve smyslu autorství recenzovaných knih, tak také samotných recenzí. Mužská část odborné veřejnosti snad tentokrát redakci promine, že si v této rubrice své místo nenašla. To však jistě nebude platit pro budoucí čísla MEMA, která jsou již v přípravě. Náš časopis nicméně své pevné místo mezi vědeckými periodiky má a nezbývá než doufat, že také jeho prostřednictvím orální historie objevuje stále nová místa v zákoutích individuální i kolektivní historické paměti.

STUDIE/STUDIES

Německá místa paměti jako memento transferu Němců z Brna¹

Klara Kohoutová

Abstrakt

Výzkum paměti a jejich míst proměnil studium historie a postupem času se etabloval ve vědeckém prostředí. V příspěvku jsme aplikovali Norovu koncepci míst paměti, která je do jisté míry vázána na národní rámec, na českou společnost. Místa paměti reflektují minulost a vypovídají o vztahu společnosti k dějinám, jako jasně exponované objekty jsou bezprostředním a cenným zdrojem přemýšlení o kolektivní paměti a zároveň jsou jejími přímými aktéry. Příspěvek se zaměřuje na české projevy historického vědomí ve vztahu ke čtyřem německým místům paměti na Brněnsku. Paměť je zkoumána prostřednictvím míst paměti, tj. připomínání ve veřejném prostoru. Studie analyzuje příčiny, poukazuje na iniciativy, vztahy mezi většinou a menšinou, které se prolínají při vytváření a uchovávání menšin paměti.

Abstract

Research on memory and its sites has transformed the study of history and over time has established itself in the scientific environment. In this paper we have applied Nora's sites of memory concept, which is to some extent linked to the national framework, to Czech society. Sites of memory reflect the past and testify to society's relationship to history; as clearly exposed objects, they are an immediate and valuable source for thinking about collective memory, and at the same time they are its direct actors. The paper focuses on Czech manifestations of historical consciousness in relation to four German sites of memory in the Brno region. Memory is explored through sites of memory, i.e. commemoration in public space. The study analyses the causes, highlights the initiatives, and the relations between majority and minority that are intertwined in the creation and preservation of minority sites of memory.

Klíčová slova: Místa paměti; transfer Němců; orální historie; Brno; komemorace.

Key words: Sites of memory; expulsion of Germans; oral history; Brno; commemorations.

¹ Článek vychází jako součást VEGA projektu č. 2/0110/22 *Transfer Němcov z Československa po druhej svetovej vojne v dobovej propagande*.

Na úvod o místech paměti

Termín místa paměti vychází z několika svazkové kolektivní monografie *Les Lieux de mémoire*,² jejímž editorem je francouzský historik Pierre Nora. Koncept míst paměti vznikl v čase, kdy „v západoevropských zemích došlo k nahrazování spontánní osobní, rodinné a národní paměti, definované jako neplánovaný přenos vzpomínek z generace na generaci, učebnicovou konstrukcí národních dějin“.³ Tento proces šel ruku v ruce s demokratizací a globalizací. Podle Nory vznikla nezbytnost zhotovit inventář míst, jež by se stala šířitelem paměti.⁴ Místa paměti jsou symbolická zobrazení minulosti, současně ztvárnují hodnoty, které jsou součástí formované kolektivní identity. Skrz svoji vizuální podobu místa paměti pomáhají determinovat identitu národa či skupiny, k níž se vztahují, a tím splňují úlohu rekonstrukce národních dějin.⁵ Pro danou skupinu je symbolická hodnota míst paměti velká a zároveň je základem pro utváření vlastní identity.⁶ Místa paměti v souladu s teorií Reinolda Schmückera plní funkce uchování tradice, popřípadě funkci utváření identity.⁷ Takováto místa jsou vhodnou formou jak zprostředkovat budoucím generacím hodnotové vědomí národa či konkrétní skupiny.⁸ Zároveň se stávají vhodnou alternativou vzájemného respektu a pochopení i kdysi zneprátelených společenství.⁹ Cílem takového místa je odkaz silných momentů etnika, národa či skupiny.¹⁰ Vyjma

² V několikasvazkové práci *Les Lieux de Mémoire* představil tým vědců okolo Pierre Nory kaleidoskop francouzské kulturní historie. Blíže viz NORA, Pierre (ed.). *Les Lieux de mémoire*. Paris 1984.

³ HLAVAČKA, Milan. Místa paměti a jejich postavení v historickém a společenském „provozu“. In *Místa paměti česko-německého soužití. Sborník příspěvků z konference pracovní skupiny Česko-německého diskuzního fóra Místa paměti v Chebu 5. 6. 2010*. Praha 2011, s. 16–17. [Online] Dostupné z: <<https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=download&did=73771&kod=JMB056>> [Cit. 2022-02-02].

⁴ ŠUBRT, Jiří – PFEIFEROVÁ, Štěpánka. Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání. In *Historická sociologie*, č. 1, 2010, s. 20–21.

⁵ HROCH, Miroslav. Historické vědomí a potíže s jeho výzkumem dříve i nyní. In ŠUBRT, Jiří (ed.). *Historické vědomí jako předmět badatelského zájmu: teorie a výzkum*. Kolín 2010, s. 31–46.

⁶ „Místa paměti žijí ve společném prostoru, jsou útočišti, v nichž dosud přežívá něco ze symbolického života skupiny.“ NORA, Pierre. Mezi pamětí a historií: problematika míst. In MAYER, Francoise – BENZA, Alban – HUBINGER, Václav (ed.). *Antologie francouzských společenských věd: Město*. Praha 2010, s. 47.

⁷ Více viz SCHMÜCKER, Reinold. O funkcích umění. In *Aluze*, č. 8, 2004, s. 122–133.

⁸ „Místa paměti se rodí a žijí ze stesku po spontánní paměti, z vědomí, že je třeba utvářet archivy, zavádět výročí, pořádat oslavy, pronášet nekrology, notářsky ověřovat dokumenty.“ NORA, Pierre. *Mezi pamětí a historií: problematika míst*, s. 46.

⁹ HLAVAČKA, Milan. *Místa paměti a jejich postavení v historickém a společenském „provozu*, s. 21.

¹⁰ NORA, Pierre. *Mezi pamětí a historií: problematika míst*, s. 44.

své estetické hodnoty se místa paměti stávají nositeli funkcí a je možné na ně nahlížet z pohledu tzv. kolektivní paměti.¹¹

Místa paměti nesmíme vnímat výlučně skrz materiální povahu, jelikož představují komplex jevů. „*Vedle fyzických, míst' v podobě budov, památníků a pomníků také jednotlivé opakované akty, festivaly, kanonizace významných dat, symboly, rituály, vlajky, písně, hymny, předměty kulturního konzumu, soubory materiálních pozůstatků (muzea, skanzeny, archeologické naleziště), literární kodifikace paměti (slovníky, encyklopedie, učebnice, populární tisk, lidové čtení) a konečně i mentální místa paměti.*“¹² Místa paměti se nemusí vztahovat pouze ke konkrétnímu národu, nýbrž mohou mít charakter nadnárodní či místní, tedy disponují výpovědní rozmanitostí. K místům paměti se také přiřazují státní svátky a výročí, jejichž funkcí je formování historického vědomí.¹³

Mnohá kritika odříkala konceptu Pierra Nory všeobecnou uplatnitelnost, obzvláště kvůli specifčnosti francouzské historie, ke které se místa paměti vztahují.¹⁴ Navzdory tomu si právě tento francouzský koncept získal své příznivce a velice rychle si jej osvojili historici i výzkumníci z oblasti společenských a humanitních disciplín. V České republice a na Slovensku se taktéž setkal Norův koncept s kritikou. Důvodem obtížnosti aplikace francouzského modelu v našich zeměpisných šířkách je absence historické kontinuity a poněkud paradoxně samotné národní dějiny. Česká i slovenská místa paměti často splývají s místy paměti habsburské monarchie a interpretace nabízející se v okolních státech, které byly taktéž součástí habsburské říše, se mnohdy diametrálně liší. Dá se tedy říci, že často je za hrdinu považován sousedův nepřítel a naopak.¹⁵ Socialistický režim ve středoevropských a východoevropských zemích ovlivnil historiografii pozitivistickým přístupem. Po nástupu komunistů byla potřeba nové koncepce národních dějin, která by odpovídala ideologii vládnoucí strany.¹⁶ Od 90. let se české a slovenské historiografické práce orientují a inspirují konceptuálními a metodologickými přístupy ze Západu. Tedy 90. léta znamenala využívání

¹¹ SOUŠKOVÁ, Sabina. Společenská funkce pomníků. In *Kultura, umění a výchova*, č. 3, 2015.

¹² RAKOVÁ, Svatava. Místa paměti na přelomu tisíciletí: Výzvy a proměny jednoho konceptu. In HLAVAČKA, Milan – MARÈS, Antoine – POKORNÁ, Magdaléna. *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha 2011, s. 22–23.

¹³ Více viz OLŠÁKOVÁ, Doubravka. Česká místa paměti mezi dědictvím a tradicí. In *Dějiny – teorie – kritika*, č. 2, 2012, s. 270.

¹⁴ FRANCOISE, Étienne. Lieux de mémoire. Erinnerungsste. In MICHEL, Bernard – Antoine MARÈS, Antoine. *Lieux de mémoire en Europe centrale*. Paris 2009, s. 12.

¹⁵ Více viz OLŠÁKOVÁ, Doubravka. Česká místa paměti mezi dědictvím a tradicí, s. 262–263.

¹⁶ V českém a slovenském prostředí se na dlouhou dobu stala primárním východiskem historiografické práce Zdeňka Nejedlého *Komunisté, dědici velkých tradic českého národa*, která vyšla v roce 1946.

konceptu míst paměti v bádání přičiňující se o porozumění identit.¹⁷ Česká a slovenská historiografie se navíc nachází mezi dvěma inspiračními proudy, kterými jsou německá a francouzská historiografie. V roce 2005 se začala česko-slovensko-německá i česko-slovensko-francouzská komise věnovat tématu míst paměti.¹⁸ Výsledkem badatelské práce obou komisí se staly publikace.¹⁹

Cílem studie je poukázat na to, jak je transfer²⁰ Němců z Brna zobrazen ve veřejném prostoru a sledovat změny vnímání této události v české společnosti od vystavení daného místa až po současnost. Předkládaná studie analyzuje příčiny, poukazuje na iniciativy, vztahy mezi majoritou a menšinou, které se prolínají při vytváření a uchovávání menšin paměti. Za hlavní výzkumnou metodu byla zvolena orální historie, jejíž charakteristickým črtem je pohled zdola. V příspěvku byl využit méně frekventovaný přístup k orální historii. Atypicky byli za narátory zvoleni odborníci věnující se zkoumání transferu německých obyvatel po druhé světové válce z Brna. Narátoři jsou lidé ve veřejném prostoru více či méně známí. Jsou to odborníci na danou problematiku či samotní organizátoři institucionalizace předmětných míst paměti:

- *Jana Nošková* vedoucí oddělení paměťových studií Etnologického ústavu AV ČR, pod jejím vedením a vedením Sandry Kreisslové vznikla výstava Místa paměti jako výstup semestrálního projektu studentů Filozofické fakulty Masarykovi univerzity v Brně, výstava reflektovala soužití českého, německého a židovského obyvatelstva v Brně ve 20. století;
- *Tomáš Dvořák* z Historického ústavu Masarykovi univerzity v Brně zabývající se nucenou migrací v Československu a ve střední Evropě po druhé světové válce

¹⁷ V českém a slovenském prostředí se fenoménu paměti a místům paměti věnují historici (např. Josef Petráň, Jiří Rak, Eduard Maur, Jiří Pokorný, Radka Šustrová, Doubravka Olšáková, Milan Hlaváčka, Svatava Raková, Lubomír Lipták, Ivan Kamenec, Elena Mannová či Vladimír Macura). Ti všichni markantně ovlivnili vnímání míst paměti v našem prostředí. Francouzský historik Étienne Françoise tvrdí, že historici jsou bezpochyby nejlepší, co se do studia míst paměti a kultury paměti týká, jelikož dokáží svými metodami lépe objasnit jejich vznik, vývoj a obecnou konceptualizaci. Více viz FRANCOISE, Étienne. *Lieux de mémoire. Erinnerungsgoste*.

¹⁸ OLŠÁKOVÁ, Doubravka. Česká místa paměti mezi dědictvím a tradicí, s. 274.

¹⁹ CORNELIßEN, Christoph – HOLEC, Roman – PEŠEK, Jiří (ed.). *Diktatur – Krieg – Vertreibung: Erinnerungskulturen in Tschechien, der Slowakei und Deutschland seit 1945*. Essen 2005 (Česko-slovensko-německá komise). MICHEL, Bernard – MARÉS, Antoine. *Lieux de mémoire en Europe centrale*. Paris 2009 (Česko-slovensko-francouzská komise).

²⁰ Někteří autoři věnující se této problematice dávají přednost termínu vysídlení, odsun či vyhnání německého obyvatelstva. „*O samo užívání pojmu, ‚odsun‘ pro tuto historickou událost, o jeho legitimitu se vedou věčné boje. Výraz, ‚odsun‘ má silné politické konotace, výrazný jazykový lem. Odkazuje k poválečné rétorice i k její setrvalosti. Dnes zní toto moderní technické označení některým již cynicky, jiným ne-dost-korektně, ale většinou, ‚normálně‘.*“ ŠMÍDOVÁ, Olga. Pro nás lépe už bylo... Vymístění z velké historie a kolektivní paměť „českých Němců“. In *Sociální studia*, č. 1, 2010, s. 62–63.

- *David Kovařík* z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR věnující se českým dějinám po roce 1945 se zaměřením na výzkum pohraničních oblastí, národnostní a menšinovou politiku a hospodářské dějiny města Brna po roce 1945;
- *Jaroslav Ostrčilík* iniciátor Poutí smíření, které připomínají vyhnání německojazyčných obyvatel z Brna, mezi lety 2015–2020 koordinoval různé akce jako Rok smíření nebo Festival Meeting Brno.

Jsou to lidé soukromě či profesně zapojení do těchto aktivit, kteří se snaží ovlivňovat společenský diskurz a konstruovat německá místa paměti jako součást společné minulosti majoritní společnosti. Snahou takovéhoho přístupu bylo vytvořit obraz, který odkrývá to, jak danou problematiku vnímají a interpretují elitní složky společnosti.

Německá místa paměti na Brněnsku

Místa paměti disponují výpovědní rozmanitostí. Tu můžeme zpozorovat u německých míst paměti (zejména u těch, která se věnují transferu obyvatelstva po druhé světové válce) na českém území. V těsně poválečném období se vztahy mezi majoritou a Němci vyhrtyly. Z československého území bylo vysídleno více než dva a půl milionu Němců. Problematikou česko-německých vztahů se dodnes zabývá jak česká, tak i německá historiografie. „*Společné vzpomínání, rozkrývání a interpretování míst paměti je tedy skutečně vhodným základem k vzájemnému respektování a porozumění i dříve nepřátelských společenství.*“²¹ Německá místa paměti v České republice mohou být prostředkem ke smíření se s minulostí a nalezení nových propojení. „*Poutí smíření dva patnáct byla v Tagesschau v hlavních zprávách v prime time po celém Německu. Vidělo to celé Německo. My jsme si z toho dělali legraci, oni tam měli takovou infografiku, kde byla mapa České republiky a Rakouska. Byla tam malá tečka Praha, malá tečka Vídeň a mezitím velká tečka Brno. To způsobilo velký poprask jak v Česku, že se o tom diskutovalo, ale i na německé straně, hlavně u vyhnanecké obce, ti jsou z toho na větví dodnes. Německá veřejnost to velice kvitovala. Tehdejší spolkový prezident Joachim Gauck o projektu mluvil jako o dobrém příkladu, jak se vyrovnat s bolestivou minulostí v postkomunistickém světě.*“²²

Funkcí míst paměti je mimo jiné také oživení historie, současně můžeme místa paměti vnímat jako prostředky k tomu, aby se na určitém místě něco dělo. Česká republika je plná míst paměti, jež se vztahují k německé menšině. Tato místa

²¹ HLAVÁČKA, Milan. *Místa paměti a jejich postavení v historickém a společenském „provozu“*, s. 21.

²² Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Jaroslavem Ostrčilíkem, dne 15. března 2018 v Praze. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

můžeme rozdělit do pomyslných čtyř skupin. První skupina zahrnuje hmotná místa paměti (památníky, sochy a busty), jež odkazují k významným německým nepolitickým osobnostem. Druhá skupina reprezentuje místa paměti politických osobností. Třetí skupinu tvoří fenomén takzvaných zaniklých vesnic.²³ Poslední skupinu tvoří místa paměti, která poukazují na vysídlení německého obyvatelstva po druhé světové válce.

Německá místa paměti v České republice se geograficky nacházejí především v oblasti bývalých Sudet a v oblastech s vysokým počtem německého obyvatelstva před rokem 1945 (například Brno). Avšak i na ostatních místech České republiky můžeme německá místa paměti najít, příkladem mohou být právě ony nepolitické osobnosti. Milan Hlavačka ve své studii podotkl, že by se takováto místa mohla dělit dle funkce do tematických sekcí, a to na: místa paměti, místa událostí a místa osobností.²⁴ Přičemž všechny tři tematické sekce můžeme nalézt jak v českém, tak i v německém styčném prostoru.

Některá německá místa paměti v České republice spravují příslušníci menšiny, jiná majorita. Je to velice individuální, místo od místa. Některá místa paměti v České republice spravují Němci, rozuměj němečtí občané, nikoliv příslušníci německé minority v ČR. Takovýmto místem je například pomník Antona Grünthera v Krušných horách, konkrétně na Božím Daru v blízkosti radnice, kde je každoročně (první sobotu po 5. červnu) pořádána vzpomínková akce, na které se čtou úryvky z Grüntherových básní a následně návštěvníci zavítají k jeho hrobu a zpívají písně. Současně jsou Grüntherovi věnována také místa paměti v Německu. To je poměrně často pozorovatelný jev u německé menšiny. Vznik a uchování německých míst paměti bylo po dlouhý čas téměř výhradně v rukách minority. Avšak německá menšina v České republice pomalu vymírá a spěje k pozvolné asimilaci. Proto jsme dnes svědky toho, že novými nositeli paměti se stávají členové majority (příkladem můžeme být uskupení Meeting Brno). „*Iniciátoři míst paměti* (myšleni iniciátoři brněnského a pohořelického památníku – pozn. autorky) *byli buď Němci, anebo Rakušané. V té době majorita nevyvinula žádnou iniciativu. Akorát teď, když se konají Pochody smíření nebo jiné akce, tak to už je v rukách majority. To je sdružení Meeting Brno... ono je to pár lidí z řad studentů, umělců a intelektuálů, kteří patří do majority. Nejsou svázáni s německou menšinou, pokud je známo. Jsou to stoprocentní Češi.*“²⁵

²³ Památníků československo-německého soužití je v České republice pomálu oproti mnoha památníkům, které se vztahují k zaniklým obcím. Blíže o jednotlivých zaniklých obcích, městech a vesnicích a jejich seznam: Web stránka zaniklých obcí [Online] Dostupné z: <<http://www.zanikleobce.cz/>> [Cit. 2022-02-08].

²⁴ HLAVAČKA, Milan. *Místa paměti a jejich postavení v historickém a společenském „provazu“*, s. 22.

²⁵ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Davidem Kovaříkem, dne 1. března 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

Na německé a rakouské straně hranic se nacházejí všude na hlavních trasách transferu místa paměti (především se jedná o symbolické kříže). Není výjimkou, že jedna událost či osobnost má svá místa paměti jak na straně české, tak německé či rakouské. Důvody vzniku těchto míst však bývají odlišné, což mimo jiné také mnohdy souvisí s odlišným pohledem na jednu a tutéž událost či osobnost. Takováto místa jsou často vnímána neuralgicky.

V současné době je zřejmý zájem o uchovávání německých míst paměti na obou stranách, tedy jak na straně majority, tak i na straně německé a rakouské. I když pohnutky a jednotlivé aspekty jsou často odlišné. V následující části textu jsou rozebrána jednotlivá německá místa paměti na Brněnsku, konkrétně se jedná o památník v augustiniánské zahradě v Brně, památník v Pohořelicích, iniciativu pietních pochodů, které se v roce 2015 transformovaly do projektu Poutí smíření a od roku 2016 jsou součástí festivalu Meeting Brno.

Pamětní deska s křížem v Pohořelicích a památník v Brně

Protiněmecké nálady jitřily československou společnost již před skončením druhé světové války.²⁶ S přihlédnutím na válečné ztráty se během roku 1945 pohybovaly v protektorátu Čechy a Morava stále vysoké počty Němců. „*Stanovení celkového počtu všech Němců-civilistů, tj. rovněž říšskoněmeckých příslušníků, německých usedlíků ze Slovenska a uprchlíků z Východu (hlavně ze Slezska), kteří na jaře 1945 pobývali na českém území, je kvůli trvajícím migracím více než problematické.*“²⁷ Těsně po konci druhé světové války probíhal na mnoha místech takzvaný divoký odsun německého obyvatelstva.²⁸ K závažným událostem došlo koncem května 1945 v Brně. „*Brno bylo zajímavé tím, že sice nebylo v Sudetech, ale bylo to největší německé město v předválečném Československu. Tady žilo před druhou světovou válkou padesát tisíc Němců, což na počet obyvatel bylo nejvíc v celé republice. Dokonce i taková ta tradiční sudetská města jako Liberec, Ústí nad Labem, Opava, Karlovy Vary neměly tolik německých obyvatel*

²⁶ Ve druhé polovině roku 1942 začala exilová vláda v Londýně hovořit o nutnosti vypořádání se s německou otázkou, současně i nastínila problematiku poválečného transferu, který vnímala jako důležitý pro otázku budoucího vývoje. Během následujících let se pracovalo s různými formami odsunu. Pro Edvarda Beneše a exilovou vládu bylo důležité dosáhnout, pokud možno etnicky homogenního národního státu Čechů a Slováků, který by byl schválen i Spojenci. Více viz STANĚK, Tomáš – VON ARBURG, Adrian. Organizované divoké odsuny? Úloha ústředních státních orgánů při provádění "evakuace" německého obyvatelstva (květen až září 1945). In *Soudobé dějiny*, č. 3-4, 2011, s. 480–484.

²⁷ STANĚK, Tomáš. *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*. Praha 2005, s. 13.

²⁸ Blíže o vyhnání v jednotlivých okresech viz STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. Praha 1991, s. 72–75.

jako Brno. To se málo ví. Před první světovou válkou bylo Brno většinou německé město. Teprve po první světové válce tím, že se část Němců, hlavně úředníků, odstěhovala zpátky do Rakouska, a pak hlavně tím, že došlo ke vzniku Velkého Brna, kdy se k původnímu Brnu přičlenily okolní obce, kde žili hlavně Češi, tak se ta národnostní situace proměnila. Ale pořád v centru, ve Starém Brně byla většina Němců, takže Brno se dá považovat za německé město. Tím vznikl obrovský tlak po druhé světové válce. Tím jak Češi a Němci žili pospolu v jednom městě, potkávali se denně na ulicích, sdíleli stejné domy a podobně, tak zde vzniklo obrovské napětí, možná i proto tady byl ten mimořádný tlak na urychlení vysídlit je z města. Možná v Sudetech, kde to bylo čistě německé, kam po válce přišli čeští vojáci, tak tam nebyla taková potřeba s nimi hned zúčtovat jako v Brně, kde ten národnostní boj byl větší než v pohraničí. Ony to opravdu byly dvě silné majority Čechů a Němců, které spolu soupeřily o nadvládu nad městem. Hlavně po válce ta obrovská koncentrace Němců vytvořila velké napětí, které vedlo k tomu, je tak rychle odsunout.“²⁹

Ještě v posledních dnech před osvobozením (Brno bylo osvobozeno 26. dubna 1945) se prováděla evakuace německého obyvatelstva. Němci, kteří v tomto čase opustili území protektorátu, příslušeli většinou k bohatším. Již v prvních poválečných dnech se v Brně vytvořila značně napjatá situace, která pramenila z historických zkušeností česko-německého soužití. Současně se k tomu přidaly další faktory, jako zlá bytová a zásobovací situace. Stále častěji zaznívalo volání po vypořádání se s Němci, ve kterém se částečně zrcadlilo i politické soupeření mezi národními socialisty a komunisty.³⁰

Postavení brněnských obyvatel německé národnosti stanovovaly v tom čase směrnice a vyhlášky vydávané národním výborem. První nařízení, které se bytostně dotklo německého obyvatelstva v Brně, se týkalo pracovní povinnosti pro všechny muže od 14 do 60 let. Jejich pracovní náplň čítala především odstraňování trosků a čištění ulic po bombardování. Ihned po jmenování národního výboru se promýšlelo, co s německým obyvatelstvem, které v Brně zůstalo. Otázka německé budoucnosti byla projednávána 2. května, kdy bylo ustanoveno, že všichni němečtí občané musí chodit označení viditelným písmenem *N* na bílém poli. Poměrně problematická byla otázka smíšených manželství – například nevyřešenou záležitostí setrvala problematika Čechů provdaných za Němce, které se nevzdaly své národnosti ještě před 15. březnem 1939.³¹ Další jednání

²⁹ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Davidem Kovaříkem, dne 1. března 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

³⁰ Zatímco národní socialisté zastávali nekompromisní protiněmecká stanoviska, komunisté upozorňovali na nutnost uplatňování vedle nacionalistických kritérií i kritéria antifašistická. Blíže viz STANĚK, Tomáš. *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*, s. 235.

³¹ VON ARBURG, Adrian – STANĚK, Tomáš. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951*. Středokluky 2011, s. 232–233.

národního výboru týkající se německé minority se odehrálo 4. května. Výsledkem tohoto rokování bylo zřízení lidových soudů, které by zabránily veřejným trestům ze strany Brňanů. Současně bylo ujednáno, že majetek protektorátních Němců zůstane v rukou Čechů, zatímco všechnen majetek říšských Němců propadne Rudé armádě. Dne 11. května vyhlásilo Velitelství Národní brněnské bezpečnostní stráže směrnicí o odsunu německého obyvatelstva v trvání tří dní, která se týkala všech Němců starších 12 let. Jejich příbytky měly být zapečetěny před rozkrádáním, ke kterému přesto i tak docházelo. Svědčí o tom mnoho archivních materiálů i hlášení Národní bezpečnostní stráže.³² Historici zkoumající tuto dobu a směrnici se dodnes dohadují nad skutečným důvodem tohoto opatření a spekulují nad tím, zda cílem bylo sčítání veškerého německého obyvatelstva anebo zda nešlo o nějaké z opatření ve spojitosti s brněnskou návštěvou Edvarda Beneše.³³ Dva dny poté byl vydán dovětek, který německou internaci prodlužoval o další tři dny. Dne 15. května byla zčásti zrušena německá nucená koncentrace na základě usnesení, které z nuceného pobytu vyňalo děti do 14 let, ženy, seniory nad 60 let a muže neschopné práce. Ostatní muži měli nadále setrvat v táborech a být využíváni jako pracovní síly. V brněnské oblasti vznikly internační tábory v Jundrově, Bohunicích, Kuřimi, Maloměřicích, Mládkově u Boskovic a na Klajdovce.³⁴

Jednání o německé budoucnosti probíhala nejen uvnitř místního národního výboru, ale i na půdě zemského národního výboru. Dne 24. května došlo k jednání právě mezi těmito dvěma výbory – debatovalo se o vládní směrnici pro posuzování činnosti Němců, dále o přemístění neproduktivního obyvatelstva na venkov, o jejich poměrech majetkových a bytových atd. Jednotlivá perzekuční opatření namířená vůči Němcům se radikalizovala, čímž se situace v Brně stávala neutěšenou. Konkrétní podnět k odsunu německého obyvatelstva není dodnes znám – většina odborníků se shoduje v tom, že se s největší pravděpodobností jednalo o směsici několika faktorů. V první řadě o faktory psychologické: traumata z války, z německé okupace a z bombardování města, k nim se přidaly i faktory politické a hospodářské jako insuficientní potravinové zásobování, nedostatečné zabezpečení města ze strany politických představitelů a jednotlivé sváry mezi nimi, stejně tak jako i projev Edvarda Beneše z 12. května 1945.³⁵

³² Více viz Archiv města Brna (dále AMB), fond B 5 Místní národní výbor Černovice, inventární číslo (dále InvČ) 44, Bezpečnostní komise – Denní hlášení 14. 5. 1945.

³³ Blíže viz STANĚK, Tomáš – VON ARBURG, Adrian. *Organizované divoké odsuny?* s. 524.

³⁴ HERTL, Hanns – PILLWEIN, Erich – SCHNEIDER, Helmut. *Brněnští Němci a jejich vyhnání. Souhrn z historického hlediska.* In KORDIOVSKÝ, Emil (ed.). *Jižní Morava. Vlastivědný sborník.* Brno 1997, s. 122.

³⁵ DVORÁK, Tomáš. *Brno a německé obyvatelstvo v květnu roku 1945.* In VON ARBURG, Adrian – DVORÁK, Tomáš – KOVÁŘÍK, David (ed.). *Německy mluvící obyvatelstvo po roce 1945.* Brno 2010, s. 100–102.

„Třeba se neví a už se nezjistí, kdo dal primární pokyn k odsunu. Jestli to vzešlo ze zdola, jako z ulice, z nátlaku lidí, nebo jestli o tom rozhodl někdo nahoře? Třeba to přišlo z ministerstva od nějakých politiků, nebo jestli to bylo rozhodnutí místních jako lokálních politiků? To se neví. Tu politickou odpovědnost nese Národní výbor města Brna, který vydal vyhlášku o vyvedení Němců z Brna. Už se neví a spekuluje se, jestli lidé na brněnské radnici tak nečili na nátlak a plnili nařízení shora třeba ministra vnitra, nebo jestli třeba nejednali pod nátlakem ulice, třeba dělníků ze Zbrojovky, kteří v tom hráli nějakou roli.³⁶ To se neví, to je jedna z těch otázek, kterou asi těžko už někdo dokáže vysvětlit.“³⁷

Všechny tyto aspekty se vyostřily 30. května v událost, která je dnes známá pod termínem brněnský odsun, v případě německých publikací jako brněnský pochod smrti (*der Todesmarsch*). Dne 29. května 1945 Zemský národní výbor v Brně schválil výnos č. 78/1945, ve kterém se píše: „*Němci bydlící v obvodu města Brna, a to všechny ženy a děti, dále muži pod 14 let a nad 60 let a muži práce neschopní, buďte z města vyvedeni. Tyto osoby mohou si vzít s sebou věci na tři dny a co usnesou, zejména potraviny, přikrývky, teplé prádlo, teplé šatstvo, kbelíky na vodu.*“³⁸ Na základě této směrnice měla být tato určitá část Němců z Brna vyvedena. Muži měli být nadále koncentrováni v pracovním táboře v Maloměřicích a využíváni na odstraňování poválečných škod a po ukončení práce také vyvedeni z města. Některým německým obyvatelům, kteří se vrátili z práce až večer, byl znemožněn vstup do jejich bytu, tedy nemohli si vzít své věci ani to nejnnutnější.³⁹ Němci byli seskupováni na seřadištích, největší z nich se nacházelo na dnešním Mendlově náměstí. Následně mělo dojít k transportu ven z města směrem na Rajhrad a Pohořelice. Současně vznikly čtyři, které měly na starost zabezpečení všech německých osob, kterých se usnesení týkalo. Vyjmuty byly pouze osoby uvázané na lůžku, invalidé, těhotné ženy, ženy v šestinedělí, antifašisté a lidé ze smíšených manželství, na které se pohlíželo jako na Čechy. Mobilní němečtí starci se shromáždít museli.

Shromáždování německého obyvatelstva bylo započato 30. května ve večerních hodinách, a ještě téhož dne po 22. hodině opustila Brno první část Němců,

³⁶ Dělníky ze Zbrojovky nemůžeme považovat za organizátory pochodu. Jednoznačné ale je, že se staly hnací motorem celé akce, jelikož navštívili národní výbor a naléhali na vyřešení situace. Současně také vyhrožovali, že pokud město nebude konat, postarají se o to sami. Archivně máme také doloženou jejich spolupráci na vyvedení německého obyvatelstva z města, jelikož zajištěním Němců byla pověřena národnostní bezpečnostní stráž, která však neměla dostatek lidí, proto vypo-mohli i dělníci ze Zbrojovky. Blíže viz AMB, fond U 26 Sběrka vzpomínek.

³⁷ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Davidem Kovaříkem, dne 1. března 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

³⁸ AMB, fond B 5 Místní národní výbor Černovice, InvČ 44, Nařízení Zemského národního výboru v Brně.

³⁹ HERTL, Hanns (ed.). *Němci ven! Die Deutschen raus!: brněnský pochod smrti 1945*. Praha 2001, s. 102.

poslední německá kolona opustila město na druhý den o 6. ranní hodině.⁴⁰ Pochod byl směřován na jih. Dodnes není jasné, kdo vydal rozkaz odvést Němce za československé hranice. V žádném z dobových materiálů⁴¹ nenalzáme odpověď a současně také v archiváliích není explicitně napsáno, jaká hranice je myšlena – zda se jedná o státní hranici, hranici města nebo jinou. „*Z té vyhlášky není jasné, jestli lidi měli být směřováni až do Rakouska, to znamená šedesát kilometrů. Což působí šíleně, že by to měli jít v pěším pochodu. Anebo jestli šlo o to, je vyvést z Brna a tam je nějak rozptýlit po vesnicích, kde spíš by se mohli zaměstnat. Nakonec to dopadlo, že část lidí došla do Rakouska, část jich skončila ve vesnicích na jižní Moravě, a pak už to nikdo neorganizoval a byl v tom chaos.*“⁴² Nejpravděpodobněji měli být Němci vyvedeni z města a usazeni na venkově jižně od Brna, což také potvrzují i někteří vyhnaní Němci.⁴³ Dne 31. května 1945 v ranních hodinách dorazila německá kolona do Pohořelic, kde byli Němci ubytováni v narychlo zřízeném táboře. I kvůli ubytovacím omezením byli Němci rozděleni do několika skupin, a první z nich se 1. června vydala směrem na Mikulov k rakouským hranicím. Po 1. červnu již nepřekročil žádný další německý transport rakouské hranice, k individuálnímu překračování hranic docházelo. Transfer ukončila vláda 2. června.⁴⁴

Mnozí Němci zůstali v pohořelickém táboře, kde následně vypukla epidemie úplavice a část z nich tam zemřela. Také někteří Němci, kteří překročili rakouskou hranici, zemřeli vysílením organismu. V 50. letech minulého století byly na rakouské straně, na trase, kudy německá kolona procházela, vztyčeny kříže, které měly symbolicky odkazovat na odsunuté Němce, kteří pochod nepřežili. U těchto křížů se také každoročně konaly pietní akty. Iniciátory míst paměti i pietních aktů byli přeživší odsunutí Němci. Je sporné, do jaké míry to zajímalo a dodnes zajímá místní obyvatele jednotlivých měst, kde se kříže nacházejí. „*V Rakousku je těch míst více, respektive jsou tam kříže – ve Walkersdorfu, Drasenhofenu, Ergbergu, Poysdorfu, Mistelbachu, Stammersdorfu a Steinebrunnu... Pietní akce v Rakousku se začaly koncem 50. let. Já si myslím, že těch prvních deset let měli vyhnaní úplně jiné starosti. Až si zabezpečíte základní potřeby – máte práci, kde bydlet a máte co jíst – tak potom začnete mít čas dělat*

⁴⁰ ŽAMPACH, Vojtěch. Vysídlení německého obyvatelstva z Brna ve dnech 30. a 31. května 1945 a nouzový ubytovací tábor v Pohořelicích 1. 6.–7. 7. 1945. In *Jižní Morava. Vlastivědný sborník*. Brno 1996, s. 184.

⁴¹ O hranicích se mluví například v: AMB, fond B 5 Místní národní výbor Černovice, InvČ 44, Nařízení Zemského národního výboru v Brně; srov. STANĚK, Tomáš – VON ARBURG, Adrian. *Organizované divoké odsuny?*, s. 526.

⁴² Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Davidem Kovaříkem, dne 1. března 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁴³ HERTL, Hanns (ed.). *Němci ven! Die Deutschen raus! : brněnský pochod smrti 1945*, s. 96.

⁴⁴ STANĚK, Tomáš. *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*, s. 238.

i něco jiného... Vždy byl stanovený nějaký den a oni pokládali věnce, řečnilo se, prostě klasická struktura pietního aktu. Tradice připomínání si na rakouské straně byla. To má delší tradici.“⁴⁵

„Na rakouské straně to iniciovali vysídlenci, kteří byli odsunuti do Německa, Rakouska. Ti tam u hranic iniciovali tyto památníky nebo pamětní desky. Už od 50., 60. let tam jezdili a konali nějaké pietní akce. Ale nemyslím si, že to nějak oslovuje místní Rakušany. Je to spíš záležitost vysídlenců. Ano, tam to je živé od 50. let, protože vím, že například na jindřichohradecku, kde také proběhl odsun Němců, je na rakouské straně v jedné vesnici, Reingers se jmenuje, památník a je tam i malé muzeum vysídlenců. Každoročně se tam konají srazy vysídlenců. To je o tom, že tam přijdou vysídlenci, ale místní to nějak nereflktují. To si myslím, že je podobné i tady u těch míst na rakouské straně. Je to hlavně záležitost vysídlenců. A koneckonců velká většina těchto památníků, většinou to jsou kříže, třeba konkrétně jihomoravský kříž, co je u Mikulova, je strašně zchátralých. Je vidět, že lidé odcházejí a umírají a už o to nepečují. Je to poznat i na památnících, které chátrají.“⁴⁶

Brněnské události z 30. a 31. května 1945 byly po dlouhou dobu tabuizovány. Jejich otázkou se nezabývala komunistická historiografie, která z mnoha důvodů nechtěla téma otevírat. K malému uvolnění došlo mezi českým a slovenským disidentem krátce na konci 60. let.⁴⁷ Ještě před sametovou revolucí vyšly v disidentském časopisu *Střední Evropa – brněnská verze* vzpomínky Josefa Podsedníka, který mezi lety 1945–1948 působil jako předseda Národního výboru v Brně, v článku také popisuje odsun německého obyvatelstva.⁴⁸ Avšak pro širší československou veřejnost zůstaly disidentské a exilové diskuze a články nedostupné. Téma divokého odsunu, při němž bylo shromážděno několik tisíc příslušníků německé menšiny, se do veřejného prostoru začalo pozvolna dostávat až po pádu komunistického režimu v 90. letech. „*Téma odsunu bylo tabu za komunismu. Komunisté neměli zájem to připomínat, protože sami měli máslo na hlavě a sami se toho účastnili, vedli silnou protiněmeckou kampaň. Už v době, kdy brněnský pochod proběhl, už tehdy se vědělo, že pochod neproběhl v pořádku, že tam byly oběti. Hned potom, co Němci byli vyhnáni, se o tom přestalo mluvit. Ještě*

⁴⁵ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Janou Noskovou, dne 28. února 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁴⁶ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Davidem Kovaříkem, dne 1. března 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁴⁷ KOVAŘÍK, David. Brněnský pochod smrti 1945 – mýty a skutečnost. In FAJMON, Hynek – HLOUŠKOVÁ, Kateřina (ed.). *Konec soužití Čechů a Němců v Československu. Sborník k 60. výročí uskutečnění II. světové války*. Brno 2005, s. 64.

⁴⁸ PODSEDNÍK, Josef. Kronika mého života. In *Střední Evropa – brněnské vydání*, č. 4-5, 1989, s. 161 – 167. [Online] Dostupné z: <http://scriptum.cz/soubory/scriptum/stredni_evropa/stredni_evropa_1989_brnenska_verze_04-05.pdf> [Cit. 2022-06-04].

1. června napsaly noviny krátký článek o tom, že Němci byli vyvedeni z Brna a že Brno bude české. A pak jakékoliv další zprávy o Němcích mlčí. Přestalo se o tom mluvit, což svědčí o tom, že všechno nebylo v pořádku. Že akce neproběhla tak, jak měla, a zkrátka byl zde zájem toto téma zamlčet, nepřipomínat ho. Když v 70. letech vyšly dějiny města Brna, to je dvojdílná knížka, druhý díl se věnuje Brnu ve 20. století. Avšak brněnskému odsunu je věnována jedna věta. Je tam obrovská kapitola, která má sto stránek o roce čtyřicet pět, píše se tam o poválečné výstavbě a o všem možném, ale o vysídlení, což byla zásadní událost pro Brno, je tam jediná věta. To svědčí o tom, že to bylo téma tabuizované. Nikdo se tomu nechtěl anebo nemohl věnovat a zkrátka se na to mělo zapomenout. O to větší rána přišla v 90. letech, kdy to najednou vypadlo jako kostlivec ze skříně a vytvořily se ty obrovské mýty. ⁴⁹ Z tématu se postupem času stal jakýsi fenomén, který je zkoumám předními odborníky. Informace o odsunu německého obyvatelstva se na československé straně předávala téměř výhradně v rodinné paměti. „Češi byli šťastní, že skončila válka a bylo jim úplně jedno, že Němci půjdou pryč. Tak proč by měli vyprávět svým dětem, že na konci války byli Němci vyhnáni? Myslím si, že se v rodinné paměti tématizují věci, které jsou důležité pro rodinu. Jestliže jste neměla žádné německé příbuzné, žádné německé známé, nenastěhovala jste se do bytu nebo do vily po Němcích, který jste získala levně a za to se částečně možná stydíte, tak proč byste o tom měla mluvit? Pokud se vás to nedotklo, tak proč? A teď si představte, že ještě diskurs, který tady existoval po pětáctýřicátém, celých těch čtyřicet let, tomu nepřál. Kdyby se možná celých čtyřicet, padesát let po válce diskutovalo o tom, jak to bylo hrozné, že jsme Němce vyhnali, tak by se o tom v rodinách možná více mluvilo. Podle mě se to tabuizovalo nejen ve veřejné sféře... Na německé straně je to jiné. Když vás někdo vyžene v uvozovkách, oni mluví o vyhnání, nebo nuceně vysídlí a vy to zažijete, to je podle mě setsakramentsky důležitý okamžik, takový ten turning point, prostě bod zlomu, který nějakým způsobem určí váš život. Tam se o tom zřejmě mluví. Pokud to samozřejmě není takové trauma, že se to eliminuje a vytěsňuje jako u přeživších holocaustu.“⁵⁰ V 90. letech po pádu režimu se události odtabuizovaly a téma brněnského odsunu se stalo součástí několika vědeckých i popularizačních prací. Problematika odsunu Němců z Československa po druhé světové válce je poměrně dobře zpracovaná jak českými, tak i německými odborníky a nadále stojí v popředí zájmu. S brněnským transferem německého obyvatelstva je spojeno mnoho otazníků – právě kvůli dlouhodobému mlčení – které pravděpodobně již nikdy nebudou zodpovězeny. Například dodnes není znám přesný počet obětí, které během pochodu přišly o život.

⁴⁹ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Davidem Kovaříkem, dne 1. března 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁵⁰ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Janou Noskovou, dne 28. února 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

V roce 1992 byl v Pohorelicích na místě údajného hromadného hrobu vztyčen kříž a pamětní tabule s dvojjazyčným textem: *Po ukončení II. světové války v roce 1945 přišlo o svůj život mnoho německy mluvících obyvatel z Brna a okolí. 890 obětí je zde pohřbeno. Vzpomínáme. Österreichisches schwarzes kreuz Kriegsgräberfürsorge.* Jedná se o první hmotnou připomínku ve veřejném prostoru, která se vztahovala k brněnským událostem z roku 1945. Iniciátorem místa paměti byl Rakouský černý kříž, jak je ostatně uvedeno i na desce. Kříž se nachází na okraji města u silnice. Rozporuplné je číslo obětí, které je na památníku uvedeno. Na základě svědectví přeživších a blíže neurčených pramenů stanovili němečtí historici počet obětí v řádech tisíců.⁵¹ Jejich výpočty se však opírají o neurčité prameny a zdají se býti emocionálně podbarvené. „*Vyhnanecká statistika je téma samo o sobě. Často to vycházelo z pouhých součtů statistických údajů, které už samotné byly neúplné, takže tam z toho často vylézala různá hausnumera. Problém je, že to dodnes opisuje anglosaská literatura i novější. Takže pořád se dočteme, že odsun měl dvě stě tisíc obětí a že v Ústí nad Labem zahynulo několik tisíc obětí. Řádově posunutě hodnoty. Ono se to potom petrifikuje a zůstává to v obecném povědomí. Samozřejmě to nikdy nebudeme umět spočítat přesně.*“⁵² Na české straně se počty obětí zabývalo také vícero historiků – v 90. letech se objevují první studie na toto téma z pera Vojtěcha Žampacha a Silvestra Nováčka. Jejich výsledky jsou mírnější, avšak pro část německé i české společnosti nejsou přijatelné. Vytýkána jim byla především propojenost na bývalý režim. Oba historici byli před rokem 1989 spojeni s ideologií KSČ.⁵³ Počty obětí se v 90. letech zabýval také český publicista Ota Filip, který provedl výzkum, jehož výsledky verifikovaly utrpení vysídlenců a surové chování z české strany. Číslo na pohorelické pamětní tabuli odkazuje právě k výpočtům zmíněného Oty Filipa, který sečetl údaje z farní kroniky, úmrtních listů a matrik. V roce 2016 na odborném semináři v Brně napadl historik Emil Kordiovský počet obětí, k němuž dospěl Ota Filip. „*Z uvedených počtů zesnulých osob v jednotlivých seznamech je naprosto zřejmé, že počet zemřelých a Hochmanem pohřbených osob nikde nedosahuje většího počtu než 455, což popírá údaj uvedený na pamětních deskách vedle kříže umístěného nad nouzovým pohřebišťem.*“⁵⁴ Přestože se jedná o rozporuplný údaj, který čas od času vyvolá diskuzi, odborníci se shodují, že přesné číslo dnes již důležité není. „*Já se vždycky směju a říkám, že je jedno, jestli jich bylo sedm set nebo osm set padesát, to už mi přijde ire-*

⁵¹ Blíže viz např. HERTL, Hanns (ed.). *Němci ven! Die Deutschen raus!: brněnský pochod smrti 1945*, s. 207.

⁵² Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Tomášem Dvořákem, dne 1. března 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁵³ KOVAŘÍK, David. *Brněnský pochod smrti 1945 – mýty a skutečnost*, s. 66.

⁵⁴ KORDIOVSKÝ, Emil. Mýty a fakta o pochodu brněnských Němců na konci května 1945 ve světle některých archivních pramenů. In *Komu patří omluva? Historická pravda o poválečných událostech*. Brno 2016, s. 70.

levantní. I kdyby byl jeden nebo deset, jestli je to hrůznější čin, jestli těch deset nebo dvacet, třicet, sto lidí rozhodne o tom, jestli ten čin je hrůznější. Možná kdybychom řekli pět a bylo jich šest milionů, tak to ano. Samozřejmě počty hrají určitou roli, ale také závisí od toho, jak počítáte... Odhady jsou opravdu různé. Některé jsou tak nadnesené, že by museli zemřít všichni brněnští Němci, nebo téměř všichni. A některé jsou zas tak podhodnocené, protože říkají, že se tam počítají jen ti, co zemřeli během prvních dvou dnů. Ale někteří v tom táboře byli skoro měsíc. I během toho měsíce tam lidé umírali.“⁵⁵

Padesát let po skončení druhé světové války bylo v centru Brna na Mendlově náměstí vystaveno druhé místo paměti, které odkazuje k německému odsunu. Pamětní kámen byl zbudován dle návrhu brněnského rodáka Ernesta Lindenthala. Na pamětním kameni nejsou rakouské anebo německé znaky – nachází se tam erb města Brna a logo městské části Brno-střed. Odkaz k německví je ve formě textu.⁵⁶ Místo se nalézá v prostoru augustiniánského kláštera. „Bylo tam jedno ze shromaždišť Němců, kteří na základě vyhlášky o odsunu byli v předvečer svatoštěpánských svátků v roce 1945 vyvedeni ze svých bytů, obydli a shromážděni na různých shromaždištích v celém Brně. Odtud se šel proud pěšího pochodu, který směřoval ven z Brna a potom na Pohořelice a zčásti i k hranicím. Zajímavá právě je ta funkce památníku, té symbolizace místa. Protože v obecném povědomí se z klášterní zahrady stalo jediné centrální místo, odkud ten pochod vyrazil. Těch míst bylo víc po celém Brně... Je to v zahradě, protože se to tam stalo. V té zahradě bylo to shromaždiště. Ale do značné míry tam hrálo roli i to, že – a teď spekulují, ale je to na pozemku, který patří opatství – je docela možné, že pomník by v té době nemohl vzniknout na pozemcích veřejných nebo městských. Takže nejsem si tím jist, ale možná že tam ten pomník vznikl, protože tam byl v jakémsi azylu.“⁵⁷ Pamětní kámen nechala postavit organizace Bruna, která sdružuje vysídlence v Německu a v Rakousku. Současně také působí v Brně a hraje poměrně důležitou roli v ožiování a šíření informací o německém odsunu.⁵⁸ V době odhalování desky se k tomu počínou stavěla širší veřejnost skepticky. Pozemek, na kterém se památník nachází, opravdu patří augustiniánům. Nejedná se tedy o pozemek městský. Okolo celého augustiniánského opatství je zeď. To znamená, že návštěvník, který chce památník vidět, musí vejít do areálu. V něm se nachází kromě pamětního kamene i kavárna a několik lékařských ordinací. Brána areálu

⁵⁵ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Janou Noskovou, dne 28. února 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁵⁶ Text na pamětní desce hlásá: *30. května 1945 museli Němci z Brna a okolí opustit svou domovinu. Kéž v budoucnosti všichni lidé v Evropě mohou žít v míru a s úctou k lidským právům. Zřízeno domovských spolkem Brňanů Bruna. V květnu 1995.*

⁵⁷ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Tomášem Dvořákem, dne 1. března 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁵⁸ KOVAŘÍK, David. *Brněnský pochod smrti 1945 – mýty a skutečnost*, s. 66–67.

se nezamýká a památník je volně přístupný v kteroukoliv denní i noční hodinu. Obecné povědomí Brňanů o památníku je však podle oslovených narátorů nízké, přestože bývá téma německého transferu z Brna medializované v posledních letech především v souvislosti s festivalem Meeting Brno. Jak ale uvádí etnoložka Jana Nosková, historická neznalost nesouvisí jen s památkami německými, ale v obecném měřítku se všemi. Často si ani neuvědomujeme, že kolem nějakého místa paměti procházíme. I pro své umístění je brněnský památník připomínající německý odsun z konce května 1945 tak trochu mimo centrum veřejného dění. „*Já si myslím, že povědomí není vysoké, ač to je částečně medializováno. To všeobecné povědomí nemusí být tak velké, jak si myslíme. Ono to je spíš v okruhu určitých lidí – buď potomků, nebo lidí, které to zajímává... Kdybych se postavila na Českou (Česká ulice v centru Brna – pozn. autorky) nebo možná na Mendlák, na to Mendlovo náměstí, a ptala se lidí, kteří tam procházejí nebo někteří jen přestupují, protože je to dopravní uzel: „Víte co tady za Vámi v augustiniánské zahradě je za památku nebo za pomník?“ Nedokážu odhadnout či by mi 50% lidí řeklo, vím a 50% nevím... Jak moc je to běžné a jak moc o tom běžní Brňané ví, to nedokážu říct.“⁵⁹*

Kdyby památník stál na jiném více viditelném místě, vědomí o něm by bylo pravděpodobně vyšší. Současně je vysoce pravděpodobné, že pamětní kámen byl schválně vystaven právě trochu mimo centrum veřejného prostoru, jelikož názory na událost odsunu jsou různorodé a iniciátoři se chtěli vyhnout kontroverzím a vandalismu. A také nesmíme zapomínat, že památník vznikl pár let po pádu komunistického režimu, kdy se v České republice téma pozvolna dostávalo mezi širší veřejnost. Do té doby dominantní diskurs o správnosti transferu německého obyvatelstva a uplatňování kolektivní viny, který byl prezentován oficiálními politickými sktrukturami, přestal být jediným možným pohledem na událost. V témže čase se také do České republiky začala dostávat interpretace diametrálně odlišná ze strany odsunutých. A mezi těmito dvěma póly se začalo utvářet různorodé názorové spektrum.

Památník nikdy nebyl poškozen, přestože v 90. letech docházelo k jisté formě nesouhlasu s jeho vystavěním. „*Pomník se také stal pro část veřejnosti symbolem jakéhosi narušení poválečného statusu quo a snahy o revizi do veřejného prostoru. Po dlouhá léta se tam pokládaly na přelomu května a června květiny, které v noci poté mizely, někdo je odstraňoval. Ta vzpomínková místa mohou být v různých místech multifunkční a symbolizovat různé věci, byť se vztahují k jedné události. To je otázka tohoto pomníku. To místo se stalo, když už se bavíme o rituálech, místem setkání pietních.“⁶⁰*

⁵⁹ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Janou Noskovou, dne 28. února 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁶⁰ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Tomášem Dvořákem, dne 1. března 2018

Německá účast na pietních shromážděních je vždy přítomna, i díky brněnskému spolku Bruna, který má pobočky v Německu. Kdyby se během pietního shromáždění scházeli jen příslušníci menšiny, moc lidí by se tam již nesetkávalo. Současně by to také nemělo širší dopad. Dnes v Brně žije poměrně malá německá menšina, během posledního sčítání obyvatel se v Brně k německé národnosti přihlásilo 172 osob⁶¹ a každoročně se počet snižuje (před 10 lety se k německé národnosti přihlásilo 199 osob⁶²), což svědčí o postupném zániku menšiny. Vyjma vyhnanců se piet také zúčastňují zahraniční hosté. Součástí piet jsou samozřejmě také představitelé majority, jedná se nejen o odborníky (historiky, antropology, etnology apod.), ale i o politické představitele a lidi, kteří se o toto téma zajímají. „*Velkou roli tady hraje mladá generace, která má víc možností reflektovat minulost otevřeněji, bez předsudků. Není náhodou, že připomínkové pochody byly iniciovány a jsou nesené především komunitou mladých lidí, byť samozřejmě je tam mnoho lidí ročníků starších, kteří se k tomu rádi připojili. Je to trošku generační záležitost.*“⁶³

Poutí smíření a festival Meeting Brno

V roce 2000 se o komemoraci událostí z roku 1945 ve veřejném brněnském prostoru začala zajímat majorita (a to zejména mladá generace, již nezatížená historickou zkušeností). Došlo tedy k jakémusi obratu, který mimo jiné souvisí s generační výměnou a vymíráním vyhnanecké komunity. „*Populace stárne, myslím tu populaci Betroffene, to znamená těch, kterých se to týkalo, očití svědci. Těm už je teď přes osmdesát a víc. Pro ně to už není jednoduché sem jezdit. V 90. letech to bylo ještě něco jiného. To máte už dvacet let. Těm lidem tehdy bylo sedmdesát. Tak to dneska jim je devadesát.*“⁶⁴ Rok 2000 můžeme vnímat jako

---

v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁶¹ SLDB2021, Obyvatelstvo podle vybraných národností a obcí vybraného okresu. Zahrnuje pouze osoby s jednou uvedenou národností. [Online] Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&z=T&f=TABULKA&skupId=4293&katalog=33522&pvo=SLD-210082-OB-OK&pvo=SLD210082-OB-OK&pvokc=101&pvoch=40711&evo=v202_!_SLD21F1008-H_1> [Cit. 2023-04-21].

⁶² SLDB 2011, tabulka 6.2 Obyvatelstvo podle národnosti podle správních obvodů obcí s rozšířenou působností. [Online] Dostupné z: <https://www.google.com/url?sa=t&ret=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiP8L2roML-AhWXhf0HHamOBqgQFnoECA4QAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.czso.cz%2Fdocuments%2F10180%2F20534460%2F2fc064_pvkr062.pdf%2F0347b3cf-7d8c-4dc7-b937-7a08a28b927a%3Fversion%3D1.0&usg=AOvVaw20Lz5Gg-ILi49IVCDLk3P1> [Cit. 2023-04-21].

⁶³ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Tomášem Dvořákem, dne 1. března 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁶⁴ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Janou Noskovou, dne 28. února 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

klíčový, jelikož na něj navazovala řada aktivit, které se zasloužily nejen o komemoraci poválečných událostí, ale poukazovaly i na ztracenou identitu města a soužití Čechů a Němců, potažmo multipluralitu Brna. O sedm let později se konal první ročník pietních pochodů, které si připomínaly pochod německy mluvících obyvatel z Brna do Pohořelic. Iniciátorem události byl student germanistiky Jaroslav Ostrčilík, který vyrůstal v Rakousku, díky čemuž se s tématem vyhnání německého obyvatelstva z Československa po druhé světové válce setkával již od dětství. Poté, co se navrátil do České republiky, byl fascinován mírou nezájmu a nevědomosti české společnosti o událostech, proto podnítil vznik pietních pochodů. „*Prvních osm ročníků se to jmenovalo pietní pochod a začalo to v roce 2006.*⁶⁵ *První pietní pochod jsem poslal tiskovou zprávou na média, co mi dal jeden kolega ze Zelených (Strana Zelených – pozn. autorky) a vysvětlil mi, jak se to dělá. Tehdy to ještě nikdo moc nezaznamenal. Přidaly se jen dvě kamarádky ze studií, jedna na celou a druhá na polovinu cesty. Takže jsme šli ve dvou, respektive ve třech v dešti. Šli jsme z Brna do Pohořelic. Těch prvních osm let, kdy se to jmenovalo pietní pochod, se právě chodilo z Brna do Pohořelic. Počet účastníků rok od roku narůstal. Řekněme, že se účast prvních osmi pietních pochodů pohybovala od desíti do padesáti lidí. Kdy na cestu vyšlo a minimálně do Modřic šlo od pěti do patnácti lidí. A celou trasu jsme došli dva, nejmíc nás bylo šest, jestli se dobře pamatuji. Byla to komorní akce, ale třeba Česká televize Brno a Český rozhlas a částečně další média se tomu poměrně hodně věnovala. Konkrétně Česká televize přijela už na druhý ročník a od té doby nás provází každý rok... Česká televize má poměrně klíčovou zásahu na tom, že to bylo zpopularizováno... Rok od roku se téma do veřejného prostoru dostávalo více. Cílem pietních pochodů vyjma piety bylo připomenout a vrátit to do povědomí.“⁶⁶*

Mezi lety 2007 až 2014 se každoročně ročně konaly pietní pochody. Současně byla v roce 2009 vydána kniha Kateřiny Tučkové *Vyhánání Gerty Schnirch*,⁶⁷ která představovala další krok k širšímu povědomí o dlouhou dobu tabuizovaných událostech z května 1945. Všichni oslovení narátoři se shodují v tom, že i díky této knize lidé zjistili, co se stalo. Také pochvalují formát, který byl zvolen, jelikož čtenář bezprostředně prožívá vyhnání s hlavní hrdinkou, a díky tomu se může s příběhem a přeneseně i s celým tématem lépe ztotožnit.⁶⁸ Což je nadmíru důle-

⁶⁵ Pietní pochody se konaly od roku 2007. Více viz Pout' smíření. [Online] Dostupné z: <<https://meetingbrno.cz/program/pout-smireni-2017>> [Cit. 2019-03-17].

⁶⁶ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Jaroslavem Ostrčilíkem, dne 15. března 2018 v Praze. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁶⁷ TUČKOVÁ, Kateřina. *Vyhánání Gerty Schnirch*. Brno 2009.

⁶⁸ USTOHALOVÁ, Jana. Řešení se chopila lúza, říká o odsunu Němců spisovatelka Tučková. In *Idnes*, 23. května 2015. [Online] Dostupné z: <https://brno.idnes.cz/rozhovor-katerina-tuckova-odsun-nemcu-brno-fe6-/brno-zpravy.aspx?c=A150509_2161220_brno-zpravy_tr> [Cit. 2021-02-03].

žité pro pochopení spojitostí a souvisí to i s již zmiňovanou kontroverzí ohledně počtu mrtvých. Dnes už na počtech nezáleží a mnohdy vinou zbytečných sporů uniká podstata věci. Právě konkrétní příběhy disponují emoční silou. To byl také důvod, proč se iniciátor pietních pochodů rozhodl pro formu fyzického pochodu ve šlepijích odsunutých.

Koncem roku 2014 přišlo město Brno s nápadem propojit pietní pochody a připomenout si sedmdesáté výročí skončení druhé světové války. V Brně je jasně viditelná spolupráce mezi aktivitami ze zdola a politickou sférou. Tato problematika se také stala součástí téměř všech rozhovorů. „*Tady v Brně je to trochu zpolitizované. Trošku se do toho motá politika. Určitě by se měly takoveto události připomínat. Je to zkrátka součást naší historie, před kterou bychom neměli zavírat oči. Ale je třeba ty připomínky uctívat pietně. Není dobré, když se zneužívají k politickým projevům nebo k vlastním výkladům historie. Což třeba u Meeting Brno trochu ty tendence jsou. Oni mají snahu trochu to posouvat někam, aby se hodně zviditelňovali, takže k tomu bych měl tak trochu averzi. Na druhé straně je dobře, že tyto lidi to připomínají a dostávají do povědomí. Ty práce historiků nikdo nečte, nebo čte to málo lidí, ale díky tady tomu se to dostane mezi širší veřejnost.*“⁶⁹ Do rozhovorů ji narátoři přinášeli samovolně. Přestože někteří z nich se stavěli k politickým aktivitám rezervovaně, současně přiznali, že i díky nim se téma do veřejného prostoru dostalo a současně dopomáhají k vyrovnání se s tragickou minulostí.

Dalším podstatným rokem se stal rok 2015, který Rada města Brna vyhlásila Rokem smíření. „*Cílem je uctít památku všech brněnských obětí tohoto období i následného vyvedení německy mluvících obyvatel. Proto se 30. května uskuteční Pout' smíření z Pohořelic do Brna, která má připomenout poválečné vyvedení Němců z Brna. Akce se zúčastní velvyslanci, rakouští a němečtí hosté a pamětníci těchto událostí. Celá pout' skončí pietním aktem u pomníku v areálu starobrněnského kláštera.*“⁷⁰ Za iniciativou stáli nejen představitelé brněnské politické reprezentace, ale i již zmíněný Jaroslav Ostrčilík a další aktivisté z řad brněnské veřejnosti. Koordinátorem projektu se stalo Turistické informační centrum města Brna (dále TIC). „*Koncem roku dva čtrnáct za mnou začali chodit různí lidé, třeba Honza Hanák, nebo Tomáš Mozga. Tihle dva pánové vymysleli opačný koncept. Postupně za mnou začali přicházet i lidé ze současného, nebo dočasného teď do podzimu, vedení magistrátu. Konkrétně Matěj Hollan, kterého znám už dvanáct let, za mnou přišel, s tím, že: „Jarine, ty děláš ty svoje pochody, příští rok*

⁶⁹ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Davidem Kovaříkem, dne 1. března 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁷⁰ ŠULOVÁ, Kateřina. Brno lituje "pochodu smrti" Němců po druhé světové válce. In *Týden*, 19. května 2015. [Online] Dostupné z: <https://www.tyden.cz/subriky/domaci/brno-lituje-pochodu-smrti-nemcu-po-druhe-svetove-valce_343387.html> [Cit. 2021-02-06].

bude sedmdesát let od konce války, tak neuděláme z toho něco většího? Město se za to postaví, dá Ti na to peníze a uděláme z toho nedej bože sérii akcí. ‘ Z toho vznikl Rok smíření v roce 2015. Jednak Rok smíření a druhak se pietní pochody transformovaly do Poutě smíření. Ona byla jakýmsi druhým krokem v tomto procesu vyrovnávání se, kdy už vlastně víme, co se stalo, tak si pojďme podat ruce. Odtud taky ten název. A skutečně to bylo gesto podání rukou a návratu do města, což symbolizuje opačný pochod, že jdeme z Pohořelic do Brna... Vyhnaněcká komunita o mých aktivitách sice věděla i se na tom ne podílela, ale drželi mi palce v momentě, kdy se dozvěděli, že z Gedenkmarsch (pamětní pochod – pozn. autorky) bude Versöhnungsmarsch (pochod smíření – pozn. autorky) a že to bude větší, tak tam jeli autobusy ze Švábska, v roce 2015. ‘⁷¹

Rok smíření se skládal z pásma akcí, jejichž cílem bylo připomenutí poválečné brněnské historie, s důrazem na uctění památky obětí.⁷² Neoddělitelnou součástí Roku smíření byl i první ročník Poutě smíření. Z výše uvedené vzpomínky je zřejmé, že v roce 2015 se z akce okrajové stala jedna z klíčových. Což potvrzuje i dobový denní tisk, který se tématu poměrně hodně věnoval. Když bychom se chtěli pokusit o komparaci prostoru, který noviny s celorepublikovou působností poskytly Roku smíření s prostorem, který byl v 90. letech, kdy došlo v Brně a okolí k výstavě dvou památníků ve veřejném prostoru, poskytnut těmto aktivitám, jedná se o nesrovnatelné skutečnosti. Zatímco denní tisk z 90. let mlčí, od roku 2015 se tématu poměrně hodně věnuje.⁷³ Informace o Roku smíření se objevily na stránkách všech novin. Jednak to souvisí s celospolečenskou situací, kdy v 90. letech o tématu málokdo věděl, a tudíž stál mimo zájem širší veřejnosti, jednak to samozřejmě také souvisí s dalšími aspekty, mezi kterými nesmíme zapomínat na to, že památníky iniciovala minorita, Rok smíření majorita, dále Rok smíření zaštitilo město Brno, tedy oficiální instituce, a také se jednalo o neporovnatelné akce, co se týká počtu účastníků.

První ročník Pochodu smíření patřil k nejvýznamnější akci Roku smíření. Poprvé šli účastníci obráceným směrem, „*tedy z Pohořelic do Brna jakožto symbol návratu ztracené součásti identity města*“.⁷⁴ Součástí Roku smíření bylo také přijetí deklarace smíření o společné budoucnosti.⁷⁵ Od roku 2015 se každoročně

⁷¹ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Jaroslavem Ostrčilíkem, dne 15. března 2018 v Praze. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁷² Blíže viz Web stránka Roku smíření. [Online] Dostupné z: <<https://roksmireni.cz/cs>> [Cit. 2021-02-08].

⁷³ Např. USTOHALOVÁ, Jana. Němci ocení primátora Brna za Rok smíření, cenu převezme v Mnichově. In *Idnes*, 17. června 2016. [Online] Dostupné z: <https://brno.idnes.cz/vokral-dostane-cenu-za-rok-smireni-d5v-brno-zpravy.aspx?c=A160616_2253752_brno-zpravy_vh> [Cit. 2021-02-18].

⁷⁴ Web stránka Roku smíření.

⁷⁵ Text deklarace. [Online] Dostupné z: <<https://roksmireni.cz/cs/deklarace-smireni-spolecne-budoucnosti>> [Cit. 2022-12-14].

konají Poutě smíření, jejichž forma zůstala neměnná. Rozdíl je ale v tom, že v roce 2016 vznikl díky událostem z předchozího roku festival Meeting Brno, pod kterým se Poutě smíření organizují. Tedy již je nezajišťuje TIC. Festival přímo navazuje na aktivity Roku smíření.

Důležitou tematickou linkou všech ročníků festivalů je zaměření se na lokální historii. Součástí festivalu jsou komentované procházky, workshopy, výstavy, diskuzní fóra, filmy a další akce. Ročník 2018 byl mimo jiné také zaměřen na místa paměti. Lidé se mohli zúčastnit výstavy, kterou pod vedením Jany Noskové a Sandry Kreisslové připravili studenti Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Výstava nesla příznačný název *Místa paměti* a skládala se z audio nahrávek „*vzpomínek pamětníků osmi vybraných, ‚míst paměti‘. Některá z nich sdíleli obyvatelé Brna bez ohledu na svůj původ (Zelný trh, Masarykův okruh, kina či poutní místa), jiná se stala symbolem jejich nesouladu a rozchodu (kavárna Esplanade, památník obětem holocaustu na náměstí 28. října, káznice Cejl či Kounicovy koleje)*“.⁷⁶ Festivalu Meeting Brno a Pouti smíření se zúčastňují jak představitelé minority, tak majoritní veřejnost. Samozřejmě u minority se již ve velmi malé míře jedná o pamětníky vzhledem k časovému odstupu. Motivace těchto dvou skupin mohou mít odlišný charakter. Majorita má o téma zájem především mezi mladší generací, starší generace je k tématu více méně odmítavá, což také souvisí s odlišnou historickou zkušeností. „*Většinou sem jezdí také političtí představitelé a zástupci Bruny, kteří se také účastní festivalu. Když byl poslední ročník v roce sedmnáct, tak tady byl pan doktor Landrock. Toho jsem tady potkala. Dokonce jsem potkala kluka, který zjistil, že měl prarodiče z Brna. Teď je mu kolem pětatřiceti dejme tomu a on se sem extra vypravil na Pout' smíření. Bydlel někde v hostelu. Přijel, protože začal objevovat kořeny. Jel do Brna jenom kvůli účasti na festivalu a té pouti.*“⁷⁷

Reakce veřejnosti na pietní pochody, Rok smíření, festival Meeting Brno a Poutě smíření jsou individuální. Zatímco jedni tyto aktivity kvitují, druzí je odmítají. Pietní pochody byly záležitostí spíše komorního rázu, novinové články o nich najdeme, ale není jich mnoho a mají ráz informativní. Roku smíření a Pouti smíření byl věnován velký prostor v denním tisku. Dle účastníků a organizátorů akcí byly ohlasy na pietní pochody veskrze pozitivní. Stejně tak i na rok 2015, kdy se udály dvě aktivity ve veřejném prostoru, a to Rok smíření a Pout' smíření, nebylo negativních ohlasů mnoho. Velice úzce to také souviselo s tím, že se změnil náhled na onu epochu dějin. Téma již nebylo tabuizováno. A svou roli v tom sehrála již nejednou zmíněná generační výměna. Avšak poslední dva

⁷⁶ Web stránka Meetingu Brno. [Online] Dostupné z: <<https://meetingbrno.cz/program/mista-pameti-0>> [Cit. 2021-06-27].

⁷⁷ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Janou Noskovou, dne 28. února 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

roky je negativních ohlasů stále více. Opět jsme svědky změny celospolečenského klimatu, kdy vinou migrační krize jsou lidé v posledních letech více xenofobní i ve vztahu k minulosti. Z čehož plynou negativní reakce na festival, který reflektuje multikulturalitu. Současně se také z festivalu stala velká událost, což jednoznačně mnohým lidem nevyhovuje. „*I současné aktivity, celý festival Meeting Brno taky pochopitelně vyvolává u části společnosti odmítavou reakci. Je tu část společnosti, která tradičně principiálně odmítá jakýkoliv dialog, jakékoliv přehodnocování v uvozovkách pohledu na minulost. Stojí pevně na tradičním národoveckém výkladu zakončeném v období třetí republiky. Pak je tu kritická reakce, která nezpochybňuje samotnou potřebu nebo relevanci připomínání a hledání nových pohledů a kladení nových otázek i dovnitř české společnosti, která se kriticky dívá na některé aktivity s podezřením na konjunkturalismus.*“⁷⁸

Podle všech oslovených narátorů můžeme vnímat pietní pochody a následně Poutě smíření jakožto místo paměti, které sice nemají kamennou, tedy hmotnou formu, ale vzpomínkovou funkci plní úplně stejně jako památníky či pamětní kameny. Díky periodicitě a publicitě si získaly aktivity místo v povědomí české i německé, potažmo rakouské veřejnosti.

Závěr

Německá místa paměti jsou součástí brněnského veřejného prostoru. Jejich význam roste a dostávají se do popředí nejen v rámci odborné, ale i laické veřejnosti. „*Každý pomník je svým způsobem kouskem interpretace historické skutečnosti, svědectví o minulosti v určité podobě, která je zakódovaná jak v jeho obsahovém i formálním zpracování, tak v okolnostech vzniku, v osobách či institucích, které výstavbu iniciovaly a v neposlední řadě i ve festivalech, které se okolo něho konají. Pomník je tedy fenoménem konstruujícím paměť. Je instrumentem paměti, která je živena při tradičních opakujících se slavnostech, například kladení věnců. Současně je na pomník při těchto aktivitách delegována paměť nová, v intencích výše zmíněné teze o neustále aktualizaci paměti.*“⁷⁹ Místa paměti jsou úzce propojena s politikou, která na ně má obrovský vliv. Politické změny, kterými si Československá republika během 20. století prošla, ovlivnily vznik míst paměti. Transformace politických a administrativních struktur vedla ke změnám mechanismů financování a k demokratizaci procesu rozhodování. V období let 1948–1989 bylo stavění míst paměti plně pod kontrolou komunistické strany. V současnosti je rozhodování o instalaci materiálního místa paměti či organizování pietní anebo vzpomínkové akce ve veřejném prostranství v kompetenci

⁷⁸ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Tomášem Dvořákem, dne 1. března 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁷⁹ KESSLER, Vojtěch. *Paměť v kameni. Druhý život válečných pomníků*. Praha 2017, s. 37.

městských a obecních samospráv či organizací anebo jednotlivců. Sametovou revoluci tedy musíme vnímat jako významný mezník pro vznik a tvorbu etnicky kódovaných míst paměti, díky níž byla otevřena cesta k tranzici z totalitního režimu na demokratický stát. Transformace společnosti s sebou rovněž přinesla manipulaci s monumenty, ke kterým náležela i hmotná místa paměti. Veřejní činitelé je mohou využívat k manipulaci za účelem přepisování historie skupin a vytváření nového obrazu o nich. V Československu se po roce 1989 dostává do veřejného prostoru po dlouhé době mezi jinými i problematika etnicity, tedy téma, které bylo během předcházejícího období tabuizované. Post-socialistická transformace připravila podmínky pro vznik nových míst paměti. Často jsme svědky zaplňování takzvaných bílých míst v dějinách a současně zavádění nových hodnot.

Pokud porovnáme texty na památnících v Brně a v Pohořelicích, zjistíme, že si nejsou svojí povahou podobné. Zatímco charakter textu na pamětní desce v Pohořelicích je jakousi obžalobou české společnosti i díky počtu obětí, který je na desce uveden, brněnská tabule má smířlivější charakter. Obě místa paměti vznikla nedlouho po sobě. Brněnský památník je jednoznačně více v povědomí, přestože se nachází v augustiniánské zahradě. Jedná se však o místo paměti, jež je geograficky umístěné ve velkém městě, zatímco památník v Pohořelicích je na výpadovce za městem. Tato místa také nedisponují identickými akcenty. Zatímco pohořelické místo paměti se údajně nachází v místě masového hrobu, což ale nikdy prokázáno nebylo, přesto jej mnozí vnímají v kontextu posledního odpočinku a obecně se památník vryl do širšího povědomí právě jako pohřebiště. Brněnský pamětní kámen byl vystaven v místě shromaždiště, avšak toto místo není vnímané ve spojitosti s násilnostmi. Tedy místo se chápe jako více méně symbolické. Ani jedno z míst paměti nevzniklo na rušném místě, stojí trochu bokem. Taktéž místa nebyla nikterak honosně odhalována. V dobovém denním tisku s celorepublikovou působností se v 90. letech neobjevují zprávy o vzniku míst anebo o odhalování. Noviny mlčí, lidé z jiných měst tudíž neměli možnost se o výstavbě památníků dozvědět. Organizátory obou památníků na brněnský odsun byli sami Němci. V posledních letech si tyto události začala připomínat také majorita. V roce 2000 se u pamětního kamene konalo setkání mladých lidí z občanského sdružení *Mládež pro interkulturní porozumění*, kteří požadovali po městě Brno omluvu za vyhnání brněnských Němců koncem května 1945.⁸⁰ Oproti 90. letům, kdy se o památnících na odsun nemluvílo, se kauza okolo brněnské omluvy dostala i na přední stránky celorepublikových novin. Například *Mladá fronta dnes* vydala hned několik článků. Můžeme se dočíst o tom, že Brno zvažuje omluvu odsunutým Němcům a polemizuje o tom, zda je to vhodné řešení,

⁸⁰ KOVAŘÍK, David. *Brněnský pochod smrti 1945 – mýty a skutečnost*, s. 67.

anebo vyvolá nevoli ze strany širší veřejnosti.⁸¹ Politiku musíme vnímat jako integrální součástí vzpomínkové kultury, jelikož se vzájemně ovlivňují. V brněnském případě jsme svědky toho, že političtí představitelé města se v 90. letech nechtěli k této kontroverzní události vracet. Jejich jednání o transferu a o omluvě byla opatrná. Proto také s vysokou pravděpodobností nevznikl pamětní kámen na městském pozemku.

Od roku 2006 pořádalo Fórum pro česko-rakouský dialog v prostorech augustiniánské zahrady každoroční pietní setkání. Jak již bylo psáno výše, v roce 2015 byl vyhlášen Rok smíření a poprvé se také přípravy pietního setkání zhostil festival Meeting Brno. Návštěvnické složení pietních akcí je různé. Samozřejmě přijíždějí odsunutí Němci. Avšak generace vysídlenců pomalu odchází a identita jejich potomků je do značné míry složitá, což se mimo jiné projevuje právě na návštěvnickém složení pietních akcí.

Cílem studie bylo poukázat na projevy historického vědomí ve vztahu k místům paměti, jež nesou německý motiv. Prvotně byla paměť zkoumána skrze komemoraci ve veřejném prostoru. Studie se také zaměřuje na reprodukování a aktualizaci vnímání vybraných míst paměti, stejně tak jako se specializuje na politickou stránku věci, jelikož místa paměti jsou prostředkem, který vypovídá o postoji společnosti k historii. Místa paměti musíme vnímat jako důležitý zdroj v uvažování o kolektivní paměti a současně jsou nositeli symbolických funkcí. Metodologicky vychází studie ze soudobých výzkumných konceptů paměťových studií, jako i z konceptů orální historie. Studie je postavena na výsledcích orálně-historického výzkumu, který byl uskutečněn mezi lety 2015–2018. Všechny rozhovory byly polostrukturované, tedy regulované za pomoci předem připravené tematické sady otázek, které svou povahou nejlépe korespondovaly se zadáním práce

⁸¹ NAVARA, Luděk. Odsun Němců byla chyba. In *Idnes*, 3. dubna 2001. [Online] Dostupné z: <https://zpravy.idnes.cz/odsun-nemcu-byla-chyba-chce-rici-brno-dvg-/domaci.aspx?c=-A010403_220200_domaci_bac> [Cit. 2023-03-10]; PAVELKOVÁ, Andrea. Omluva za odsun vyvolává spekulace. In *Idnes*, 4. června 2001. [Online] Dostupné z: <https://zpravy.idnes.cz/omluva-za-odsun-vyvolava-spekulace-d6k/domaci.aspx?c=A010604_184241_brno_zpravy_dmk> [Cit. 2023-03-10].

Seznam literatury

Archiv města Brna, fond B 5 Místní národní výbor Černovice, InvČ 44, Nařízení Zemského národního výboru v Brně.

Archiv města Brna, fond B 5 Místní národní výbor Černovice, InvČ 44, Bezpečnostní komise – Denní hlášení 14. 5. 1945.

Archiv města Brna, fond U 26 Sbíрка vzpomínek.

CORNELIBEN, Christoph – HOLEC, Roman – PEŠEK, Jiří (ed.). *Diktatur – Krieg – Vertreibung: Erinnerungskulturen in Tschechien, der Slowakei und Deutschland seit 1945*. Essen 2005.

DVOŘÁK, Tomáš. Brno a německé obyvatelstvo v květnu roku 1945. In VON ARBURG, Adrian – DVOŘÁK, Tomáš – KOVAŘÍK, David (ed.). *Německy mluvící obyvatelstvo po roce 1945*. Brno 2010, s. 89–113.

FRANCOISE, Étienne. Lieux de mémoire. Erinnerungsoste. In MICHEL, Bernard – Antoine MARÉS, Antoine. *Lieux de mémoire en Europe centrale*. Paris 2009.

HERTL, Hanns – PILLWEIN, Erich – SCHNEIDER, Helmut. Brněnští Němci a jejich vyhnání. Souhrn z historického hlediska. In KORDIOVSKÝ, Emil (ed.). *Jižní Morava. Vlastivědný sborník*. Brno 1997, s. 117–131.

HERTL, Hanns (ed.). *Němci ven! Die Deutschen raus!: brněnský pochod smrti 1945*. Praha 2001.

HLAVAČKA, Milan. Místa paměti a jejich postavení v historickém a společenském „provozu“. In *Místa paměti česko-německého soužití. Sborník příspěvků z konference pracovní skupiny Česko-německého diskuzního fóra Místa paměti v Chebu 5. 6. 2010*. Praha 2011, s. 16–17. [Online] Dostupné z: <<https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=download & did=73771 & kod=JMB056>>

HROCH, Miroslav. Historické vědomí a potíže s jeho výzkumem dříve i nyní. In ŠUBRT, Jiří (ed.). *Historické vědomí jako předmět badatelského zájmu: teorie a výzkum*. Kolín 2010, s. 31–46.

KESSLER, Vojtěch. *Paměť v kameni. Druhý život válečných pomníků*. Praha 2017.

KORDIOVSKÝ, Emil. Mýty a fakta o pochodu brněnských Němců na konci května 1945 ve světle některých archivních pramenů. In *Komu patří omluva? Historická pravda o poválečných událostech*. Brno 2016, s. 67–85.

KOVAŘÍK, David. Brněnský pochod smrti 1945 – mýty a skutečnost. In FAJMON, Hynek – HLOUŠKOVÁ, Kateřina (ed.). *Konec soužití Čechů a Němců v Československu. Sborník k 60. výročí uskutečnění II. světové války*. Brno 2005, s. 63–79.

MICHEL, Bernard – MARÉS, Antoine. *Lieux de mémoire en Europe centrale*. Paris 2009.

NAVARA, Luděk. Odsun Němců byla chyba. In *Idnes*, 3. dubna 2001. [Online] Dostupné z: <https://zpravy.idnes.cz/odsun-nemcu-byla-chyba-chce-rici-brno-dvg-/domaci.aspx?c=A010403_220200_domaci_bac>

NEJEDLÝ, Zdeněk. *Komunisté, dědici velkých tradic českého národa*. Praha 1946.

NORA, Pierre (ed.). *Les Lieux de mémoire*. Paris 1984.

NORA, Pierre. Mezi pamětí a historií: problematika míst. In MAYER, Françoise – BENZA, Alban – HUBINGER, Václav (ed.). *Antologie francouzských společenských věd: Město*. Praha 2010, s. 40–63.

OLŠÁKOVÁ, Doubravka. Česká místa paměti mezi dědictvím a tradicí. In *Dějiny – teorie – kritika*, č. 2, 2012, s. 262–277.

PAVELKOVÁ, Andrea. Omluva za odsun vyvolává spekulace. In *Idnes*, 4. června 2001. [Online] Dostupné z: <https://zpravy.idnes.cz/omluva-za-odsun-vyvolava-spekulace-d6k/domaci.aspx?c=A010604_184241_brno_zpravy_dmk>

PODSEDNÍK, Josef. Kronika mého života. In *Střední Evropa – brněnské vydání*, č. 4-5, 1989, s. 161–167. [Online] Dostupné z: <http://scriptum.cz/soubory/scriptum/stredni_evropa/stredni_evropa_1989_brnenska_verze_04-05.pdf>

Pout' smíření. [Online] Dostupné z: <<https://meetingbrno.cz/program/pout-smireni-2017>>

RAKOVÁ, Svatava. Místa paměti na přelomu tisíciletí: Výzvy a proměny jednoho konceptu. In HLAVÁČKA, Milan – MARÉS, Antoine – POKORNÁ, Magdaléna. *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha 2011, s. 22–32.

Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Davidem Kovaříkem, dne 1. března 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Janou Noskovou, dne 28. února 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Jaroslavem Ostrčilíkem, dne 15. března 2018 v Praze. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Tomášem Dvořákem, dne 1. března 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

SCHMÜCKER, Reinold. O funkcích umění. In *Aluze*, č. 8, 2004, s. 122–133.

SLDB 2011, tabulka 6.2 Obyvatelstvo podle národnosti podle správních obvodů obcí s rozšířenou působností. [Online] Dostupné z: <[https://www.google.com/url?sa=t & rct=j & q=&esrc=s & source=web & cd=&ved=2ahUKewiP8L2roML-A-hWXhf0HHamOBqgQFnoECA4QAQ & url=https%3A%2F%2Fwww.czso.cz%2Fdocuments%2F10180%2F20534460%2Fcz064_pvkr062.pdf%2F0347b3cf-7d8c-4dc7-b-937-7a08a28b927a%3Fversion%3D1.0 & usg=AOvVaw20Lz5Gg-ILI49IVCDLk3P1](https://www.google.com/url?sa=t&rl=rf=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewiP8L2roML-A-hWXhf0HHamOBqgQFnoECA4QAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.czso.cz%2Fdocuments%2F10180%2F20534460%2Fcz064_pvkr062.pdf%2F0347b3cf-7d8c-4dc7-b-937-7a08a28b927a%3Fversion%3D1.0&usg=AOvVaw20Lz5Gg-ILI49IVCDLk3P1)>

SLDB 2021, Obyvatelstvo podle vybraných národností a obcí vybraného okresu. [Online] Dostupné z: <[https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jspx?_af=vystup-objekt & z=T & f=TABULKA & skupId=4293 & katalog=33522 & pvo=SLD-210082-OB-OK & pvo=SLD210082-OB-OK & pvoc=101 & pvoch=40711 & ev=202!_SLD21F1008-H_1](https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jspx?_af=vystup-objekt&z=T&f=TABULKA&skupId=4293&katalog=33522&pvo=SLD-210082-OB-OK&pvo=SLD210082-OB-OK&pvoc=101&pvoch=40711&ev=202!_SLD21F1008-H_1)>

SOUŠKOVÁ, Sabina. Společenská funkce pomníků. In *Kultura, umění a výchova*, č. 3, 2015. [Online] Dostupné z URL: <www.kuv.upol.cz/index.php?seo_url=aktualni-cislo&casopis=8&clanek=94>

STANĚK, Tomáš – VON ARBURG, Adrian. Organizované divoké odsuny? Úloha ústředních státních orgánů při provádění „evakuace“ německého obyvatelstva (květen až září 1945). In *Soudobé dějiny*, č. 3–4, 2011, s. 465–533.

STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. Praha 1991.

STANĚK, Tomáš. *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*. Praha 2005.

ŠMÍDOVÁ, Olga. Pro nás lépe už bylo... Vymístění z velké historie a kolektivní paměť „českých Němců“. In *Sociální studia*, č. 1, 2010, s. 59–87.

ŠUBRT, Jiří – PFEIFEROVÁ, Štěpánka. Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání. In *Historická sociologie*, č. 1, 2010, s. 9–29.

ŠULOVÁ, Kateřina. Brno lituje “pochodu smrti” Němců po druhé světové válce. In *Týden*, 19. května 2015. [Online] Dostupné z: <https://www.tyden.cz/rubriky/domaci/brno-lituje-pochodu-smrti-nemcu-po-druhe-svetove-valce_343387.html> [Cit. 2021-02-06]. Text deklaráce. [Online] Dostupné z: <<https://roksmireni.cz/cs/deklarace-smireni-spolecne-budoucnosti>> [Cit. 2022-12-14]. Text deklaráce. [Online] Dostupné z: <<https://roksmireni.cz/cs/deklarace-smireni-spolecne-budoucnosti>> [Cit. 2022-12-14].

TUČKOVÁ, Kateřina. *Vyhánění Gerty Schnirch*. Brno 2009.

USTOHALOVÁ, Jana. Němci ocení primátora Brna za Rok smíření, cenu převezme v Mnichově. In *Idnes*, 17. června 2016. [Online] Dostupné z: <https://brno.idnes.cz/vokral-dostane-cenu-za-rok-smireni-d5v-/brno-zpravy.aspx?c=A160616_2253752_brno-zpravy_vh>

USTOHALOVÁ, Jana. Řešení se chopila lůza, říká o odsunu Němců spisovatelka Tučková. In *Idnes*, 23. května 2015. [Online] Dostupné z: <https://brno.idnes.cz/rozhovor-katerina-tuckova-odsun-nemcu-brno-fe6-/brno-zpravy.aspx?c=A150509_2161220_brno-zpravy_tr>

VON ARBURG, Adrian – STANĚK, Tomáš. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951*. Středokluky 2011.

Web stránka Meetingu Brno. [Online] Dostupné z: <<https://meetingbrno.cz/program/mista-pameti-0>>

Web stránka Roku smíření. [Online] Dostupné z: <<https://roksmireni.cz/cs>>

Web stránka zaniklých obcí [Online] Dostupné z: <<http://www.zanikleobce.cz/>>

ŽAMPACH, Vojtěch. Vysídlení německého obyvatelstva z Brna ve dnech 30. a 31. května 1945 a nouzový ubytovací tábor v Pohořelicích 1. 6.–7. 7. 1945. In *Jižní Morava. Vlastivědný sborník*. Brno 1996, s. 179–239.

O autorce: *Mgr. Klara Kohoutová, PhD.* je orální historička působící na Společenskovedném ústavu CSPV SAV, v. v. i. Výzkumně se věnuje dějinám zdola, historické paměti, soudobým československým dějinám se zaměřením na romskou historii a kulturu. Je (spolu)autorkou 5 monografií a řady studií. K jejím silným stránkám náleží popularizace vědy skrze přednášky, workshopy a média. Mezi lety 2021–2023 byla jednou z moderátorek Vedeckého podcastu SAV.

E-mail: kohoutova@saske.sk

Události 1. poloviny 20. století v Jemnici u Tisové/ Events in the 1st half of the 20th century in Jemnice near Tisová

Johanka Drchotová

Abstrakt

Studie se věnuje novodobé historii obce Jemnice u Tisové ležící v okrese Tachov. V textu je zpracováno období spadající do první poloviny 20. století. Studie se zaměřuje především na komparaci kolektivní paměti a nedávné tradované historie s výpověďmi pamětníků a dochovanými primárními i sekundárními prameny. Srovnávací metodou a těžením všech dostupných pramenů se autorka snaží udat komplexnější a objektivnější pohled na události, které historii Jemnice vytváří. Díky orálním pramenům se navíc daří zaplnit bílá místa novodobé historie této obce.

Abstract

This paper is focused on the modern history of the village Jemnice near Tisová in the Tachov district. We will focus primarily on the first half of the 20th century. This text is primarily focused on comparing collective memories, recent history with oral-historical interviews, and primary and secondary sources. Through comparative methodology, we obtained a comprehensive and objective view of historical events in Jemnice. Through oral-historical research, we were able to fill in the blanks in the modern history of Jemnice.

Klíčová slova

Jemnice u Tisové; orální historie; 1. polovina 20. století.

Key words

Jemnice near Tisová; Oral history; 1 st half of the 20th century.

Úvod¹

Předkládaná studie metodologicky vychází jak z archivních zdrojů, tak z metody orální historie. Toto propojení dvou odlišných výzkumných metod se ukazuje vhodné především ze dvou důvodů. Zaprvé vzájemnou komparací různých zdrojů informací můžeme analyzovat to, co je předáváno ústní historií. Za druhé s velkou dávkou pokory se můžeme pokusit na základě provedeného sběru dat o interpretaci předávané ústní historie. Srovnáváním různých zdrojů lze poodhalit motivy, které vedly k tomu, jak a proč je některá historická událost tradována. Obec, kde se ještě stále ústní historie předává, je stále živá. Kolektivní myšlení obyvatel tohoto místa ještě stále existuje, což můžeme označit v současnosti spíše za unikátní.

Společné kolektivní myšlení je totiž charakteristické pro skupiny, které sdílejí společné vzpomínky. Vzpomínat lze pouze tehdy, pokud přináležíme do jednoho nebo více proudů kolektivní paměti tvořené skupinami (či konkrétní skupinou). O kolektivní paměť se navíc jedná pouze tehdy, ožívujeme-li ze života naší skupiny událost nahlíženou právě z pohledu této skupiny, a to i v případě fyzické nepřítomnosti členů této skupiny.² Proto kolektivní paměť čerpá i z událostí minulých, které nám sdělují rodiče, prarodiče či jiní obyvatelé města. Kolektivní paměť je tedy spoluvytvářena příběhy z minulosti, které daná skupina považuje za důležité. Tak ostatně funguje i naše osobní biografie, které se skládá z biografických konstrukcí³, které vyrůstají kolem důležitých epifanií⁴ našeho života.

Kolektivní paměť, jako produkt různých zájmů skupiny, které svoje interpretace vztahují vždy k současnosti⁵ se však liší od samotných historických událostí, a proto je více než žádoucí prozkoumat všechny zdroje informací a přiblížit, pokud možno, objektivní historický popis. Takovýto cíl nemusí mít samozřejmě

¹ Autorkou teoretického úvodu je Marie Fritzová. Ostatní části předkládané studie jsou dílem studentky Johanky Drchotové. Jedná se o přepracovanou část její bakalářské práce, které byla úspěšně obhájena v roce 2023.

² HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON. 2009.s. 63.

³ ALHEIT, Peter. Identita nebo „biograficita“? Koncept vývoje identity ve světle biografických bádání v oblasti věd o vzdělávání. *Biograf*.č. 29. 2002. odst. 19.

⁴ „Epifanie je relevantní moment v lidském životě, takový moment, který paměť jednotlivce zaznamenala jako signifikantní a prostřednictvím něž udává vlastnímu životu chronologii.“ SVOBODA, Michal. Biografická metoda v antropologii. *AntropoWEBZIN*. 2007. č. 2-3. s. 3. ISSN 1801-8807.

⁵ SVOBODA, Michal. Biografická metoda v antropologii. *AntropoWEBZIN*. 2007. č. 2-3. s. 4. ISSN 1801-8807. Ke kolektivní paměti více např. v díle: HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON. 2009. také v: WULF, Kansteiner, 2002. *Finding Meaning in Memory: A Methodological Critique of Collective Memory Studies*. *History and Theory*.roč. 41, č. 2 (May 2002).

všechny práce pracující s orálně-historickým výzkumem. Některé se právě naopak zaměřují na subjektivní prožívání jedince či skupiny. Předkládaný text se nicméně více zaměřuje na popis historických událostí a komparaci ústní místní historie (tj. toho, co se traduje), s orálně-historickými výpověďmi (tj. odborně vedených rozhovorů s pamětníky) a s archivními a další dostupnými prameny.

Metodologie

„Historie nejsou jen data, místa a války. Jsou to především lidé, kteří zaplňují volný prostor mezi nimi.“⁶

„Skrze svoji místní historii hledají obce a města význam pro svůj měnící se charakter a nově přichozí mohou získat cit pro vnitřní zakořenění místních obyvatel právě prostřednictvím vyprávění místních pamětníků.“⁷

Předkládaná studie se věnuje historii obce Jemnice u Tisové v 1. polovině 20. století. Hlavním cílem tohoto textu je porovnat a ověřit (pokud to bylo možné) pravdivost tradovaných vyprávění, proto jsem je srovnávala s dochovanými prameny, jako byla kronika obce či obecní školy nebo záznamy z dané doby – kupříkladu záznam o stavbě kaple. Pracuji tedy s pohledem tehdejších i dnešních obyvatel obce. Studie vypovídá nejen o historii obce, ale i o osudech zdejších obyvatel, ať už se jednalo o Čechy nebo Němce.

Ke svému výzkumu jsem používala primární i sekundární prameny, které jsem porovnávala s výpověďmi pamětníků, těch žijících v této oblasti v dané době, ale i těch současných, kteří znají historii obce, či místní lidovou slovesnost. Zkoumala jsem jak české prameny a výpovědi českých obyvatel, například výpověď pana Němce v Tisovském zpravodaji, nebo jsem vedla rozhovor s Pavlínou Dortovou, pravnučkou jednoho z původních českých obyvatel, tak i německé knihy, listiny. Pracovala jsem také s informacemi týkající se odsunu německých obyvatel, jak je vyprávěla vnučka původních obyvatel Jemnice.⁸ Všechny dostupné informace jsem podrobila analýze, komparaci a následně se pokouším o objektivní interpretaci. Výpovědi pamětníků se týkají především období 2. světové války a poválečného odsunu Němců. Z tohoto období navíc existuje jen minimum záznamů, a tak metoda orální historie pomohla v zaplňování bílých míst v historii.⁹

⁶ Jodi Picoult citáty. Databáze knih. *Knihy. Databáze knih*. [online]. [cit. dne 2023-02-28]. Dostupné z: <<https://www.databazeknih.cz/citaty/jodi-picoult-334>>.

⁷ Volně podle THOMPSON, Paul. “History and the Community,” *Voice of the Past: Oral History*. Oxford, UK: Oxford University Press. 2000. s. 3.

⁸ Tyto informace byly zprostředkovány pamětníkem Josefem Lorencem.

⁹ Pokud tedy vycházím pouze z rozhovorů, je tento fakt uveden v poznámkovém aparátu.

Meziválečné období v obci

Stavba kapličky

Kaplička, která se nachází u rybníka na návsi obce, byla postavena ve 20. letech 20. století zdejším německým obyvatelstvem.¹⁰ Jemnice a její tehdejší obyvatelé totiž náleželi do okresu Planá, duchovně však byli pod správou farního úřadu v Tisové.¹¹ Tím pádem museli obyvatelé navštěvovat necelé 4 km vzdálenou far-nost obce Tisová.

Ukončení výstavby kaple je datováno na 20. leden 1927.¹² Před ní stála v obci dřevěná zvonička, ta byla ale ve velmi špatném stavu, chátrala a zarůstala. Proto byla v neděli 14. listopadu 1926 odpoledne místními obyvateli stržena. Už příštího dne, tedy 15. listopadu 1926, se začalo s kopáním základů nové kaple.¹³ Pro budovu kaple bylo vytvořeno několik plánů podoby stavby.

„*Kapličku v roce 1927 stavěl vlastně Honzův¹⁴ dědeček.*“¹⁵ Josef Dietl, narozen 1901, zemřel 1943.¹⁶ „*Viděl jsem nějakou dřevěnou kapli, jako v Jemnici, ale myslím si, že nebyla na místě, jak stojí kaplička, že byla u vás, u statku.*“¹⁷ Hlavní podíl na výstavbě kaple měl Karel Tschacha bydlící v Jemnici číslo popisné 1.¹⁸

Finanční prostředky na stavbu kaple byly získány z darů. Přispěli všichni obyvatelé obce Jemnice, v roce 1927 čítající 25 čísel popisných, většími i menšími částkami, pouze na čísle 12, kde sídlil Jindřich Herold, označován jako správce statku, a čísle 17 nic nedarovali. Navíc přispěl také někdejší majitel pozemků a statku v Jemnici, Josef Nostitz-Rieneck, největší příspěvek byl z obecní kasy Jemnice. Stavba probíhala od 15. listopadu 1926 do 1. ledna 1927.¹⁹

¹⁰ Soukromý archiv Josefa Lorence. *Pamětní spis*. Jemnice 1927. Str. 1.

¹¹ ORTH, Jan – SLÁDEK, František. *Topograficko-statistický slovník Čech čili podrobný popis všech měst, městyň, vesnic, pak zámků, dvorů, továren, mlýnů, hutí a podobných o samotě ležících stavení, jakož i všech zpusťlých hradů a zaniklých osad Království Českého*. Praha 1870. Str. 226.

¹² Soukromý archiv Josefa Lorence. *Pamětní spis*. Jemnice 1927. Str. 1.

¹³ Tamtéž. Str. 2.

¹⁴ Jan Dietl. Potomek původních německých obyvatel a jeden z pamětníků, jejichž svědectví bylo ve studii využito.

¹⁵ Rozhovor Johanky Drchotové (studentka Západočeské univerzity v Plzni) s Josefem Lorencem, pamětníkem v obci Jemnice u Tisové a historikem, v Jemnici 14. 8. 2022. Uloženo v archivu autorky.

¹⁶ Státní oblastní archiv v Plzni, fond Sběrka matrik západních Čech, číslo fondu 10014. *Tisová 41*. 1836–1927. Str. 28.

¹⁷ Rozhovor Johanky Drchotové (studentka Západočeské univerzity v Plzni) s Josefem Lorencem, pamětníkem v obci Jemnice u Tisové a historikem, v Jemnici 14. 8. 2022. Uloženo v archivu autorky.

¹⁸ Soukromý archiv Josefa Lorence. *Pamětní spis*. Jemnice 1927. Str. 2/3.

¹⁹ Tamtéž. Str. 3.

Ve spisu, který byl uložen do věžičky kaple při její výstavbě, můžeme najít jména tehdejších obyvatel Jemnice, Nové Strasti a Hlinné, kteří pomáhali se stavbou.²⁰ Dále jsou v něm informace o jeho autorovi, Josefu Englerovi, který byl v té době učitelem a ředitelem místní německé školy, můžeme se zde dočíst také o cenách z roku stavby.

„100 kg obilí = 190 korun (česká měna); 100 kg pšenice = 210 Kč;
100 kg ječmene = 150 Kč; 100 kg ovsu = 125 Kč; 100 kg brambor = 65 Kč;
1 kg živé váhy (vepřového) = 10 Kč; 1 kg živé váhy (vůl) = 5 až 7 Kč;
1 kráva do chovu = 3 000 Kč; 1 vejce = 80 haléřů až 1 Kč; 1 kg másla = 24 Kč;
1 l plnotučného mléka = 1.30 Kč; 1 kg jemné nelepivé mouky = 5 Kč;
1 kg hovězího masa = 14 Kč“²¹

Statek v Jemnici

Ve 14. a 15. století je v obci evidováno několik statků, z nichž jeden býval dokonce duchovním.²² První doložené zmínky o hospodářském dvoře v Jemnici nalzáme už v polovině 17. století. Do vzniku Československé republiky spadal dvůr pod velkostatek Planá²³ a byl tím pádem majetkem nejdříve pánů ze Sinsendorfu,²⁴ posléze v roce 1823 připadl hrabatům z Nostitz-Rienecku.²⁵ V roce 1918, po vzniku Československé republiky, se z něj stal tzv. zbytkový statek. Stalo se tak po pozemkové reformě a kvůli ustanovením tzv. Beckerehormova zákona. Zákon č. 215 byl vydán 16. dubna 1919, 30. ledna 1920 následoval zákon č. 81. Díky tomuto nařízení byl statek převzat Státním pozemkovým úřadem 19. května 1925, od něhož jej převzal do správy Jindřich Herold. Později, počátkem května 1926, zcela převzal, vlastnil, statek v Jemnici.²⁶

Vesnické paměti nám dokládají, že po vzniku republiky, „někdy v době pozemkové reformy, koupil statek bývalý panský úředník H. Pár korun měl našetřeno, na zbytek si vypůjčil.“²⁷ Pamětníci a ústní tradice hovoří o tom, že statek

²⁰ Soukromý archiv Josefa Lorence. Pamětní spis. Jemnice 1927. Str. 3/4.

²¹ Soukromý archiv Josefa Lorence. *Pamětní spis*. Jemnice 1927. Str. 4.

²² Kolektiv autorů. *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, díl 13., Jana–Kartas*. Praha: Ottovo nakladatelství, 1898. Str. 213.

²³ HOFMANN, Gustav. *Velkostatek Planá 1548–1945, inventář*. Klatovy 1980. Str. 8/9.

²⁴ Tamtéž. Str. 11.

²⁵ Tamtéž. Str. 13.

²⁶ Státní okresní archiv Tachov, fond Archiv obce Jemnice, i. č. 1. *Pamětní kniha obce*. 1927–1936 (1945). Str. 18.

²⁷ *Tisovský zpravodaj: Jemnice 1931*. 6. vydání. Tisová, prosinec 2021. Str. 14.

získal, dle všeho koupil, legionář, který měl sloužit na východní frontě za 1. světové války. „*To musel být nějaký zasloužilý agrárník, anebo legionář, protože legionáři měli ve všem přednost. No bohužel mu potom začalo strašit ve věži.*“²⁸ Na statku měl zaměstnávat tehdejší německé obyvatele vesnice, kteří s ním dle ústní tradice neměli zrovna vřelá a přátelské vztahy.

Dle dochovaných pamětí „*hospodaření moc nerozuměl. A přišla hospodářská krize. O obilí nebyl nikde zájem, prodávalo se za babku, o obilí nikdo nestál a dluhy žraly z mísy. Když už neměl ani na platy svých dělníků, zešlel. V únoru dal do konírny navězt hodně slámy, prý, aby nebylo koním zima.*“²⁹ Tento časový údaj je ovšem chybný, stalo se tak 1. března. „*Potom zašprajcoval dveře kovovými závorami a slámu zapálil. Konírna byla hned plná dýmu, koně řinčeli, hrabali kopyty, dusili se a nakonec, stejně jako krávy, uhořeli.*“ Hořela stodola, stáje. Do sklepa, kde byly uskladněné brambory, byla napuštěna voda. Od stáji začalo hořet i obytné stavení a s ním i česká škola.³⁰ Rozčilení deputátníci, kteří od ledna pracovali bez mzdy, hledali statkáře. Ten měl před svým zoufalým činem poslat manželku k příbuzným.³¹ V určitých pamětech se hovoří i o dětech. Ze stáje se dostaly plameny i na obytné stavení, v jehož přízemí byla umístěna i jednotřídní česká škola. Plameny pohltily také stodolu. Němečtí obyvatelé se snažili najít majitele statku. „*Kde je majitel statku? Možná, že na sýpce, ta jediná nehořela.*“ Sekerou vypáčili dveře, když se ozvala rána. Pan učitel Václav Němec, který přišel do Jemnice v roce 1931, vzpomínal: „*Ještě v září, když jsem přišel do Jemnice, mi ukazovali na stěně vyhrězlý statkářův mozek.*“³² Podle některých, rozšířenějších pamětí se měl statkář na sýpce oběsit.

Obecní kronika popisuje událost podobně, přičemž přidává určité důležité detaily. Zbytkový statkář Jindřich Herold hospodařící na místním statku byl po neúspěšných sklizních a také špatném vedení těžce zadlužen tak, že 3. března 1931 plánoval okresní soud v Plané zabavit téměř celou nemovitost a prodat všechna zvířata. Pravděpodobně v uvědomění si své smutné situace se Herold krátce před dnem aukce pustil do ničení svých věcí. Poté, co poslal všechny obyvatele i hospodyně za prací, rozbil veškeré zařízení určené do dražby, včetně klavíru a pohovky, polil hořlavé věci naftou a zapálil všechny čtyři strany statku 1. března 1931 v půl 7 večer. Oheň se velmi rychle rozšířil. Herold všechna zvířata zavřel a uvázal je k řetězu, aby nemohla utéct. Navzdory rychlému zásahu kolemjdoucích,

²⁸ Rozhovor Johanky Drchotové (studentka Západočeské univerzity v Plzni) s Josefem Lorencem, pamětníkem v obci Jemnice u Tisové a historikem, v Jemnici 14. 8. 2022. Uloženo v archivu autorky.

²⁹ Odbor školství ONV v Tachově. *Rozvoj socialistického školství na Tachovsku*. Tachov 1981. Str. 18.

³⁰ Tamtéž.

³¹ *Tisovský zpravodaj: Jemnice 1931*. 6. vydání. Tisová, prosinec 2021. Str. 14.

³² Tamtéž.

nebylo možné strašlivý živel uhasit a řvoucí dobytek zachránit. Takže dobytek, který čítal 9 koní, 3 krávy a krmná prasata, uhořel zaživa. Hasiči z Jemnice společně s jemnickými obyvateli a lidmi z okolí, kteří byli ochotni pomoci, vynaložili veškeré myslitelné úsilí, aby zachránili vlastníka, který byl v nebezpečí.³³

V jedné z pamětí Václava Němce se můžeme dočíst, že hasiči, kteří přijeli kvůli požáru, nehasili – vymlouvali se, že jim zamrzá voda.³⁴ Není však řečeno kteří, i když logicky by to byli ti jemničtí, a také je otázkou, jestli to pravda je či nikoli. Záznamy o požáru jsou totiž pamětmi určité osoby a ani paměti jednoho člověka, Václava Němce, nejsou zcela shodné. Je ale spíše pravděpodobnější, že se lidé z obce alespoň pokusili požár zkrotit. Logicky by to vyplývalo z nezbytnosti statku pro jejich obživu bez ohledu na národnost vlastníka a vztahy obyvatel k němu.

V samotné budově statku téměř vše shořelo. Celý statek a jeho zařízení, obilí a píce, vše se stalo kořistí plamenů. Na sýpku vedly dveře, které byly zamčené, nakonec byly místními obyvateli vypáčeny zrovna ve chvíli, kdy se ozval výstřel. Na podlaze bylo nalezeno Heroldovo tělo bez života, loveckou pušku křečovitě svíraje v ruce. Odsoudil tak sám sebe. Krásný statek v Jemnici byl ale zničený.³⁵ V této době to ale nebyl ojedinělý případ. Většina zdejších statkářů bývala podle všeho panskými úředníky. Po pozemkové reformě, po vzniku republiky, mohli koupit tzv. zbytkové statky za pár korun. Statky byly ale většinou zadlužené, což ještě zhoršila nastupující hospodářská krize. Hospodář v Jemnici se zastřelil, ten ze Lhoty se otrávil i s paní, z Pernolce měl utéct do Argentiny a nechat tu po sobě ženu a děti, statkář v Tisové přišel na buben. Krizi zvládli jen žid Werner z Částkova a Plachý ze Svatého Jana., ... *ale ten se dře jen na fend'áky.*³⁶

Vlastník statku se jmenovat Jindřich Herold (poněmčeně v některých pramenech Heinrich Herold). Narodil se 16. dubna 1878 v Náměšti u Třebíče na Moravě. Zemřel tedy ve věku nedožitých 53 let.³⁷ Byl dvakrát ženatý. Nejdříve s Boženou Grigarovou,³⁸ později si vzal Marii Gabrielovou. O první manželce

³³ Státní okresní archiv Tachov, fond Archiv obce Jemnice, i. č. 1. *Pamětní kniha obce.* 1927–1936 (1945). Str. 47/48.

³⁴ Odbor školství ONV v Tachově. *Rozvoj socialistického školství na Tachovsku.* Tachov 1981. Str. 18.

³⁵ Státní okresní archiv Tachov, fond Archiv obce Jemnice, i. č. 1. *Pamětní kniha obce.* 1927–1936 (1945). Str. 48.

³⁶ Odbor školství ONV v Tachově. *Rozvoj socialistického školství na Tachovsku.* Tachov 1981. Str. 19.

³⁷ Státní oblastní archiv v Plzni, fond Sběrka matrik západních Čech, číslo fondu 10014. *Tisová 47.* 1865–1945. Str. 20.

³⁸ Moravský zemský archiv v Brně, fond Matriky uložené v Moravském zemském archivu v Brně, původce Náměšť nad Oslavou, číslo knihy 10722. *Geburtsbuch Namiest.* 1865–1899. Str. 199.

toho moc nevíme, s druhou byl ale v roce své smrti již rozveden,³⁹ proto je možné, že zmiňovaná žena, o které hovoří paměti, byla jeho družkou, nebo tím byla myšlena jeho hospodyně. Pravděpodobnější je spíše druhá možnost.

V knize úmrtí můžeme najít jako příčinu smrti sebevraždu loveckou puškou.⁴⁰ Dle výpovědi byl majitel statku v době požáru zamčen na sýpce, kde spáchal i sebevraždu. V žádných záznamech jsem ale nenalezla jakýkoli zápis o tom, že by se majitel statku zbláznil. Osudný večer mohlo spíše způsobit zoufalství člověka, který byl jako jeden z mála v obci české národnosti. Nebo to mohla podnítit hrozba prodeje střechy nad hlavou. Jediný důkaz, že dlužil mzdy svým zaměstnancům a že měl být statek vydražen v aukci, jsem nalezla v kronice obce. Příslušné prameny, ty, na které je v kronice odkazováno, jsem ale už nebyla v archivech schopná dohledat.

Nikde jsem také nenalezla údaje a důkazy o tom, že by mohl za neúspěch svého hospodářství. Jeho účetní knihy a jiné záznamy však neexistují, proto se můžeme domnívat, že byly zničeny, tak jako většina věcí, při požáru statku. Důkazy o jeho špatném a neodborném hospodaření jsou tak známy pouze z místního tradovaného vyprávění a z obecní kroniky. Jde však o to, nakolik jsou tyto zdroje relevantní, vzhledem k tomu, že tradované vyprávění si každý subjektivně přibarvuje a obecní kronika byla psána pouze jedním a k tomu zainteresovaným člověkem. Také záleží na tom, nakolik se do jeho hospodaření promítla hospodářská krize. Záznam o chystající se aukci jsem také nenalezla, nejspíše nebyl, pro svou nepodstatnost, do žádného archivu uložen. Proto tato tvrzení nemůžeme s jistotou a objektivně nijak potvrdit ani vyvrátit.

Důkazy o tom, že by byl vojákem v 1. světové válce, legionářem na frontě, jsem nenalezla. V žádné databázi uveden není. Vysvětlení toho, že byl označen za legionáře, může pramenit z toho, že jej obyvatelé zkrátka vnímali jako muže, který se určitým způsobem podílel na vzniku První republiky a podporovat toto zřízení. Druhým možným vysvětlením může být i to, že si představu o tom, že byl Herold legionářem, vytvořili sami obyvatelé vesnice, čímž si vysvětlovali to, že právě on získal zdejší statek.

Vysvětlení nejasnosti o způsobu jeho smrti v pamětech místních obyvatel můžeme spatřovat v druhé, pozdější sebevraždě na statku. V době po druhé světové válce, při vrcholení odsunu německého obyvatelstva z pohraničí, přesněji 9. února 1946, se totiž na statku oběsil Josef Dietl.⁴¹ Došlo tedy k záměně způsobů

³⁹ Státní oblastní archiv v Plzni, fond Sběrka matrik západních Čech, číslo fondu 10014. *Tisová 47*. 1865–1945. Str. 20.

⁴⁰ Tamtéž.

⁴¹ Státní oblastní archiv v Plzni, fond Sběrka matrik západních Čech, číslo fondu 10014. *Tisová 34*. 1853–1880. Str. 24.

sebevraždy, přičemž si lidé zapamatovali jen ten typ, který se udál později, tudíž si ho pamatovali lidé, kteří sem přišli jako noví obyvatelé. Tento způsob sebevraždy si spojili s tragédií vyhoření statku, která měla na vesnici velký dopad.

Jindřich Herold byl pohřben na hřbitově v Tisové 4. března 1931.⁴² Jeho hrob jsem však nenalezla. Je možné, že byl, jako každý sebevrah, pohřben za hřbitovní zdí, a proto se náhrobek nezachoval. Druhou možností je, že byl jeho hrob zničen při přestavbě hřbitova, kdy byly zanedbané hroby s německými nápisy vyzvedávány a jejich náhrobky ničeny.

Paměti učitele Němce a život na vesnici ve 30. letech

Pan Václav Němec byl do Jemnice přiřazen na začátku 30. let, konkrétně uvádí datum 8. září 1931, kdy se tak stal učitelem vyhořelé české jednotřídní školy. V této době mu bylo pouhých devatenáct let.

V jeho pamětech se můžeme dočíst informace o životě místních lidí, o pověstech nebo o tradicích. I když obec označoval jako „*pustinu*“, někdy také jako „*Bohem zapomenutou ves*“, tak na události spojené s ní vzpomínal velmi rád.⁴³

Můžeme se zde dočíst i o různých pověstech a dozvědět se tak o něco více o zdejším folklóru. Třeba o zakleté svatbě: „*Nevěsta, selská dcera z Bezděkova, se vdávala do Jemnice. Plné tři vozy byly naloženy těžkým věnem. Když rozveselení svatebčané přijížděli k Suchému potoku, zablýsklo se a celá stráň se zahalila dusivým dýmem. Z hloubi borového lesa se ozval skřípavý hlas čarodějnice, žebračky, která byla před lety psy zahnána od vrat lakomou nevěstou, když přišla žebrať o skývu chleba. Celá ta svatební jízda se za rachotu hromu proměnila ve skalní rozsochy – zakletou svatbu.*“ S dětmi se na ty sochy chtěli dojít podívat, zpozdlili se však nejméně o 50 let. Kameny byly totiž použity ke stavbě železnice u Josefovy Hutě.⁴⁴

S dětmi chodil pan učitel i na různé výlety. Vyrazili například i na Přimdu. Tu označovali jako Fudžijama, jelikož se dle nich podobá japonské sopce. Podívali se po zřícenině hradu a pan učitel dětem popisoval různá zajímavá místa. Jako jeden z nejhezčích dní uvádí ten, kdy se konal výlov rybníka. Voda z rybníka začala klesat a naproti tomu začala stoupat hladina Suchého potoka. V české škole se v tu dobu objevil pan porybný spravující Nosticovy rybníky, který se doslechl o znovu fungující české škole. Celý večer pak mluvili o rybnících a o rybách. V ten večer zaplály na hrázi vetry. Z rybníka zbyl totiž už jen cípek u propusti a bylo třeba ryby hlídat před pytláky. Pan Němec se samotného výlovu účastnit

⁴² Státní oblastní archiv v Plzni, fond Sběrka matrik západních Čech, číslo fondu 10014. *Tisová 47*. 1865–1945. Str. 20.

⁴³ *Tisovský zpravodaj: Jemnice 1931*. 6. vydání. Tisová, prosinec 2021. Str. 16.

⁴⁴ Tamtéž.

nechtěl, děti ho však nakonec přesvědčily. Místo vyučování tedy vyrazili pozorovat výlov a rybáře. Na hrázi už byli i žáci německé školy. Stálo zde také několik vozů s káděmi a rybáři čekali jen na pokyn porybného. V tu chvíli začali nahánět ryby k lovišti, táhli za sebou obrovskou síť, a když stáli až u propusti, popadli síť a vytahovali šupináče na váhy. Ryby putovaly do kádí, do vozů a nakonec zamířily do plánských sádek. Potom nastala všemi dlouho očekávaná chvíle – porybný zatroubil a zavelel: „*Hoří, hoří!*“ V tu chvíli skočili všichni kluci do bláta a každý hledal tu svou vytoženou rybu.⁴⁵

V obecní kronice se můžeme dozvědět o volbách, které proběhly v letech 1923 a 1927. V prvním roce bylo možné volit pouze ze dvou stran: ze Svazu německých zemědělců v Jemnici a ze Svazu drobných zemědělců a chalupníků na Nové Strasti.⁴⁶ Starostou se stal Karl Tschacha, Jemnice č. p. 1, jeho zástupcem byl zvolen Josef Borst, Nová Strast č. p. 22.⁴⁷ V dalších volbách byla větší možnost výběru. Účastnily se jich 4 strany: Svaz německých zemědělců v Jemnici, Německá křesťanská lidová strana, Strana pracovníků v zemědělství a v lesnictví a Svaz drobných zemědělců a chalupníků na Nové Strasti.⁴⁸ Člověka může překvapit, že lístky jsou psané jen v německém jazyce, i když se volby konaly v době, kdy již několik let existovala Československá republika. Důvodem nejspíše bylo, že obec byla z velké části německá, Češi, kteří zde žili, německy pravděpodobně uměli, a pokud nebyly stížnosti, pak nemusel pro volební lístky existovat jejich český ekvivalent.

Další z věcí, kterým byli místní vystaveni, byla abnormální zima, kterou zažili na přelomu let 1928/1929. Tuto zimu doprovázelo hojné a husté sněžení, kdy sníh vydržel až do dubna 1929, navíc se k němu přidal abnormální mráz, jaký nebyl zaznamenán mnoho desetiletí. Teploty se v lednu a v únoru pohybovaly mezi -20 a -30 °C, největší mráz byl 12. 2. 1929, kdy teplota dosáhla -30 °C. Důsledkem této zimy bylo rozsáhlé pomrznutí ovocných stromů, které musely být pokáceny a školám byly nařízeny „studené prázdniny“, které trvaly až do 1. března 1929.⁴⁹

⁴⁵ *Tisovský zpravodaj: Jemnice 1931*. 6. vydání. Tisová, prosinec 2021. Str. 19.

⁴⁶ Státní okresní archiv Tachov, fond Archiv obce Jemnice, i. č. 1. *Pamětní kniha obce*. 1927–1936 (1945). Str. 32.

⁴⁷ Státní okresní archiv Tachov, fond Obecná škola (německá) Jemnice, i. č. 1. *Kronika*. 1919–1937. Str. 67.

⁴⁸ Státní okresní archiv Tachov, fond Archiv obce Jemnice, i. č. 1. *Pamětní kniha obce*. 1927–1936 (1945). Str. 33.

⁴⁹ Tamtéž. Str. 39/40.

Statek ve 30. letech

Na jaře v roce 1932 přijeli do vesnice pan a paní Pechmanovi, aby si prohlédli statek.⁵⁰ Brzy potom nemovitostí statku a ruiny jeho budov koupili.⁵¹ Josef Pechman se narodil 17. července 1889 ve Vejvanově v okrese Rokycany. Byl ženatý s Marií roz. Špirkovou, s níž měl dceru a syna. Povoláním byl stavitel⁵² a architekt.⁵³ Zemřel 17. září 1950 v Plzni, důvodem byla rakovina plic.⁵⁴

Rodina měla k hospodaření předpoklady a pozitivní vztah, určité zkušenosti. Paní Marie Pechmanová pocházela z rodiny statkářů. Budovy statku, který původně vlastnili, stojí doposud na Roudné v Plzni. Otec Josefa Pechmana byl kovářem ve Vejvanově a jeho maminka byla dcerou domkáře v těžce obci.⁵⁵

Jeden z možných důvodů, proč koupila rodina pana Pechmana vyhořelý statek v Jemnici, může být ten, že vlastnili na Tachovsku chatu a nejspíše díky vlastnictví stavební firmy měli určitý obnos peněz, který se rozhodli investovat právě do tohoto statku. A jelikož byl pan Pechman tesařem, dokázal si velké množství prací a oprav udělat sám, to představovalo hlavně zastřešení budov.⁵⁶ Opravy zahrnovaly i přestavbu základových zdí, které byly zesíleny, a pokrytí střech eternitovou krytinou. Po nich byl statek ještě krásnější než kdy dříve.⁵⁷

Na statku rodina zaměstnávala lidi z blízkého okolí za stravu a za byt. Hospodaření bylo různorodé. Pěstovali nejen obilí, len či brambory, ale zajišťovali také produkci obilí na osivo a sadbových brambor. Z produkce živočišné sem patří převážně chov ryb. V areálu statku měli v této době také kovárnu, díky které bylo zajišťováno okovávání tažných koní, Pechmanovi vlastnili 5 párů těchto zvířat. V zimě se pracovalo na opravách střech – v lesích náležejících rodině byly káceny stromy, později byly opracovány a použity na zastřešení budov.⁵⁸

⁵⁰ Odbor školství ONV v Tachově. *Rozvoj socialistického školství na Tachovsku*. Tachov 1981. Str. 19.

⁵¹ Státní okresní archiv Tachov, fond Archiv obce Jemnice, i. č. 1. *Pamětní kniha obce*. 1927–1936 (1945). Str. 20.

⁵² Soukromý archiv Pavlína Dortové. *Úmrtní list Josefa Pechmana*. Plzeň 1950. Nestránkováno.

⁵³ Státní okresní archiv Tachov, fond Archiv obce Jemnice, i. č. 1. *Pamětní kniha obce*. 1927–1936 (1945). Str. 50.

⁵⁴ Soukromý archiv Pavlína Dortové. *Úmrtní list Josefa Pechmana*. Plzeň 1950. Nestránkováno.

⁵⁵ Rozhovor Johanky Drchotové (studentka Západočeské univerzity v Plzni) s Pavlínou Dortovou, právničkou Josefa Pechmana, ve Stříbře 10. 3. 2023. Uloženo v archivu autorky.

⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁷ Státní okresní archiv Tachov, fond Archiv obce Jemnice, i. č. 1. *Pamětní kniha obce*. 1927–1936 (1945). Str. 51.

⁵⁸ Rozhovor Johanky Drchotové (studentka Západočeské univerzity v Plzni) s Pavlínou Dortovou, právničkou Josefa Pechmana, ve Stříbře 10. 3. 2023. Uloženo v archivu autorky.

Ve své výpovědi uvádí pan Lorenc z Jemnice, že „*je pan Pechman,*“ myšleno syn Josefa Pechmana, Vlastimil, „*taková podivná figura. Po válce byl velmi angažovaný pro režim, konečně stal se zemědělským referentem okresní správní komise v Plané, ale zároveň při komunistickém převratu práskl do bot. A dokonce se tady k Němcům choval dost špatně, protože se vypráví, že na nádraží ho Němci odsunuli z Jemnice poznali a dali mu pár facek.*“ Němci měli poznat Vlastimila Pechmana na nádraží v Norimberku.⁵⁹ Ten měl prokazatelně s místními Němci problémy a později emigroval i se svou partnerkou do Austrálie. Postoj Josefa Pechmana ke komunismu a vzestupu KSČ neznáme. Obě jeho vnučky však tuto ideologii zatracovaly až do své smrti. Ale vzhledem k tomu, že byli Pechmanovi poškozeni nejen odebráním majetku, ale i rozdělením rodiny, lze předpokládat, že jeho postoj k režimu nebyl nejvřelejší. Dcera pana Pechmana, Ludmila provdaná Šašková, která žila s rodinou v Plzni, byla vězněna i se svým manželem. Celý jejich majetek byl zkonfiskován a dcery, paní Svatava provdaná Nová a paní Jitka provdaná Růžičková, musely vyrůstat v rodinách příbuzenstva, aby nemusely být umístěny do dětského domova.⁶⁰

Josef Pechman sice zastával funkci předsedy Místní správní komise, ale jeho obsazení do této pozice je pochopitelné – byl jedním z mála původních českých obyvatel obce, tyto pozice byly obsazovány výlučně Čechy. Místní správní komise neměly stejné pravomoci jako MNV, jelikož byly ustanovovány v pohraničí, kde byla většina obyvatelstva „státně nespolehlivá“, což znamená, že byla německé národnosti. Předseda byl jmenován, nikoli volen, a komise měla mít 3 až 6 členů. Josef Pechman působil v MSK bez dalších spolučlenů, tudíž vykonával všechny povinnosti zcela sám, a již 1. 10. 1946 na pozici rezignoval.⁶¹

Dle dohledatelných faktů byl pan Pechman velmi schopný člověk. Dokládají to nejen pamětníci, ale i jeho odkaz. V Plzni ještě před zakoupením statku v Jemnici vlastnil několik nemovitostí⁶² a byl spolumajitelem stavební firmy Mandaus, Doubek, Pechman a spol. Firma byla jednou z nejaktivnějších firem v Plzni v období 20. až 40. let 20. století. Ve 20. letech získali řadu významných veřejných zakázek – postavili městské divadelní skladiště, budovy finančních úřadů, Masarykův ústav pro zmrzačené děti. Pro město a Škodovy závody postavili několik nájemních domů. Někdy v této době také založili pobočku v Chustu na

⁵⁹ Rozhovor Johanky Drchotové (studentka Západočeské univerzity v Plzni) s Josefem Lorencem, pamětníkem v obci Jemnice u Tisové a historikem, v Jemnici 14. 8. 2022. Uloženo v archivu autorky.

⁶⁰ Rozhovor Johanky Drchotové (studentka Západočeské univerzity v Plzni) s Pavlínou Dortovou, pravnučkou Josefa Pechmana, ve Stříbře 10. 3. 2023. Uloženo v archivu autorky.

⁶¹ ZÍMOVÁ, Jana. *Místní národní výbor Jemnice 1945–1950, inventář*. Tachov 2007. Str. 3.

⁶² Rozhovor Johanky Drchotové (studentka Západočeské univerzity v Plzni) s Pavlínou Dortovou, pravnučkou Josefa Pechmana, ve Stříbře 10. 3. 2023. Uloženo v archivu autorky.

Podkarpatské Rusi. Tam se soustředili na výstavbu budov státní správy a dopravní a obranou infrastrukturu. V letech 1926 až 1928 rozvinuli vlastní podnikatelskou činnost – na křižovatce Klatovské třídy a Kaplířovy ulice realizovali vlastní projekt, jednalo se o výstavbu dvou souborů řadových rodinných domů. V domech v Kaplířově ulici číslo 2–10 pak bydlely rodiny stavitelů.⁶³

Chtěla bych zmínit ten fakt, že manželé koupili statek v době, kdy stále přetrvávala hospodářská krize nejen v Československu, dokázali ho velmi rychle opravit a dostavět a úspěšně na něm hospodařili. Je úctyhodné, že člověk, který byl Čechem a měl v Plzni jistotu stabilního zaměstnání, se i se svou rodinou přestěhoval do vesnice v pohraničí, která byla v této době z většiny německá. Koupil zde vyhořelý a zničený statek, který si dokázala rodina sama opravit, usadil se tady a byl schopen i v době hospodářské krize tuto krizi přečkat, a dokonce hospodařit se ziskem.

V roce 1938, po obsazení pohraničí, kdy musela rodina statek opustit, bydleli v obci Milavče v části Nahošice na Domažlicku.⁶⁴ Hospodářství spravovali v této době Treuhändleri,⁶⁵ což „*jsou v podstatě Němci, kteří přebírali správu statku.*“⁶⁶ Úspěšnost hospodářství a odhodlání rodiny v něm pokračovat dokládá například i to, že se po válce vrátili k produkci osiva pro státní zemědělství. V roce 1948 pan Pechman argumentoval touto skutečností ve snaze zamezit kolektivizaci statku, jeho pokusy však byly bezúspěšné, musel ustoupit vyšším zájmům.⁶⁷

Druhá světová válka v obci

Po Mnichovské dohodě byla Jemnice obsazena Wehrmachtem hned v říjnu 1938. Paměti Wilhelma Dietla dokládají, že „*němečtí vojáci házeli dětem bonbóny a vařili Čechům eintopf. Češi se o jídlo mohli porvat a od Němců si nosili nadité tašky. Češi si naopak vypráví, že se Němci do Čech přišli po Mnichovu ,nažrat’.*“⁶⁸

⁶³ Plzeňský architektonický manuál. *Martin Mandaus*. [online]. [cit. dne 2023-02-18]. Dostupné z: <<https://pam.plzne.cz/stavitel/329-martin-mandaus>>.

⁶⁴ Rozhovor Johanky Drchotové (studentka Západočeské univerzity v Plzni) s Josefem Lorencem, pamětníkem v obci Jemnice u Tisové a historikem, v Jemnici 14. 8. 2022. Uloženo v archivu autorky.

⁶⁵ Treuhändler (správně Treuhänder) je označení pro správce. Tito lidé jednali svým jménem v zájmu jiného člověka, organizace, či víry. Uplatňovali svá vlastní práva v zájmu jiných, nebo tato práva po určitou dobu drželi a spravovali.

⁶⁶ Rozhovor Johanky Drchotové (studentka Západočeské univerzity v Plzni) s Josefem Lorencem, pamětníkem v obci Jemnice a historikem, v Jemnici 14. 8. 2022. Uloženo v archivu autorky.

⁶⁷ Soukromý archiv Pavlína Dortové. Původce Ministerstvo zemědělství v Praze. *Čís. j.: 81.960/48–IX/A–21. Věc: Zbytkový statek Jemnice*. Praha 1948.

⁶⁸ Rozhovor Johanky Drchotové (studentka Západočeské univerzity v Plzni) s Josefem Lorencem, pamětníkem v obci Jemnice u Tisové a historikem, v Jemnici 14. 8. 2022. Uloženo v archivu autorky.

Při zabrání pohraničí byl v Tachově přijat Wehrmacht velmi kladně. Lidé je hromadně vítali, bylo jich na ulicích velké množství a na pozdrav hajlovali. Mělo jich být dokonce tolik, že při hajlování padali z chodníků. Měsíc po záboru Sudet ve městě proběhla také Křišťálová noc, kdy zde hořela synagoga. Tachovští Němci ale tvrdili, že s tím nemají nic společného, že se o to postarali říšští občané. Židé z města celkově vymizeli, nejsou o nich z této doby žádné zmínky a tamější Němci o nich mlčí. Naše vesnice však nebyla výrazně prohitlerovská, jak by se dalo teoreticky očekávat. Dle německých pramenů byl jediným nacistou v Jemnici kovář Johann Freisleben. „*Pochopitelně, základ henleinovců to nebyl katolický venkov, to byla města, německá města.*“ I u nás v této době však pracovali totálně nasazení lidé. „*Dům č. 1 patřil Tsachům. Tsacha byl jeden z mála, který si bral na práci totálně nasazené Ukrajinky. Byl jediný, kdo tady měl totálně nasazené lidi.*“⁶⁹

Po skončení 2. světové války měla obec Jemnice 12 padlých vojáků, Hlinné 3 a z Nové Strasti položilo život 10 mužů. Ještě před tím, než byla vesnice osvobozena americkou armádou, byla na konci dubna 1945 vesnice ze směru od Tisové bombardována spojeneckým dělostřelectvem. Při tomto bombardování zemřela místní obyvatelka Marie Wenisch po zásahu šrapnelem.⁷⁰

Do Jemnice přišli Američané 8. května 1945 a zůstali zde čtyři dny. Majitel statku, Josef Pechman, se synem se do Jemnice vrátili 16. května. Zjistil, že budovy statku nebyly válkou nijak poškozeny, jen okna byla vybita tlakem bomb. Na polích našli přibližně 100 leteckých trychtýřů, ve stromech v lese u Březového rybníka bylo prostrčeno kolem 100 m³ dřeva, některé ze stěel byly stále ve dřevě, ostatní stromy zasažené střelami měly koruny na zemi. Pole byla oseta jen ze dvou třetin a brambory nebyly zasaženy. V obci bylo 96 uprchlíků z dolního a horního Slezska, kteří se ubytovali jednotlivě u německých rodin a 22 z nich žilo ve škole. Dále zde bylo 12 párů uprchlických koní, které byly využity na polní práce. Podle zápisu měli němečtí obyvatelé vítat navrátilivší se Čechy s předstíranou upřímností. Píše, že mezi nimi byli i lidé, kteří po roce 1938 činili Čechům příkoří.⁷¹ Jmenuje třeba ty, kteří drželi hlídky před dvorem za obsazení ordnery:⁷² Josef Willek, Anton a Josef Podhorsky, Josef Wiederer, Michel Korn, Josef Foroter, Karel Risser, Reinhorl Schwanzer, kteří z různých důvodů a opatření partaje přečkali válku doma.⁷³

⁶⁹ Rozhovor Johanky Drchotové (studentka Západočeské univerzity v Plzni) s Josefem Lorencem, pamětníkem v obci Jemnice u Tisové a historikem, v Jemnici 14. 8. 2022. Uloženo v archivu autorky

⁷⁰ *Über Grenzen hinweg: Geschichte, Land und Leute des Plan – Weseritzer Bezirkes Tirschenreuth und Mähiring, Tischenreuth: Gesamtherstellung Druckerei und Verlag Nickl.* 1984. Str. 385.

⁷¹ Státní okresní archiv Tachov, fond Archiv obce Jemnice, i. č. 1. *Pamětní kniha obce.* 1927–1936 (1945). Nestránkováno.

⁷² Ordneři byl sudetoněmecký sbor dobrovolníků – polovojská organizace v pohraničí ČSR, která se snažila o destabilizaci situace v době před obsazením Sudet Třetí říší.

⁷³ Státní okresní archiv Tachov, fond Archiv obce Jemnice, i. č. 1. *Pamětní kniha obce.* 1927–1936

Starostou obce byl po osvobození stále Karel Rissa. Dne 12. května 1945 byla Okresní správní komisí v Plané ustanovena Správní komise obce Jemnice, jejímž předsedou se stal Josef Pechman.⁷⁴ Poznávám, jak jsem již zmiňovala, že předseda MSK nebyl volen, nýbrž jmenován, a že pan Pechman působil ve správě obce sám. Obec byla v květnu 1945 součástí okresu Tachov, který měl Národní výbor, v němž zasedalo 8 Čechů. Ti pracovali většinou zde, buď v tabákové továrně, nebo u autodopravy. Kromě nich nebyl k 22. květnu 1945 v celém okrese žádný Čech. Okres Tachov proto ponechal vedení obcí na německých starostech. Později je obec vyčleněna z okresu Tachov a je zařazena zpět pod okres Planá, který byl v době trvání říšské župy Sudeten zrušen.⁷⁵

Po svém jmenování vedl Josef Pechman celou obecní agendu, jen vyživovací referát byl předán původní německé obyvatelce paní Tschachové, která jej vedla do doby, než byla obec alespoň zčásti osídlena. Okresní osídlovací komise rozhodla o osídlení 15 usedlostí o výměře 13 až 15 ha, přičemž dům č. p. 1 patřící rodině Tschachů byl rezervován pro zahraničního vojáka. Poznávám sem i bídný stav cest a stav obecního lesa. Po celou dobu okupace nebyly cesty nijak udržovány, takže byly absolutně nesjízdné. Obecní les byl pravidelně kácen, kdy ještě na přelomu let 1944/45 bylo pokáceno 159 m³ borového dříví, které nebylo našťástí prodáno a odvezeno. Obecní finance po roce 1945 se pohybovaly kolem 200 000 Kč, jelikož obec zásadně nic nedostávala a vyplácela pouze služné obecnímu hajnému a starostovi, zůstaly říšské příspěvky i obecní přídatky na vkladech.⁷⁶

Zmiňuje se i o snahách nových osídlenců, kdy se do obce v době osvobození snažili dostat i mladí výbojní příslušníci Hlinkovy partaje. Z nich se však nakonec nikdo do obce nevrátil. Buď padli, nebo byli zajati.⁷⁷ Z lidových vyprávění se ale dozvídáme o tom, že lidé ze Slovenska osidlující obec měli být členy Hlinkových gard. Do pohraničí odcházeli ze Slovenska zejména proto, že se snažili utéct před svou politickou odpovědností.⁷⁸

Němečtí sedláci se při polních pracích řídili rozkazy danými Místní správní komisí, zvláštění zájem o práci na žních nebo o novou orbu ovšem neměli. Snažili se odprodávat zejména dobytek, což však nebylo možné. Nákup mělo povoleno jen nově založené hospodářské družstvo v Plané a soukromě nikdo

---

(1945). Neustránkováno.

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ Rozhovor Johanky Drchotové (studentka Západočeské univerzity v Plzni) s Josefem Lorencem, pamětníkem v obci Jemnice u Tisové a historikem, v Jemnici 14. 8. 2022. Uloženo v archivu autorky.

nenakupoval.⁷⁹ Jejich dobytek byl hlavně zabaven nařízenými v dekretch prezidenta Beneše.

Již v září začalo osídlování obcí Tisová, Lhota, Bezděkov a Ostrov. Zájemci z obce Jemnice však povětšinou odešli, protože zde nebyla elektrina a byly tady velmi bídné cesty. Z toho důvodu se v září 1945 začalo s tlučením šterku v lomu velkostatku na obecní náklad. Tuto práci obstarávali místní uprchlíci, obec by jim totiž jinak musela poskytnout bezplatné poukázky na nákup podle přidělových lístků.⁸⁰

U Ministerstva zemědělství bylo požádáno o povolení materiálu na elektrizaci obce. Žně a podzimní práce byly zdárně skončeny, i přestože chyběly pohonné látky, hlavně benzín. Obilí se tudíž vymlacovalo pomocí dieslových motorů. Ozimů bylo v roce 1945 zaseto o 20 % více, než bylo v roce předchozím.⁸¹

Dozvídáme se zde i o útěku německých obyvatel z obce, kdy 22. prosince po vyzvání Úřadu ochrany práce, aby se dostavili k prohlídce muži od 18 do 50 let, kdy schopní byli pak posláni do dolů a využití ke kopání uhlí, utekli z obce oba synové Welkovi společně se Seidlerem, Riesserem a Herschmannem. Všichni tito muži utekli za hranice. V důsledku toho byl ihned vyzván první uchazeč Václav Poláček, aby se ujal opuštěného gruntu č. 7 po Němci Riesserovi, což hned také učinil a hospodařil na statku vzorně, při čemž dal inventář do slušného stavu.⁸²

„2. světová válka se Jemnice příliš nedotkla, třeba Svatý Ján byl válkou poškozenej, konečně Američany. Musíme si uvědomit, že západní Čechy byly osvobožovány až po Rokycany Američany. Že tady nedocházelo k takovým excesům, jako na území, které osvobozovala Rudá armáda.“⁸³

Odsun německého obyvatelstva z obce

Vysídlení více než 3 milionů obyvatel je v Čechách označováno jako odsun, Němci používají výraz Vertreibung, což lze přeložit jako vyhnání či vyhoštění. V prvních týdnech a měsících po válce mu předcházelo období divokého vyhánění a násilí páchaného Čechy a novými osídlenci v pohraničí na Němcích, tzv. divoký odsun. Němci se stali nositeli kolektivní viny za veškeré válečné

⁷⁹ Státní okresní archiv Tachov, fond Archiv obce Jemnice, i. č. 1. *Pamětní kniha obce. 1927–1936* (1945). Neustránkováno.

⁸⁰ Tamtéž.

⁸¹ Tamtéž.

⁸² Tamtéž.

⁸³ Rozhovor Johanky Drchotové (studentka Západočeské univerzity v Plzni) s Josefem Lorencem, pamětníkem v obci Jemnice u Tisové a historikem, v Jemnici 14. 8. 2022. Uloženo v archivu autorů.

utrpení. Tento tzv. divoký odsun nepřežilo kolem 30 až 40 tisíc lidí. Zároveň s vysídlením Němců byli do pohraničí lákáni noví obyvatelé z vnitrozemí, ale také například lidé ze Slovenska či z ukrajinské Volyně.⁸⁴

Z dostupných pramenů se můžeme dozvědět i o průběhu transferu z obce, konkrétně rodiny Willekovy z domu č. 6. „*Vyprávěla mi o něm vnučka posledních majitelů, která se jmenuje Elizabeth Oswald žijící v Augsburgu. Sem přišli hlavně Slováci, kteří ze Slovenska odcházeli do Čech, pravděpodobně, aby se vyhnuli své politické zodpovědnosti. O nich se totiž vypráví, že byli aktivními členy Hlinkových gard, takže třeba v tomhle domě se usadila slovenská rodina, která sem přišla v červnu 45. roku, to znamená, že nikde nebylo řečeno, že budou Němci transferováni. To odsouhlasila až Postupimská konference v srpnu 45. Tady ty Němce vyhodili, vyhnali doslova na cestu, a dokonce přišli v době oběda a ten oběd po Němcích dojedli.*“ Rodina L., a nejen oni, nepočítala se svou budoucností v obci. „*Rodina sem nepřišla dosídlvat. Tady se bourala stavení, především stodoly, a použitelný stavební materiál se nakládal na vagony a odvážel na Slovensko. Z něj si jejich příbuzní stavěli nové domy.*“⁸⁵ Tuto myšlenku, že tato rodina přišla do Jemnice spíše shánět materiál na stavbu budov, které vznikaly na území Slovenska, potvrzují i výpovědi jiných pamětníků.⁸⁶ Někteří zkrátka přijeli do obce pouze profitovat, ne se zde trvale usadit a začít nový život. „*Oni nebyli jediný, kdo měl charakterní vady, mnoho dosídlenců jimi vynikalo.*“⁸⁷

Za účelem vysílení a následného transferu německých obyvatel byly zřizovány sběrné tábory. V Tachově byl zřízen v dnešní Deltě. „*Zdejší Němci měli jedno štěstí a to, že tady osvobozovali Američané, ti si protiněmeckou agresivitu Čechů dost hlídali. Konečně oni si Češi na americkou správu taky dost stěžovali, protože Němci díky svému zaměstnání, což byl exportní obchod zahrnující tkalcovství, perleťářství či knoflíkářství, uměli mnohem častěji anglicky než Češi, co sem přišli. Oni si stěžovali vlastně na to, že Američané mnohem lépe vychází s Němci než s nimi.*“⁸⁸

Transfer Němců probíhal až do října 1946, kdy proběhla na oslavu v Karlových Varech recepcce v hotelu Pupp, které se účastnili i všichni ministři stran

⁸⁴ Rozhovor Johanky Drchotové (studentka Západočeské univerzity v Plzni) s Josefem Lorencem, pamětníkem v obci Jemnice u Tisové a historikem, v Jemnici 14. 8. 2022. Uloženo v archivu autorky.

⁸⁵ Tamtéž.

⁸⁶ Rozhovor Johanky Drchotové (studentka Západočeské univerzity v Plzni) s Janem Dietlem, potomkem původních obyvatel, v Jemnici 8. 10. 2022. Uloženo v archivu autorky.

⁸⁷ Rozhovor Johanky Drchotové (studentka Západočeské univerzity v Plzni) s Josefem Lorencem, pamětníkem v obci Jemnice u Tisové a historikem, v Jemnici 14. 8. 2022. Uloženo v archivu autorky.

⁸⁸ Tamtéž.

Národní fronty. Ta byla ohledně otázky transferu velmi jednotná a recepce ve Varech ho formálně ukončovala, třebaže prakticky stále pokračoval. Němci neměli de facto žádnou obranu, všichni byli strčeni do jednoho pytle: *To jsou naši nepřátelé, ať jdou pryč.* V té době a v dané situaci si to nikdo nedovolil zpochybnit, nebo se dokonce německých obyvatel zastat, zamezoval jim to i Malý retribuční zákon. Všichni orodovali za to, aby šli Němci pryč. Obranných reakcí bylo velmi málo a byly převážně anonymní.⁸⁹

V obci ale i po odsunu zůstaly dvě německé rodiny, Dietlovi a Weidlovi, které si vyžádal Josef Pechman. *„Weidlovi se v roce 1968 vzali a odstěhovali do Německa. Dietlovi měli takový zvláštní osud, protože oni měli jít do odsunu také, ale Pechman si je vyžádal jako pracovní sílu na svůj statek, ale než se to stalo, tak se Honzův pradědeček,“*⁹⁰ Josef Dietl, nar. 1870,⁹¹ *„z neštěstí nad tím, že odsud budou muset odejít, oběsil. V podstatě byl takovou marnou obětí, protože tady nakonec zůstali.“*⁹²

Němci, kteří byli vysídleni do Německa, to tam neměli vůbec jednoduché, právě naopak. Nebyli chtění v Československu a v Německu je také nevívali s otevřenou náručí. Byli většinou umisťováni na vesnice, jelikož německá města byla v té době zničená spojeneckým bombardováním. Češi tam vyhnali 2,5 milionu Němců. Kromě nich tam přišli ale například i Němci z Polska a jiní. Později se naštěstí začala situace uklidňovat. Němci nakonec i ustoupili z požadavků na náhradu majetku.⁹³ Zdejší němečtí obyvatelé byli odsunuti do americké (Bavorsko, Hesensko) a do sovětské okupační zóny v Německu.⁹⁴

Němci měli pracovní povinnost, muži od 14 do 60 let, ženy od 15 do 50 let. Ti z Jemnice byli posíláni do dolů na Kladno a do Mostu. Na tyto pracovní pozice byli zařazováni i teprve 15letí chlapi, některé z obce také vyváželi. Jinak byli umisťováni například na zemědělské práce do vnitrozemí. Později, když měly být mladší německé děti umisťovány do českých škol, *„tak dokonce Češi proti tomu protestovali, jakože nebudeme vychovávat hitlerčiky. Když jsem končil*

⁸⁹ Rozhovor Johanky Drchotové (studentka Západočeské univerzity v Plzni) s Josefem Lorencem, pamětníkem v obci Jemnice u Tisové a historikem, v Jemnici 14. 8. 2022. Uloženo v archivu autorky.

⁹⁰ Tamtéž.

⁹¹ Státní oblastní archiv v Plzni, fond Sběrka matrik západních Čech, číslo fondu 10014. *Tisová 47.* 1865–1945. Str. 43.

⁹² Rozhovor Johanky Drchotové (studentka Západočeské univerzity v Plzni) s Josefem Lorencem, pamětníkem v obci Jemnice u Tisové a historikem, v Jemnici 14. 8. 2022. Uloženo v archivu autorky.

⁹³ Tamtéž

⁹⁴ *Über Grenzen hinweg: Geschichte, Land und Leute des Plan – Weseritzer Bezirkes Tirschenreuth und Mährling, Tischenreuth: Gesamtherstellung Druckerei und Verlag Nickl.* 1984. Str. 385.

měšťanku, přesně si pamatuju, že ještě v 60. roce fungovalo, že jako: „Ty nepůjdeš do tohohle toho učení, protože tvůj otec byl fašista. ‘A tak to fungovalo 15 let po válce.“ Děti byly tímto způsobem nuceny jít do zemědělsky orientovaných učení, nebo do hornických učilišť.⁹⁵

V době osvobozování a transferu Němců se zvláště pak v místech s vyšší koncentrací nových dosídlenců, což zaručovalo jistou míru anonymity, dařilo nekalým žvlům mnohem lépe než v oblastech ve vnitrozemí. Další věc, která přispěla k podnícení obohacování se majetkem německých obyvatel, byla neexistence orgánů státní správy v pohraničí. V tomto období se začaly tyto orgány, které zahrnovaly i represivní složky, teprve utvářet, což byl relativně velký problém a nevýhoda oproti vnitrozemí, kde tyto orgány plně fungovaly. Tím pádem zde platilo spíše právo drzejšího a silnějšího, než že by se novoosídlenci řídili pokyny MSK. Tento faktor sehrál velmi zásadní roli v akci takového rozsahu a důsledku jako byl transfer německých obyvatel a nové osídlování. Dalším problémem byla také nezkušenost s akcí takového rozsahu, kdy zároveň úřady odmítly vyčkávat a vše řádně připravit,⁹⁶ promítla se sem převážně touha po pomstě, kdy se nehledělo na skutečnou zainteresovanost daných lidí v nacistickém systému. Většina lidí z Jemnice totiž pravděpodobně toto zřízení nepodporovala.

Roli sehrálo i to, že se lidem pohraničí jevílo jako „zdivočelá země“. Stát se tedy rozhodl pracovat s lidmi, kteří byli k dispozici,⁹⁷ jinak řečeno byli ochotní do pohraničí odejít. Bohužel to většinou byli lidé, kteří utíkali před svou minulostí, nebo vnímali pohraničí a transporty Němců jako cestu k rychlému zisku. To také vedlo k násilnému jednání s původními obyvateli. Jak už jsem psala, v Jemnici byli i lidé, kteří se snažili pouze profitovat ze získané nemovitosti, nehodlali zde začít nový život.⁹⁸

Osídlování okresů se zaměřením na zemědělskou výrobu bylo velmi nerovnoměrné. Vedle té většiny, ve které téměř nebyly volné usedlosti vhodné k osídlení, zde byly i jiné, z mnoha důvodů málo přitažlivé, kde zůstávalo mnoho usedlostí zcela neobydlených. Jednalo se především o části okresů Karlovy Vary, Mariánské Lázně, Teplá, Sokolov, Cheb, Aš, Prachatice, Kaplice či právě Tachov. Dosídlenci také přispěli ke zvýšení hustoty obyvatelstva v pohraničních

⁹⁵ Rozhovor Johanky Drchotové (studentka Západočeské univerzity v Plzni) s Josefem Lorencem, pamětníkem v obci Jemnice u Tisové a historikem, v Jemnici 14. 8. 2022. Uloženo v archivu autorky.

⁹⁶ ČAPKA, František – SLEZÁK, Lubomír – VACULÍK, Jaroslav. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2005. Str. 205.

⁹⁷ Tamtéž.

⁹⁸ Rozhovor Johanky Drchotové (studentka Západočeské univerzity v Plzni) s Josefem Lorencem, pamětníkem v obci Jemnice u Tisové a historikem, v Jemnici 14. 8. 2022. Uloženo v archivu autorky.

oblastech. Ta v roce 1950 činila 82 obyvatel na 1 km². V roce 1930 toto číslo činilo 127 obyvatel. Týkalo se to hlavně oblastí jižních a západních Čech, jako byly okresy Kaplice, Planá, Teplá, Toužim a Tachov. Zde totiž v roce 1947, po odsunu Němců, nedosahovala hustoty obyvatelstva ani 30 osob na 1 km².⁹⁹ V Jemnici to bylo 43 osob, kam však byli započítáni i noví dosídlenci.

S osidlováním pohraničí také souvisel tzv. „proces počesťování“. To obnášelo změnu německých jmen osad, obcí a měst na české názvy. Ne vždy to však byly jejich české ekvivalenty. Výsledkem byly v první etapě, v letech 1945–1950, návrhy na přejmenování všech obcí ve vnitrozemí a v pohraničí, v jejichž názvu byl přívlastek „Německý“ a jež nevyhovovaly z hlediska „státně politického“. Tato první úprava se týkala 520 názvů.¹⁰⁰ Naší obce se tato snaha, zapomenout a vymazat historii německého obyvatelstva zde žijícího, týkala také. Například název obce se změnil z Gamnitz na Jemnice, což nemá žádné opodstatnění, není to ekvivalent ani překlad. Ale i třeba název potoka Suchabach se změnil na Suchá, což může odpovídat tomu, co noví dosídlenci pochytili z německého názvu. Všechny názvy rybníků dostaly své české ekvivalenty – Große Gamnitzer Teiche je nazýván Velkým Jemnickým rybníkem. V dnešní době se mu však mezi lidmi neřekne jinak než Pechmanův či „Pechmaňák“. Jednou z výjimek je rybník Kovářský, německy označován jako Schmiedteich, který byl v obou případech pojmenován dle nedaleké kovárny. Také názvy jednotlivých stavení nesou pouze přezdívky po slovenských dosídlencích, nikde se nezachoval název z doby německého vlivu.

Pohraničí bylo první roky po válce silně sledováno a jeho osídlení bylo hodnoceno a posuzováno. Kupříkladu kriticky ho hodnotila skupina styčných důstojníků ministerstva národní obrany v souhrnné zprávě 8. února roku 1947. Naproti tomu předseda vlády Klement Gottwald viděl pohraničí a proces jeho osídlování zcela jinak, výrazně pozitivněji. Důvodem jeho kladného hodnocení situace může být několik. Jednak snaha zlehčovat a bagatelizovat situaci v pohraničí, dále neznalost skutečné situace zde a v neposlední řadě úporná snaha získat voliče pro nadcházející volby – právě pohraničí bylo plně podporovatelů KSČ. Také sílící napětí mezi Východem a Západem sehrálo svou podstatnou roli.

⁹⁹ ČAPKA, František – SLEZÁK, Lubomír – VACULÍK, Jaroslav. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2005. Str. 182.

¹⁰⁰ Tamtéž. Str. 200.

Závěr

Ve své studii jsem se zabývala historií obce Jemnice u Tisové v první polovině 20. století – od meziválečného období, kdy se dochované paměti začínají rozcházet, až do transferu německého obyvatelstva, o kterém nejsou v kronice obce žádné záznamy. Porovnávala jsem zažitě ústní lidové tradice a vzpomínky pamětníků o daných událostech s písemnými prameny, pokud v dané době existovaly a byly zachovány.

Výsledkem studie je celistvé zdokumentování událostí v Jemnici u Tisové od 20. let 20. století po rok 1946. V článku je ukázán jak pohled původního německého obyvatelstva, přiblížený díky výpovědi Josefa Lorence a německým zdrojům, tak i rodiny pana Pechmana, která byla jednou z mála českých rodin ve vesnici. Jak můžeme vidět, tyto paměti a zápisy se často liší. Právě dualitu vnímání událostí jsem se ve studii snažila ponechat, avšak pomocí dochovaných pramenů ji vždy uvést na pravou míru. Článek se věnuje také každodennímu životu obyvatel v meziválečném období, jsou zde popisovány nejen legendy dané oblasti, ale i typické události na vesnici, jako je třeba výlov rybníka, nebo politický život místních.

Za jeden z velkých objevů považuji komparaci lidové tradice, paměti a dochovaných pramenů v případě osoby Jindřicha Herolda, jelikož požár statku a všechny události na něm byly dlouho zahaleny rouškou tajemství a i lidé žijící v obci relativně dlouho nebyli obeznámeni s jeho postavou a pravou podstatou jeho skonu. Dalším důležitým bodem je rozhodně konec 2. světové války a odsun německých obyvatel, jelikož se o těchto událostech nezachovaly téměř žádné archivní prameny a lidé ve vesnici o nich také nemluví.

Studii jsem se snažila nejen zdokumentovat vybrané období a vytvořit tím ucelený záznam, ale také přiblížit a vysvětlit dané události a osudy lidí místním obyvatelům. V neposlední řadě jsem chtěla ukázat i těm, kteří obec neznají, jak zajímavá může být historie takové obyčejné malé vesničky, jakou Jemnice je.

Seznam zdrojů

Seznam pramenů

Moravský zemský archiv v Brně, fond Matriky uložené v Moravském zemském archivu v Brně, původce Náměšť nad Oslavou, číslo knihy 10722. *Geburtsbuch Namiest*. 1865–1899. Dostupné také z: <<https://www.mza.cz/actapublica/matrika/detail/6546?image=216000010-000253-003376-000000-010722-000000-00-B05431-01010.jp2>>.

Soukromý archiv Josefa Lorence. *Pamětní spis*. Jemnice 1927.

Soukromý archiv Pavlína Dortové. Původce Ministerstvo zemědělství v Praze. *Čís. j.: 81.960/48-IX/A-21. Věc: Zbytkový statek Jemnice*. Praha 1948.

Soukromý archiv Pavlína Dortové. *Úmrtní list Josefa Pechmana*. Plzeň 1950.

Státní oblastní archiv v Plzni

Státní oblastní archiv v Plzni, fond Sběrka matrik západních Čech, číslo fondu 10014. *Tisová 41*. 1836–1927. Dostupné také z: <<https://www.portafontium.eu/register/soap-pn/tisova-41>>.

Státní oblastní archiv v Plzni, fond Sběrka matrik západních Čech, číslo fondu 10014. *Tisová 47*. 1865–1945. Dostupné také z: <<https://www.portafontium.eu/register/soap-pn/tisova-47>>.

Státní oblastní archiv v Plzni, fond Sběrka matrik západních Čech, číslo fondu 10014. *Tisová 34*. 1853–1880. Dostupné také z: <<https://www.portafontium.eu/register/soap-pn/tisova-34>>.

Státní okresní archiv Tachov

Státní okresní archiv Tachov, fond Archiv obce Jemnice, i. č. 1. *Pamětní kniha obce*. 1927–1936 (1945).

Státní okresní archiv Tachov, fond Obecná škola (německá) Jemnice, i. č. 1. *Kronika*. 1919–1937.

Prameny vydané

Dekret č. 16/1945 Sb. Dekret presidenta republiky ze dne 19. června o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech. 1945.

Orální prameny

Legends, pověsti a lidová vyprávění obce.

Rozhovor Johanky Drchotové (studentka Západočeské univerzity v Plzni) s Janem Dietlem, potomkem původních obyvatel, v Jemnici 8. 10. 2022. Uloženo v archivu autorky.

Rozhovor Johanky Drchotové (studentka Západočeské univerzity v Plzni) s Josefem Lorencem, pamětníkem v obci Jemnice u Tisové a historikem, v Jemnici 14. 8. 2022. Uloženo v archivu autorky.

Rozhovor Johanky Drchotové (studentka Západočeské univerzity v Plzni) s Pavlínou Dortovou, pravnučkou Josefa Pechmana, ve Stříbře 10. 3. 2023. Uloženo v archivu autorky.

Seznam literatury

Über Grenzen hinweg: Geschichte, Land und Leute des Plan – Weseritzer Bezirkes Tirschenreuth und Mährling, Tirschenreuth: Gesamtherstellung Druckerei und Verlag Nickl. 1984.

Kolektiv autorů. *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, díl 13., Jana–Kartas.* Praha: Ottovo nakladatelství, 1898.

HOFMANN, Gustav. *Velkostatek Planá 1548–1945, inventář.* Klatovy 1980.

Odbor školství ONV v Tachově. *Rozvoj socialistického školství na Tachovsku.* Tachov 1981.

ZÍMOVÁ, Jana. *Místní národní výbor Jemnice 1945–1950, inventář.* Tachov 2007.

Periodikum

Tisovský zpravodaj: Jemnice 1931. 6. vydání. Tisová, prosinec 2021.

Seznam internetových zdrojů

Jodi Picoult citáty. Databáze knih. *Knihy. Databáze knih.* [online]. [cit. dne 2023-02-28]. Dostupné z: <<https://www.databazeknih.cz/citaty/jodi-picoult-334>>.

Plzeňský architektonický manuál. *Martin Mandaus.* [online]. [cit. dne 2023-02-18]. Dostupné z: <<https://pam.plzne.cz/stavitel/329-martin-mandaus>>.

O autorce:

Bc. *Johanka Drchotová* vystudovala obor český jazyk–dějepis na FPE ZČU v Plzni. Nyní pokračuje v magisterském studiu na těžce fakultě.

Poražení sametové revoluce – revoluce, transformace, nedůvěra / On the losing side of the Velvet Revolution – revolution, transformation, mistrust¹

Jiří Juhász

Abstrakt

Tento článek vychází z výzkumu skupiny, kterou lze nazvat jako poražené sametové revoluce a následného vývoje. Vychází z rozhovorů s lidmi, kteří se cítí jako poražení a usiluje o popis toho, jak chápou revoluci v roce 1989 a následný vývoj a některé jevy s ním spojené. Tento článek se zaměřuje zejména na to, jak poražení chápou sametovou revoluci a vývoj v následujících letech. Věnuje se také jevu, který přímo souvisí s chápáním událostí, a to systémové nedůvěře. Tento článek se snaží uchopit tuto opomíjenou skupinu, jejíž pochopení je důležité pro chápání celého období po roce 1989. Cílem tohoto článku je popsat a umožnit pochopení skupiny poražených a některé důvody a důsledky tohoto stavu.

Abstract

This article is based on the research of a group, that can be called a losers of the Velvet Revolution and its consequent development. It is based on interviews with people, who feel like losers of the revolution and it aspires to describe this group, through their understanding of the revolution of 1989 and subsequent development and some phenomena connected with it. This article focuses mainly on how the losing side understands the Velvet Revolution and development in the following years. It focuses also on the phenomenon which is related to the understanding of the events, which is mistrust in the system. This article is trying to grasp this overlooked group, whose understanding is important for understanding the Whole period after the year 1989. The goal of this article is to describe and enable an understanding of the group of losers of the revolution and some reasons and consequences of this status.

Klíčová slova: Sametová revoluce; poražení revoluce; transformace; nedůvěra.

Key words: Velvet revolution; losers of revolution; transformation; distrust.

---

¹ Tento článek vznikl s podporou Grantové agentury Univerzity Karlovy v rámci projektu č. 353022 „Na straně "poražených" - Sametová revoluce optikou druhé strany“, který je řešený na Univerzitě Karlově, Fakultě humanitních studií.

Úvod do výzkumu

Otázka poražených zůstává, až na výjimky, jako jsou studie autorů Miroslava Vaňka² nebo Daniela Kunštáta³ a zájem o osudy elitních představitelů starého režimu, často mimo zájem badatelů. Každá revoluce ze své podstaty produkuje skupinu lidí, kterou je možné označit jako poraženou. Jde zejména o zastánce starého, odstraněného režimu, ale také o skupiny, u kterých dojde například ke snížení životní úrovně nebo statusu. Skupinu poražených vytváří samotná revoluční změna, ale také nově vzniklá realita, uspořádání a obecně zpřetřhání původní sociální a kulturní tkáně. Náhlé a rychlé sociální změny, jako je právě revoluce, mají tendenci vytvářet s větší pravděpodobností větší množství poražených než dlouhodobější procesy, například ekonomické cykly.⁴

Definovat skupinu poražených není jednoduchý úkol. Je zřejmé, že jde o heterogenní skupinu, která mimo samotnou prohru nemusí mít mnoho společných charakteristik. Některé vlastnosti, které tuto skupinu spojují zmiňuje ve svém výzkumu, který je spíše ojedinělý D. Kunštát.⁵ Jednou ze společných charakteristik členů této skupiny je pro výzkum, ze kterého vychází tento článek to, že mají zkušenost s komunistickým režimem, a to takovou, že v něm prožili alespoň část produktivního života nebo se v něm socializovali. Prohra těchto lidí vychází buď přímo ze samotného revolučního dění nebo následného vývoje. Prohra může nabývat mnoha podob, přičemž se pohybuje na široké škále od objektivnějších aspektů, jako je snížení životní úrovně, až po subjektivnější, jako jsou ideologické aspekty. Není ovšem zásadní, zda jde o skutečnou (objektivní) nebo pocítovanou (subjektivní) prohru. V konečném důsledku jde o reálné pocítovaný stav. Například Piotr Sztompka vidí poražené jako ty, u kterých změna režimu vyvolává určitý střet ukotvených a internalizovaných vzorců s novou realitou, což jim neumožňuje přeorientovat se na imperativy nového systému.⁶

Teoreticko-historický kontext a statistika poražených

Vlivem revoluce došlo k dalekosáhlým změnám, které se týkaly hodnot, přesvědčení, narativů, symbolických významů, definic situací, diskurzivních rámců.

² VANĚK, Miroslav. *Obyčejní lidé...?* Praha: Academia, 2009.

³ KUNŠTÁT, Daniel. Korelace názorů pamětnické veřejnosti na komunistický režim a jejich současného politicko-ideového ukotvení. *Acta Politologica*. Vol.15, no.2, 2023, s. 1–31.

⁴ SZTOMPKA, Piotr. *The Trauma of Social Change, A Case of Postcommunist Societies in ALEXANDER, Jeffrey. Cultural Trauma and Collective Identity*, Berkeley: University of California Press, 2004, s. 158.

⁵ KUNŠTÁT, Daniel. Korelace názorů pamětnické veřejnosti na komunistický režim a jejich současného politicko-ideového ukotvení, 2023.

⁶ SZTOMPKA, Piotr. *The Trauma of Social Change: A Case of Postcommunist Societies*, 2004, s. 163.

J. Krapfl tyto změny nazývá v práci *Revoluce s lidskou tváří*⁷ jako zrod nového společenství a jeho vědomí. Podle J. Krapfla došlo k vytvoření nového chápání světa, nové morálky a identity.⁸ Tato změna se týká celé společnosti. Ale určitá část společnosti s touto změnou nesouhlasí, je pro ně obtížné ji akceptovat, nebo se na tuto změnu adaptovat. V případě revoluce a porevoluční transformace, která pro určitou skupinu znamenala prohru, mohlo dojít k reinterpretaci událostí v souladu s určitým schématem této skupiny, což jim umožňuje ustanovit a pochopit co se děje. Taková reinterpretace pak mění pohled účastníků na celou situaci.⁹

Dalekosáhlé změny znamenají otřes také pro společenskou smlouvu. I přes to, že byla založena na neudržitelném a represivním základu, určitým způsobem fungovala.¹⁰ Během velmi krátké doby zmizela a některé skupiny ztratily jistoty, které považovaly za základní – například zaměstnání, bydlení nebo obecně ideologii, která jim umožňovala orientovat se. U části lidí z těchto skupin nebyl stát v průběhu času schopen obnovit nebo získat důvěru.¹¹

Vedle porážky, vycházející ze změn a střetů hodnot, norem, kulturních vzorců, která nastala relativně brzy po revoluci, je také nutné brát v potaz porážku vycházející z porevoluční transformace a dlouhodobějšího vývoje. Bezprostředně po revoluci měla demokratická transformace širokou podporu. S poklesem reformního nadšení však „poražení transformačního procesu začali postupně podporovat úsilí o zvrát, zastavení nebo zpomalení reformem.“¹² Na rozdíl od větší části elit bývalého režimu, která byla schopna přetvořit svůj bývalý kapitál na kapitál ceněný v novém režimu neměla skupina poražených kapitál, který by transformovala, nebo ho nebyla schopna transformovat do podoby ceněného kapitálu v nové realitě.¹³ Vedle ekonomického kapitálu, který mohl poraženým chybět, mohl pro poražené představovat porážku nedostatek/nesprávný kapitál obecně a neschopnost jeho transformace. Matějů zmiňuje zejména kulturní kapitál jako

⁷ KRAPFL, James. *Revoluce s lidskou tváří: Politika, kultura a společenství v Československu v letech 1989–1992*, Praha: Rybka Publisher, 2016.

⁸ KRAPFL, James. *Revoluce s lidskou tváří*, 2016, s. 66.

⁹ ŠILHANOVÁ, Jana. Analýza rámců Ervinga Goffmana in Šubrt, J. *Soudobá Sociologie II*, 2008 s. 81.

¹⁰ GHODSEE, Kirsten, ORENSTEIN, Mitchell. *Taking Stock of Shock: Social Consequences of the 1989, Revolutions*. Oxford: Oxford University Press, 2022 s. 104.

¹¹ GHODSEE, Kirsten, ORENSTEIN, Mitchell. *Taking Stock of Shock: Social Consequences of the 1989 Revolutions*, 2022.

¹² SMITH, Michael, MATĚJŮ, Petr. Restratifikace české politiky: Vývoj třídně podmíněného volebního chování v české republice v letech 1992–2010, *Sociologický časopis 2011, Vol. 47, No. 1*, 2011, s. 37.

¹³ MATĚJŮ, Petr. Who Has Gotten Ahead After the Fall Of Communism? *Czech Sociological Review*, Vol. 3 No. 2, 1995, s. 121.

důležitý pro schopnost lepší adaptace a orientace v měnících se podmínkách.¹⁴ Právě kulturní kapitál funguje jako ochrana před socioekonomickým propadem během porevoluční transformace.¹⁵

Poražení mohou mít také určitý repertoár kulturních pravidel, specifický pro odstraněný režim.¹⁶ Tito lidé mohou mít specifický internalizovaný způsob života, ten ovšem přestal být efektivní a funkční, nebo začal být společností sankcionován. Takové sankcionování pak vede k další frustraci a k dalšímu utvrzování starých mentálních habitů.¹⁷

Statistika věnující se konkrétně skupině poražených revoluce a následného vývoje je spíše ojedinělá. Jde spíše o statistiky týkající se spokojenosti, názorů na daná období, ale přímo otázka porážky není ve výzkumech běžná. Není tedy zřejmé, jaká je skutečná velikost této skupiny ani to, jak se vyvíjí. Je ovšem zjevné, že tato skupina existuje. Jako příklad ukazatelů její existence a částečně i velikosti lze brát data některých výzkumů. Například Výzkum D. Kunštáta¹⁸ identifikuje ve vzorku 1002 respondentů 10,4 % lidí, které označuje jako poražené a dokonce 23,4 % nostalgiků – obrácených do zlaté minulosti před revolucí. Publikace J. Ekmana a J. Lindeho¹⁹ uvádí data, podle kterých by návrat komunistického režimu v ČR uvítalo od 7 % v roce 1993 po 18 % v roce 2001. Jiný výzkum od CVVM²⁰ z roku 2019 ke třiceti letům od sametové revoluce ukazuje, že 12 % ze vzorku 1046 respondentů pomocí kvótního výběru míní, že poměry před revolucí byly lepší než nyní. Dalším příkladem může být výzkum agentury STEM²¹ z roku 2009, který ve vzorku 1278 respondentů identifikoval 19 % odpůrců změn po roce 1989. Existuje množství výzkumů podobného typu, které ukazují, že ač poměrně menšinová, ale nezanedbatelná část společnosti je označitelná jako poražení.

¹⁴ MATĚJŮ, Petr. Who Has Gotten Ahead After the Fall Of Communism? 1995, s. 121.

¹⁵ VEČERNÍK, Jiří. Staré a nové ekonomické nerovnosti: případ českých zemí. *Sociologický časopis* Vol. 31 No. 3, 1995 s. 321.

¹⁶ SZTOMPKA, Piotr. The Trauma of Social Change: A Case of Postcommunist Societies, 2004.

¹⁷ ŠUBRT, Jiří, BALON, Jan. Soudobá sociologická teorie. Praha: Grada, 2010.

¹⁸ KUNŠTÁT, Daniel. Korelace názorů pamětnické veřejnosti na komunistický režim a jejich současného politicko-ideového ukotvení, 2023.

¹⁹ EKMAN, Jonas, LINDE, Joakim. "Communist Nostalgia and the Consolidation of Democracy in Central and Eastern Europe." *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 21, no. 3. 2005, s. 354–374.

²⁰ TABERY, Paulína, BÚTOROVÁ, Zora, KLOBUCKÝ, Robert. Výzkum CVVM: Třicet let od sametové revoluce z pohledu české veřejnosti. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2019. Dostupné online z: <https://tinyurl.com/492x2vna>

²¹ ŠUBRT, Jiří, VINOPAL, Jiří. K otázce historického vědomí obyvatel České republiky. *Naše společnost*. Vol.8, no.1, 2010, s. 9–20.

Metodologie výzkumu

Metodou zvolenou pro sběr dat a jejich analýzu je pro tento článek orální historie. Orální historii jako metodu lze definovat jako stále se vyvíjející a dotvářející se postupy, jejichž prostřednictvím se badatel dobírá nových poznatků na základě ústního sdělení osob, jež byly účastníky či svědky určité události, procesu nebo doby, které badatel zkoumá.²² Jedná se o kvalitativní metodu výzkumu, která se snaží dávat slovo také opomíjeným vrstvám společnosti, více reflektuje dějiny „psané zdola“. I přes limity kvalitativního výzkumu je možné dělat s určitou opatrností na základě dat získaných touto metodou interpretace a zobecňující závěry. Tato metoda umožňuje interpretaci dějinných zkušeností, umožňuje vidět kontinuitu postojů, názorů, událostí a jejich následků, které trvají déle než okolnosti, které je zformovaly.²³

Formou využití orální historie v tomto výzkumu jsou životopisná vyprávění. Životopisná vyprávění jsou vedena snahou objasnit určitý historický proces či etapu ze zorného úhlu narátorů, nebo přímo jejich prožitky a stanoviska.²⁴ Data využitá pro tento článek byla analyzována pomocí metody oral history. Analýza dat v případě metody oral history spočívá ve zpracování rozhovoru, který jako celek rozebírá na určité prvky v něm obsažené.²⁵ Na výzkumníkovi pak je výběr kritérií při rozboru a následném vystižení podstaty a výpovědní hodnoty analyzovaného rozhovoru.²⁶ V této práci jsou využity zejména dvě hlediska analýzy metody orální historie. Jde o obsahovou analýzu a analýzu smyslu sdělení.

Výběr narátorů

Vzhledem k povaze zkoumaného souboru je nejvýhodnějším a zvoleným způsobem výběru narátorů nenáhodný výběr. Jde o kombinaci dvou způsobů výběru. Jedná se o metodu snowball sampling, tedy výběr na principu valení sněhové koule. Jde o výběr v neznámém prostředí, kdy se výběr odvíjí od jedinců, u kterých byla identifikována žádoucí vlastnost. Tito lidé dále odkazují na jedince, o kterých vědí nebo předpokládají stejné nebo podobné znaky jako mají oni sami.²⁷ Metoda snowball sampling je v tomto případě doplněna účelovým

²² VANĚK, Miroslav, MÜCKE, Pavel. Třetí strana trojúhelníku: Teorie a praxe orální historie, Praha: FHS UK – ÚSD AV ČR, 2011, s. 8.

²³ VANĚK, Miroslav, MÜCKE, Pavel. Třetí strana trojúhelníku, 2011, s. 12.

²⁴ VANĚK, Miroslav, Orální historie: Metodické a „technické“ postupy, Olomouc: FF UPOL, 2003 s. 17.

²⁵ VANĚK, Miroslav, MÜCKE, Pavel. Třetí strana trojúhelníku, 2011, s. 144.

²⁶ VANĚK, Miroslav, MÜCKE, Pavel. Třetí strana trojúhelníku, 2011, s. 144.

²⁷ SURYNEK, Alois a kol. Základy sociologického výzkumu, Praha: Management Press, 2001 s. 70.

vzorkováním,²⁸ které omezilo nedostatky první metody, spočívající zejména v omezeném dosahu a rychlém vyčerpání odkazování na další narátory.

Konkrétně v této studii se vzorek skládá z lidí, kteří se cítí poraženi v důsledku revoluce v roce 1989 a následného vývoje. Jako dostačující podmínka je samotná deklarace takového stavu. V konečném důsledku je subjektivní i objektivní prohra nebo nespokojenost reálně pociťovaným jevem. Otázka porážky nebo prohry byla pro respondenty poměrně citlivá, proto často slovo nahrazovali pojmy frustrace, nespokojenost, ale prakticky všichni respondenti popisovali stav životní porážky. Zároveň podmínkou je také část produktivního života, nebo alespoň podstatná část socializace před rokem 1989. Samotný výběr probíhal oslovením několika lidí, u kterých bylo předpokládáno, že splňují danou podmínku. Ta byla před samotnou prací s narátory ověřena otázkou na danou podmínku. Další narátoři byli získáváni zejména doporučením a předáním kontaktu od primárních oslovených. Jedná se o heterogenní vzorek, ve kterém narátoři vyjma pocitu porážky, nespokojenosti, frustrace a zkušenosti s komunistickým režimem mají různé charakteristiky. Sběr dat probíhal zejména v Praze a ve venkovských oblastech českého pohraničí. Praha v tomto případě zastupovala městské narátory a okresy Semily, Trutnov a Náchod zastupovaly mimoměstské respondenty. Sběr dat probíhal v letech 2022–2023.

Tento článek vychází z výzkumu, který je součástí disertační práce a věnuje se jednomu ze segmentů, který tvoří disertační práci. Pro tento článek byla vybrána část narátorů z celkových nižších desítek interview provedených v rámci celého výzkumu. Rozhovory byly realizovány v místech určených narátory, nejčastěji v místě jejich bydliště nebo v některých případech v místě zaměstnání. V tomto článku jsou uvedeny pouze iniciály, pohlaví a ročníky narátorů. Narátoři v tomto výzkumu jsou pouze muži. V disertační práci, která je základem pro tento článek je celkový poměr narátorů přibližně osmdesát procent mužů a dvacet procent žen. Muži byli obecně vstřícnější k rozhovorům. Dalším faktorem většího zastoupení mužů může být i metoda sněhové koule, kdy první kontaktování v rámci sněhové koule byli převážně muži, kteří odkazovali na další muže. Důvod, proč byli pro tento článek vybráni pouze narátoři muži, spočívá jednak v celkové převaze ve výzkumu, ale zejména také v tom, že vybraní narátoři zdůrazňovali témata tohoto článku a věnovali jim větší pozornost. Podobný věk narátorů je pak dán podmínkou zvolenou ve výzkumu, a to socializace a prožití alespoň části produktivního života v komunistickém režimu. Narátoři narození ve čtyřicátých letech minulého století tedy ohraničují nejstarší v populaci hojněji zastoupenou generaci a narátoři narození v sedmdesátých letech jako

²⁸ NOVOTNÁ, Hedvika, ŠPAČEK, Ondřej, ŠŤOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, Magdaléna. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy. 2019, s. 293–298.

nejmladší možnou generaci v rámci zvolených kritérií. Rozptyl ročníků narození je tak pro tento výzkum omezen účelovými kritérii, a také přirozenou délkou lidského života.

Problematika oslovení narátorů a vedení rozhovorů

Při získávání respondentů pro tento článek stejně jako pro disertační práci, ze které článek vychází, se ukázala poměrně silná neochota „poražených“ mluvit o otázkách týkajících se revoluce, změn i současného dění. Poměrně časté bylo v rámci doporučování narátorů odmítnutí rozhovoru, a tedy i metoda sněhové koule nebyla příliš efektivní. Obecně byli narátoři nedůvěřiví, podezřívaví. Zejména se obávali změn v rozhovorech ze strany výzkumníka, redakce ze strany institucí. Ti, kteří byli ochotní k rozhovoru, byli i v průběhu rozhovorů většinou opatrní. Obecně se i zde propisovala nedůvěra ve výzkumníka i instituce, ze kterých výzkumník pochází. Přímo v rozhovorech musel výzkumník zaujmout pozici, ve které v podstatě pouze naslouchal a přikyvoval. Jakýkoliv nesouhlas, uvedení názoru, zpochybnění či oprava narátora většinou vedla k zablokování narátora a zpochybnění smyslu výzkumu z jeho/její strany. Autor tohoto výzkumu chápal odpovědi narátorů jako vypovídající o jejich vidění a chápání minulosti i současnosti a nehodnotil je ve smyslu souhlas/nesouhlas.

Tabulka č. 1 Vybraní narátoři

Iniciály	Ročník narození	Pohlaví
Z.B.	1946	Muž
J.R.	1953	Muž
J.G.	1958	Muž
R.R.	1971	Muž
M.P.	1948	Muž

Interpretace rozhovorů

Po krátkém uvedení toho, jak je možné nahlížet skupinu poražených jsou v následující části popsány vybrané konkrétní důvody toho, proč se členové této skupiny považují za poražené. Tato práce nemá za cíl předkládat komplexní popis dané skupiny, ale soustředí se na vybrané segmenty. Jde o prohru zejména v osobní rovině, ale v očích narátorů jde také o prohru celé společnosti.

Jak poražení chápou revoluci

Revoluci nechápou narátoři jako revoluci, například proto, že podle nich chyběl výraznější prvek násilí. „*Takhle můj názor na osmdesátý devátý je velice*

jednoduchý, tohle nebyla žádná revoluce, tu si představuju úplně trochu jinak...“²⁹ Odmítají možnost, že by byla revoluce bez násilí možná. „Vezmi si, že deset milionů obyvatel z toho je 1 milion straniků, a není žádná krvavá revoluce je sametová, kde teda všichni jsou ty straníci, kam se všichni poděli. Když v Maďarsku byla revoluce v roce 1956, tam bylo spousty mrtvých, tam se dá říct, že se pokusili o revoluci.“³⁰

Narátoři chápou dění spíše jako převrat, organizovanou akci. Revoluci vidí jako proces, který byl dlouho dopředu rozhodnutý shora. Shora v tomto případě znamená v některých případech vlivem „západu“. „Když se podíváme, kde všude CIA udělala revoluci, kde se všude udály změny, národní převraty a oni v tom měli prsty tak bych se divil, že by je tady neměli, ale já se podívám kolem dokola jo, jestliže se zúčastnili nějakých šedesáti převratů po světě a vždycky v tom měli prsty, tak proč by to nebylo tady.“³¹ V některých případech zase vlivem „východu“. „Tak, bylo to připravené, Gorbačov tomu dal zelenou a bylo.“³² Obecně šlo o vliv mocných, pro které byla taková změna nejvýhodnější.

Obyčejní lidé podle narátorů nejprve nevěděli, co se děje, byli v šoku, neměli jasná očekávání toho, co bude následovat. Zpětně ale tvrdí, že bylo jasné, že o revoluci nejde. Zároveň často zpochybňují roli studentů, protestů a stávek, což dávají do kontextu s tím, že vše bylo rozhodnuté shora. „Že byla nějaká sametová revoluce, to byla blbost, protože studenti by nic takového neudělali, a navíc těch milicionářů bylo tolik, že kdyby tam do té Prahy bývali přijeli tak to tam umlátíli čepicema a nepotřebovali jeden výstřel. Tak to bylo organizovaný. To bylo divadlo pro lidi, mě to bylo jasné. Když známi jezdili do Brna cinkat klíčema tak jsem říkal vy nemáte nic jinýho na práci.“³³ Vnější vliv považují za klíčový, státní struktury navíc podle nich o veškerém dění věděly a umožnily ho. „Když víte, jak to fungovalo, propojení vlády StB, armády, propojení s poradci SSSR, tak je naivní si myslet, že studenti vyšli do ulic a udělali státní převrat.“³⁴

Narátoři vnímali, že k nějakým změnám bude už před revolucí docházet, negativní hodnocení revoluce může být způsobeno tím, že očekávali spíše postupný vývoj a úpravy v rámci komunistického systému formou reforem. „...ale skutečně jsem byl přesvědčen o tom, že se vymění vedení vlády nebo vláda celá a že dojde ke směřování tomu socialismu s lidskou tváří, protože se začal objevovat

²⁹ Rozhovor Jiřího JUHÁSZE (doktorand na FHS UK) s narátorem Z.B. ročník 1946.

³⁰ Rozhovor Jiřího JUHÁSZE (doktorand na FHS UK) s narátorem Z.B. ročník 1946.

³¹ Rozhovor Jiřího JUHÁSZE (doktorand na FHS UK) s narátorem J.R. ročník 1953.

³² Rozhovor Jiřího JUHÁSZE (doktorand na FHS UK) s narátorem Z.B. ročník 1946.

³³ Rozhovor Jiřího JUHÁSZE (doktorand na FHS UK) s narátorem J.R. ročník 1953.

³⁴ Rozhovor Jiřího JUHÁSZE (doktorand na FHS UK) s narátorem M.P. ročník 1948.

Dubček. ³⁵ Často v době změn očekávali nástup určité formy socialismu s lidskou tváří. Součástí zklamání a pocíťované prohry byla nenaplněná víra v určitou reformovatelnost komunismu. „*Myslím, že komunisti byli hrozně málo pružný, oni nedokázali rychle se přizpůsobit změně ve světě, to znamená že měli ty lidi pustit ven, železnou oponu zbourat, takže to, co chtěli v roce šedesát osm, prostě to měli nějak reformovat... všechno bylo hrozně pomalé*“.³⁶ „*Tím že já jsem nebyl straník, až po převratu, to znamená že já až na konci, než se to celý položilo, ještě jsem si myslel, blázen, že by se mohlo něco podržet*“.³⁷ Sametová revoluce tedy je v očích narátorů po krátkém období nejistoty vnímána jako negativní jev. Nešlo podle nich o revoluci ať už z důvodu absence násilí nebo z důvodu řízení mezinárodního řádu. Očekávali určité změny, které si představovali odlišně od rychlých a náhlých všeobjímajících změn, které byly navíc jejich optikou divadlem nebo domluvenou událostí bez takové možnosti obyčejných lidí určit směřování a podobu změn.

Jaká tedy byla revoluce optikou poražených?

Charles Tilly³⁸ definuje revoluci jako revoluční situaci (soupeření o suverénní moc) a revoluční výsledek (přenesení moci). Tyto vlastnosti tehdejší dění nemělo, protože šlo podle narátorů o předem domluvené změny, na které neměli domnělí revolucionáři vliv. Již zmíněný J. Krapfl³⁹ popisuje, jak lidé mohou chápat revoluci v roce 1989. Sleduje různé narativy revoluce, které lidé vytvářejí pro porozumění vlastní zkušenosti.⁴⁰ Narativy podle Krapfla vykládají historické procesy jako příběhy s jasnou dějovou strukturou. Krapfl se inspiroje Haydenem Whitem, který za generické narativy označuje romanci, komedii, tragédii a satiru.⁴¹

Narativy specifické pro skupinu poražených jsou zejména ty narativy, které vidí revoluci jako tragédii nebo satiru. Tragický narativ revoluce ji vidí jako nevydařenou transcenci, jako nezdár.⁴² V tomto případě může jít i o skupinu lidí, která podporovala změny, ale došlo u nich ke zklamání, deziluzi z vývoje, například přílišné rychlosti nebo směru změn. V tomto případě nemusí jít nutně o podporovatele odstraněného komunistického režimu v takové podobě v jaké existoval, typicky mohli podporovat třetí cestu. V satirickém narativu je revoluce

³⁵ Rozhovor Jiřího JUHÁSZE (doktorand na FHS UK) s narátorem R.R. ročník 1971.

³⁶ Rozhovor Jiřího JUHÁSZE (doktorand na FHS UK) s narátorem J.G. ročník 1958.

³⁷ Rozhovor Jiřího JUHÁSZE (doktorand na FHS UK) s narátorem Z.B. ročník 1946.

³⁸ TILLY, Charles. *European Revolutions 1492–1992*, Oxford: Blackwell, 1993.

³⁹ KRAPFL, James. *Revoluce s lidskou tváří*, 2016, s. 29–56.

⁴⁰ KRAPFL, James. *Revoluce s lidskou tváří*, 2016, s. 30.

⁴¹ KRAPFL, James. *Revoluce s lidskou tváří*, 2016, s. 31.

⁴² KRAPFL, James. *Revoluce s lidskou tváří*, 2016, s. 47.

nesmyslná, jde spíše o ironický nebo reakcionářský postoj.⁴³ Skupina posuzující revoluci jako satiru ji vidí jako spiknutí, takzvanou revoluci podle nich zinscenovala tajná policie, východní nebo západní tajné služby, nebo naopak žádná revoluce neproběhla a vše bylo předem dohodnuté divadlo. Z toho vychází i jejich další pohled na politické dění, kdy začnou vidět jakoukoliv angažovanost jako nesmyslnou.

Jak poražení chápou porevoluční vývoj a transformaci

Celkové chápání porevolučního vývoje je do velké míry u narátorů determinováno hodnocením a nahlížením revoluce. Trajektorie byla u většiny narátorů velmi podobná, a to v tom smyslu, že každá další událost nebo každý další vývoj je jen utvrzoval v jejich nespokojenosti a pocitu porážky. Dochází k postupnému prohlubování pocitu porážky, což působí i na všeobecné hodnocení porevoluční reality, a zároveň to respondenty utvrzuje v pozitivním pohledu na odstraněný režim. Nedůvěra k tomu, jak ve skutečnosti proběhla revoluce se přeměnila v nedůvěru v další vývoj.

Porevoluční transformace nemají respondenti jasně časově ohraničenou, pociťují z ní ale silné zklamání, zejména v ekonomické rovině. Pociťují také silné zklamání z toho, že nedošlo k naplnění role, kterou očekávali od státu. V ekonomické rovině to byly zejména obavy z nových jevů, jako byla nezaměstnanost, chudoba, ale také například nenaplněná očekávání podílení se na řízení společnosti. *„Tam se lidi těšili, že třeba tu fabriku budou moct řídit společně a nemusí být kvůli tomu ve straně.“* *„Já jsem jako mladý o to zájem měl. Mysleli jsme si naivně, že se budeme podílet na řízení těch fabrik. Tenkrát se tak myslelo, že všechno je všech, lidový majetek. Ta kuponovka to měla pojistit.“*⁴⁴ Hrozba nezaměstnanosti a chudoby byla také vzpomínána jako nový a negativní jev. *„měl jsem obavu z toho, byl jsem dva měsíce na úřadu práce, jen se to otočilo, přišel jsem o práci, měl jsem dvě malé děti.“* *„Přemýšlel jsem, v čem bych třeba podnikal, protože začínalo to malé podnikání tak jsem sháněl nějaké prostory, ještě štěstí že jsem to neudělal, protože kdo to udělal tak s tím skončil, protože to šlo všechno do háje.“*⁴⁵

Dalším důvodem negativního hodnocení porevoluční transformace byla zejména velká privatizace v ekonomické oblasti a rozdělení Československa v oblasti politické. Oba tyto procesy podle narátorů dále zvýšily nedůvěru v nově vzniklý systém. Zejména rozdělení Československa chápou narátoři podobně jako samotnou revoluci, tedy jako podvod, nebo dokonce jako pokračování revoluce za účelem dále oslabit stát. *„Tohle bylo všechno připravené, to bylo*

⁴³ KRAPFL, James. *Revoluce s lidskou tváří*, 2016, s. 53.

⁴⁴ Rozhovor Jiřího JUHÁSZE (doktorand na FHS UK) s narátorem R.R. ročník 1971.

⁴⁵ Rozhovor Jiřího JUHÁSZE (doktorand na FHS UK) s narátorem J.G. ročník 1958.

*pokračování revoluce, my jsme vlastně malinký stát, Československo a teď ho ještě rozpůlí, to je všechno postavený tak... nejlepší by bylo ještě oddělit Moravu a Slezsko.*⁴⁶

Ve stejném duchu oslabení státní moci a suverenity hodnotí narátoři vstup do NATO. *„Mnohem větší šok byl ještě vstup do NATO, to jsem by hodně divoký. To bylo silné kafe, dokonce jsem napsal několik protestních dopisů, pak vlastně následovala ta Jugoslávie rychle.*⁴⁷ Narátoři očekávali určitou neutralitu, takže zapojení do NATO brali jako velké zklamání. *„myslel jsem, že zůstane jako Rakousko nebo Švýcarsko, tak jsem to chtěl. Po odjezdu Varšavské smlouvy jsem chtěl žít v takové poklidné neutrální zemi.*⁴⁸ Výraznou změnou, která do určité míry pro narátory značí dovršení transformace je vstup do Evropské unie. Ten je hodnocen negativně, převážně je akcentována ekonomická rovina vstupu do EU a ztráta suverenity v rozhodování o ekonomických otázkách České republiky.

Jaká tedy byla porevoluční transformace optikou poražených?

Na porevoluční transformaci narátoři vzpomínají ve stejném duchu jako na revoluci, tedy velmi negativně. Je zmiňována zejména ekonomická rovina transformace jako příčina nespokojenosti a porážky. Dalším jevem, který se objevoval jako příčina negativního hodnocení revoluce, transformace a celkového pocitu porážky je nedůvěra. Jde zejména o nedůvěru v systém, s čímž je spojena obecně jeho legitimita.

Otázka nedůvěry poražených

Jako o jednom z důvodů prohry narátoři mluví o nemožnosti důvěřovat státu, institucím, politikům, úřadům, obecně režimu. V podstatě jde o všeobecnou nedůvěru. Teorie mluví o třech základních typech důvěry.⁴⁹ Jde o systémovou důvěru, důvěru v instituce a důvěru mezi lidmi. Systémová důvěra spočívá v důvěře v oprávněnost daného režimu – jeho legitimitě. Důvěra v instituce spočívá v pozitivní nebo negativní zkušenosti s těmito institucemi, která je vyjádřená důvěrou či nedůvěrou v ně. Důvěra sociální je obecnou důvěrou mezi lidmi. Tento článek se soustředí zejména na systémovou důvěru. Nedůvěru lze do určité míry brát i jako pozitivní, jako určitou bdělost občanů a snahu o změnu a zlepšení, v tomto případě může být nespokojenost s institucemi brána jako kompatibilní

⁴⁶ Rozhovor Jiřího JUHÁSZE (doktorand na FHS UK) s narátorem J.R. ročník 1953.

⁴⁷ Rozhovor Jiřího JUHÁSZE (doktorand na FHS UK) s narátorem M.P. ročník 1948.

⁴⁸ Rozhovor Jiřího JUHÁSZE (doktorand na FHS UK) s narátorem R.R. ročník 1971.

⁴⁹ SEDLÁČKOVÁ, Markéta. Důvěra a demokracie: Přehled sociologických teorií důvěry od Tocquevilla po transformaci v postkomunistických zemích. Praha: Sociologické nakladatelství SLON. 2012, s. 155.

s demokratickým systémem.⁵⁰ Sami sebe tak chápou i narátoři ve výzkumu, ze kterého vychází tento článek. Narátoři ovšem nesrovnávají současný systém s určitým abstraktním ideálem demokracie, ale v naprosté většině s minulým komunistickým režimem.

Systémová nedůvěra a odlišná očekávání role státu.

Důvěra v demokratický systém, a tedy jeho legitimita je zejména legitimitou racionálně-legálním typem, jak ho popisuje M. Weber. Na Webera navazuje S.M. Lipset,⁵¹ podle kterého stojí legitimita systému na tom, že je většina společnosti přesvědčená o tom, že existující politické instituce jsou pro danou společnost nejvýhodnější, a to bez ohledu na to, kdo právě stojí v čele dané instituce. Dvěma hlavními faktory, které ovlivňují legitimitu režimu je efektivita v ekonomické a politické oblasti.⁵²

Narátoři zdůrazňovali zejména obecnou nedůvěru k režimu, vzniklou relativně nedlouho po revolučních změnách, kdy se tato nedůvěra prohlubovala v závislosti na aktuálním dění. Často zmiňovali jako silný důvod nedůvěry ztrátu státní suverenity zejména v ekonomické rovině a odlišná očekávání v politické rovině. Ekonomická i politická rovina se zde prolínají jako zdroj nedůvěry ve stát a jeho legitimitu a zároveň jsou deklarovaným zdrojem pocitu porážky.

Částečně viní narátoři Evropskou unii a obecně nadnárodní a mezinárodní struktury, ale částečně je podle nich vina na straně státu, který to svou slabostí umožnil. *„My jsme vytloukli 90 nebo 70 procent dobytka a zbytek se dováží. Hutě, všechno se zlikvidovalo, uhlí nemáme, doly se zavřely no tak jak se na to má dívat normální člověk. Jak jsme vstoupili do Evropské unie ty regulace nám prostě nařídili, Evropská unie, to řídí Němci“⁵³*

„Totálně v prdeli, celý průmysl, my jsme byli velmoc, všecko zlikvidovaný, zbrojovka v Brně dvacet tisíc zaměstnanců, učňovské školství na neuvěřitelné úrovni, dneska nic. Tak ať mě nikdo neříká, že to nebyl záměr; to byl stoprocentně cílený záměr, všechno se zabilo, vyvezlo. Tohle jsou zase ty nadnárodní korporace. Není to naše to jsou všechno cizí společnosti i když to má český jméno.“⁵⁴

⁵⁰ DOGAN, Mattei. „Erosion of confidence in Advanced Democracies“ Studies in Comparative International Development 32(3), 1997 s. 3–29.

⁵¹ LIPSET, Seymour, Martin. Political Man: The social bases of politics. The Johns Hopkins University Press, 1981.

⁵² SEDLÁČKOVÁ, Markéta. Důvěra a demokracie: Přehled sociologických teorií důvěry od Tocquevillo po transformaci v postkomunistických zemích, 2012.

⁵³ Rozhovor Jiřího JUHÁSZE (doktorand na FHS UK) s narátorem Z.B. ročník 1946.

⁵⁴ Rozhovor Jiřího JUHÁSZE (doktorand na FHS UK) s narátorem J.R. ročník 1953.

Prolínání ekonomické a politické roviny jako důvod nedůvěry a porážky je frekventované. Propojení obou sfér dobře ilustruje například tato odpověď. „*No, kdo do toho trochu vidí, tak zjistí, že je vazal ve vlastní zemi. Pořád si na něco berou půjčku, teď si bereme půjčku na obnovu Ukrajiny, přitom nemáme na nemocnice, na školství. A nikdo se neptá, od koho si ty půjčky bereme a kolik...naše ekonomika není schopná splácet úroky z těch půjček. To znamená, že jsme prodaní, ten stát je totálně prodaný. Tak jak mám být spokojený, pokud se cítím jako Čech.*“⁵⁵

Důvod nedůvěry a pocitu porážky spočívá v odlišném očekávání od toho, jakou roli stát bude mít. Představa, kterou narátoři nejčastěji popisovali jako ideální fungování státu v ekonomické a politické oblasti je jednoznačně silná státní suverenita a soběstačnost. Pod tím si představují spíše izolaci od globalizovaného světa. „*Určitě by bylo lepší, kdybychom byli samostatní, i když všichni tvrdí že to nejde, dost dobře mě nikdo nevysvětlil, proč to nejde.*“⁵⁶

„*Ale vzhledem k tomu, že se kloníme dneska k Americe... já nejsem ani pro to abychom lezli do zadku Rusům ani Američanům, já jsem Čech a myslím, že to, co mě říkají že jsme nesoběstační, oni z nás ty nesoběstačný udělali a velice rychle.*“⁵⁷

Stát a jeho orgány by měly být podle narátorů větší autoritou, respektive neměli o tento status pode nich nikdy přijít. Od státu očekávají direktivní řízení a postaráni se, požadují určitý návrat paternalistického typu státu, který se bude více „starat“ o své občany. „*Ti, kteří jsou v politice tak se staraj, především asi o sebe.*“⁵⁸

„*...když nejsou schopný s téma lumpama pohnout a jenom se dozvíš, že tohle někdo provedl a není žádný řešení... no tak k čemu jsou, když tam potom vystoupí ta ženská, ta předsedkyně (poslanecké sněmovny), a ona řekne že oni tam nejsou pro lidi, tak proboha, proč tam jsou, ty by se měli o ty své poddané starat.*“⁵⁹

„*Já to vidím tak, že základ každého státu je, abych se nažral.*“⁶⁰

Na úrovni státu nejsou narátoři, prakticky už od doby nedlouho po revoluci, spokojeni ani s ekonomickou ani politickou oblastí. Legitimita státu je tak u nich relativně nízká, nemůžou mu důvěřovat z důvodu nenaplněných očekávání.

⁵⁵ Rozhovor Jiřího JUHÁSZE (doktorand na FHS UK) s narátorem J.G. ročník 1958.

⁵⁶ Rozhovor Jiřího JUHÁSZE (doktorand na FHS UK) s narátorem M.P. ročník 1948.

⁵⁷ Rozhovor Jiřího JUHÁSZE (doktorand na FHS UK) s narátorem Z.B. ročník 1946.

⁵⁸ Rozhovor Jiřího JUHÁSZE (doktorand na FHS UK) s narátorem M.P. ročník 1948.

⁵⁹ Rozhovor Jiřího JUHÁSZE (doktorand na FHS UK) s narátorem J.R. ročník 1953.

⁶⁰ Rozhovor Jiřího JUHÁSZE (doktorand na FHS UK) s narátorem Z.B. ročník 1946.

Závěr

Tento článek se věnoval skupině, kterou lze nazvat jako poražené sametové revoluce a následného vývoje. Měl za cíl přispět k pochopení této skupiny, a toho, jak vnímají některé události a jevy a jaké jsou zdroje jejich pocitu prohry. Nejprve je zde popsáno, jak se teorie dívají na poražené a porážku a jak je možné toto téma uchopit. Následují interpretace vycházející z rozhovorů metodou orální historie. Ty se soustředí na vybraná témata, která byla identifikována jako frekventovaná a významná. Témata, kterým se tento článek věnuje jsou, jak skupina poražených chápe sametovou revoluci, jak chápou následnou transformaci a vývoj. Jako jednomu z důvodů porážky se tento text věnuje nedůvěře ve stát a odlišným očekáváním od role státu.

Skupina poražených vidí sametovou revoluci jako negativní události, které ovšem proběhly jinak, než je obecně vnímáno. Revoluci vidí jako tragédii nebo satiru. Revoluce je viděna jako zinscenovaná událost, na kterou neměli občané vliv. Zde je možné vidět počátek nedůvěry v novou realitu umožněnou právě revolucí. Následná transformace, vývoj a jeho chápání je determinováno chápáním revoluce, kdy pokračuje zklamání z nenaplněných očekávání odlišného vývoje. Ten měl podle respondentů spočívat v určité formě třetí cesty, silné státní suverenitě a neutralitě, ale v podstatě očekávali zejména mírné reformy tehdejšího režimu. V době transformace již nejsou tolik akcentovány ideologické aspekty, ale přichází důraz na ty ekonomické. V důsledku nenaplněných očekávání v době revoluce a v období následného vývoje nebyli schopni poražení začít důvěřovat státu, což se stalo jednou z příčin pocíťované prohry. Stát neměl v jejich očích důvěru, protože se nestal efektivním ani v politické ani v ekonomické oblasti. Nejde zcela jistě o jedinou linii důvodů pocíťované prohry, ale jde o jeden z dílů mozaiky. Tu je nutnou co nejvíce doplnit, protože poznání jedné z částí společnosti je pro pochopení celku nezbytné.

Seznam literatury

DOGAN, Mattei. Erosion of confidence in Advanced Democracies. *Studies in Comparative International Development* 32(3), 1997, s. 3–29.

GHODSEE, Kristen, ORENSTEIN, Mitchell. Taking Stock of Shock: Social Consequences of the 1989 Revolutions. Oxford: Oxford University Press, 2022.

EKMAN, Jonas, LINDE, Joakim. Communist Nostalgia and the Consolidation of Democracy in Central and Eastern Europe. *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 21, no. 3, 2005. s. 354–374.

KRAPFL, James. Revoluce s lidskou tváří: Politika, kultura a společnost v Československu v letech 1989–1992, Praha: Rybka Publisher, 2016.

LIPSET, Seymour, Martin. Political Man: The social bases of politics. The Johns Hopkins University Press, 1981.

KUNŠTÁT, Daniel. Korelace názorů pamětnické veřejnosti na komunistický režim a jejich současného politicko-ideového ukotvení. *Acta Politologica*. Vol.15, no.2, 2023. s. 1–31.

MATĚJŮ, Petr. Who Has Gotten Ahead After the Fall Of Communism? *Czech Sociological Review*, Vol. 3 No. 2, 1995. s. 117–136.

NOVOTNÁ, Hedvika, ŠPAČEK, Ondřej, ŠŤOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, Magdaléna.

Metody výzkumu ve společenských vědách. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2019.

SEDLÁČKOVÁ, Markéta. Důvěra a demokracie: Přehled sociologických teorií důvěry od Tocquevilla po transformaci v postkomunistických zemích. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2012.

SMITH, Michael, MATĚJŮ, Petr. Restratifikace české politiky: Vývoj třídně podmíněného volebního chování v české republice v letech 1992–2010, *Sociologický časopis 2011*, Vol. 47, No. 1, 2011. s. 33–59.

SZTOMPKA, Piotr. The Trauma of Social Change: A Case of Postcommunist Societies in ALEXANDER, Jeffrey. Cultural Trauma and Collective Identity, Berkeley: University of California Press, 2004.

ŠILHANOVÁ, Jana. Analýza rámců Ervinga Goffmana in Šubrt, Jiří. Soudobá Sociologie II, s. 78–101, 2008.

- ŠUBRT, Jiří., BALON, Jan. Soudobá sociologická teorie. Praha: Grada, 2010.
- ŠUBRT, Jiří. VINOPAL, Jiří. K otázce historického vědomí obyvatel České republiky. *Naše společnost*. Vol.8, no.1, 2010. s. 9–20.
- TABERY, Paulína, BÚTOROVÁ, Zora, KLOBUCKÝ, Robert. Výzkum CVVM: Třicet let od sametové revoluce z pohledu české veřejnosti. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2019. Dostupné online z: <https://tinyurl.com/492x2vna>
- TILLY, Charles. European Revolutions 1492–1992, Oxford: Blackwell, 1993.
- SURYNEK, Alois a kol. Základy sociologického výzkumu, Praha: Management Press, 2001.
- VANĚK, Miroslav, MÜCKE, Pavel. Třetí strana trojúhelníku: Teorie a praxe orální historie, Praha: FHS UK – ÚSD AV ČR, 2011.
- VANĚK, Miroslav. Orální historie: Metodické a „technické“ postupy, Olomouc: FF UPOL, 2003.
- VANĚK, Miroslav. Obyčejní lidé...? Praha: Academia, 2009.
- VEČERNÍK, Jiří. Staré a nové ekonomické nerovnosti: případ českých zemí. *Sociologický časopis* Vol. 31, No. 3, 1995, s. 321–334.

Rozhovory

- Rozhovor Jiřího JUHÁSZE (doktorand na FHS UK) s narátorem Z.B. ročník 1946. Rozhovor uložen v soukromém archivu autora.
- Rozhovor Jiřího JUHÁSZE (doktorand na FHS UK) s narátorem Z.B. ročník 1946. Rozhovor uložen v soukromém archivu autora.
- Rozhovor Jiřího JUHÁSZE (doktorand na FHS UK) s narátorem J.R. ročník 1953. Rozhovor uložen v soukromém archivu autora.
- Rozhovor Jiřího JUHÁSZE (doktorand na FHS UK) s narátorem Z.B. ročník 1946. Rozhovor uložen v soukromém archivu autora.
- Rozhovor Jiřího JUHÁSZE (doktorand na FHS UK) s narátorem J.R. ročník 1953. Rozhovor uložen v soukromém archivu autora.
- Rozhovor Jiřího JUHÁSZE (doktorand na FHS UK) s narátorem M.P. ročník 1948. Rozhovor uložen v soukromém archivu autora.
- Rozhovor Jiřího JUHÁSZE (doktorand na FHS UK) s narátorem R.R. ročník 1971. Rozhovor uložen v soukromém archivu autora.

Rozhovor Jiřího JUHÁSZE (doktorand na FHS UK) s narátorem J.G. ročník 1958. Rozhovor uložen v soukromém archivu autora.

Rozhovor Jiřího JUHÁSZE (doktorand na FHS UK) s narátorem Z.B. ročník 1946. Rozhovor uložen v soukromém archivu autora.

O autorovi: *Mgr. Jiří Juhász* je doktorand na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy. Věnuje se zejména teoriím revoluce a vybraným aspektům sametové revoluce. V současné době působí na Fakultě humanitních studií, kde přednáší na téma teorií revoluce a sociologie konfliktu.

ROZHOVORY A MATERIÁLY / INTERVIEWS AND ARTICLES

“Aufarbeitung” – Contribution of Oral History in the Dealing with the Past / “Aufarbeitung” - Přínos orální historie při vyrovnávání se s minulostí

Felicitas Söhner

Abstract

Based on a growing interest in questions of memory, trauma and justice in Europe, this article addresses the issue of dealing with the past and eyewitness interviews. In the German language, this is often also described with the term “Aufarbeitung der Vergangenheit / vyrovnávání se s minulostí”. We ask to what extent past events, processes and responsibilities can be reviewed and what contribution oral history can make here.

Dealing with the past - in the sense of successful coping processes for those affected - requires a sensitive, appreciative and respectful attitude towards traumatic experiences in all activities of the memory-cultural process. At the same time, the question arises as to what tasks oral history here can perform, if one assumes that therapeutic tasks are to be sought in other disciplines. This paper offers an actual perspective on dealing with the past by analysing the limits of this historical discourse and exploring the potential of oral history in memory culture.

Abstrakt

Na základě rostoucího zájmu o otázky paměti, traumatu a spravedlnosti v Evropě se tento článek zabývá otázkou vyrovnávání se s minulostí a výslechy očitých svědků. V německém jazyce se tato problematika často označuje také termínem “Aufarbeitung der Vergangenheit / vyrovnávání se s minulostí“. Ptáme se, do jaké míry lze minulé události, procesy a odpovědnost revidovat a jaký přínos zde může mít orální historie.

Vypořádání se s minulostí - ve smyslu úspěšných procesů vyrovnávání se s ní pro postižené - vyžaduje citlivý, oceňující a respektující přístup k traumatickým zážitkům ve všech činnostech paměťově-kulturního procesu. Zároveň se nabízí otázka, jaké úkoly zde může orální historie plnit, pokud předpokládáme, že te-

rapeutické úkoly je třeba hledat v jiných oborech. Tento článek nabízí aktuální pohled na vyrovnávání se s minulostí prostřednictvím analýzy limitů tohoto historického diskurzu a zkoumání potenciálu orální historie v kultuře paměti.

Key words: Oral history; personal stories; contemporary history; dealing with the past; potentials; limitations.

Klíčová slova: Orální historie; osobní příběhy; současná historie; zacházení s minulostí; možnosti; omezení.

Introduction

Dealing with the past and remembering historical events is a complex issue and a major challenge, especially in societies that have been affected by violence, war and oppression. It involves coming to terms with sometimes traumatic historical events and taking responsibility for them, often through public recognition and apology. Biographical interviews can contribute to this process by documenting the experiences of people who lived through these events and providing insights into their personal perspectives.

There are several ethical debates around the use of oral history in memory culture.¹ One of the most important debates revolves around the ethical considerations in collecting and preserving individual memories. These considerations include issues of informed consent, confidentiality, privacy and power dynamics between interviewers and interviewees.² Another debate deals with questions of analysis and interpretation of oral histories. Biographical memories are contextual and can be interpreted in different ways.³ This leads to the question of which interpretation is valid and how oral traditions can be viewed in a way that is both respectful and scientifically accurate.

Based on a growing interest in questions of memory, trauma and justice in Europe, this article addresses the issue of coming to terms with the past and eyewitness interviews. In the German language, this is often also described with the term “Aufarbeitung”.

Dealing with the past, in the sense of „Aufarbeitung”, meaning the concept of dealing with the past continues to preoccupy scholars, politicians and society, also with regard to dealing with experienced violence, injustice and human rights violations in other social and historical contexts. In this context, „dealing“ with the past cannot be equated with the question of criminal prosecution or financial

---

¹ ABRAMS, Lynn. *Oral History Theory*. London 2016.

² SÖHNER, Felicitas. Ethical Issues in Archiving and Reusing Interviewees Documents, *Bulletin de l'AFAS. Sonorités* (in press)

³ THOMPSON, Paul, BORNAT, Joanna. *The Voice of the Past*. Oral History. Oxford 2017.

compensation. Rather, it describes a social process „through which something unjust and the resulting suffering are to be made visible.”⁴ Rather, this term refers to the process of coming to terms with the past and encompasses a range of activities, including public debates, historical research, commemorative events and educational programmes. Biographical interviews are one tool that can be used in this process, as they offer a way to record personal memories and experiences that might otherwise be lost.

Dealing with the past - in the sense of successful coping processes for those affected - requires a sensitive, appreciative and respectful attitude towards traumatic experiences in all activities of the memory-cultural process. At the same time, the question arises as to what tasks oral history here can perform, if one assumes that therapeutic tasks are to be sought in other disciplines.

This contribution asks to what extent past events, processes and responsibilities can be reviewed and what contribution oral history can make here, offering an advanced perspective on existing debates about dealing with the past by analysing the limits of this historical discourse and exploring the potential of oral history in memory culture.⁵

Summary

This article approaches the topic based on the interdisciplinary project „Testimony”. This project is dedicated to researching the conditions and consequences of placement in children’s homes and Youth Work Courts in the GDR. Our medical history sub-project approached the question using two methodological approaches - on the one hand, by means of a historical analysis of written sources, and on the other hand, from the perspective of oral history. Since written sources have so far offered little information on the professional perspective on logics of action and experiences in GDR children’s homes, this gap was closed through the alternative approach of guided interviews. The perception of the actors involved in children’s homes in the GDR was investigated using a qualitative-sociological approach in the field of historical reappraisal of GDR injustice. Thus, this interview project explores for the first time the professional orientation of action from the perspective of those responsible in medicine, education and psychology. Accordingly, the publication has the character of an initial structuring of the subject matter.

---

⁴ ANDRESEN, Sabine. Was Aufarbeitung von Unrecht bedeutet. In: ANDRESEN, Sabine, NITTEL, Dieter, THOMPSON, Christiane (eds.). *Erziehung nach Auschwitz bis heute. Aufklärungsanspruch und Gesellschaftsanalyse*. Norderstedt 2019. 23 – 44.

⁵ Excerpts of this text have been published as an extended abstract in the proceedings of the International COHA Conference 2023 in Bratislava.

The starting point for the observations was the interest in how the transdisciplinary logics of action were perceived by the actors involved in medicine, psychology and education in children's homes in the GDR. Since everyday as well as exceptional processes did not always find their way into written documentation, the qualitative research approach of oral history is particularly suitable for investigating individual perceptions, experiences and perspectives.⁶

In order to pursue the research questions, individual case files (youth welfare, pupil and administrative files) were analysed by the historians Anne Oommen-Halbach and Uta Hinz and, in parallel, guided interviews with former pedagogical, medical and psychological actors of various types of institutions within the GDR home complex were collected and considered by the author. In this context, the author conducted 24 thematic interviews with actors in former children's homes in the GDR between November 2019 and November 2021. These persons included ten men and fourteen women. The dates of birth of the interviewees ranged from 1936 to 1962, and they were professionally active between 1956 and 1992 (and in some cases beyond). Among them are representatives of psychology, medicine and education. The interviewees worked in normal and special homes, Youth Work Courts and the Combined Special Homes. Among the interviewees, 21 had worked in or for children's homes themselves, two had lived there as children of employees, and one person grew up as a child in the home.

The guideline-structured interviews document and reflect socio-political contexts and subjective patterns of perception and interpretation of remembered historical processes and events. The topics asked included: the classification of the professional field of activity, recollection of everyday routines, experiences as a professional as well as dealing with families and authorities. In addition, questions were asked about dealing with difficult situations in everyday professional life, about professional options for action, counselling offers and helpful resources.

A register with biographical information was written for each interview, as well as a supplementary protocol containing observations on the course of the interview, the atmosphere, possible disruptions during the interview or other special events. These documents were integrated into the analysis. For the following explanations, the interviews relating to the interdisciplinary field of tension in children's homes in the GDR in general and in the combine of special homes in particular were included. It was agreed with the interviewees whether the contents of the interviews would be included in publications with the names of the interviewees or pseudonymously.

⁶ SÖHNER, Felicitas et al. Disziplinieren durch Gewalt in DDR-Kinderheimen? Ein Überblick über bisherige Ergebnisse. In: BABEROWSKI, Jürgen et al. (eds.) Disziplinieren und Strafen. Dimensionen politischer Repression im Staatssozialismus. Frankfurt 2021, 135-154.

The oral sources considered do not give a unified picture. To tell one story would be to take a truncated view. Rather, the interviews open up a variety of perspectives on different time windows and different places, so several facets stand side by side here.

The interviews show that in some places, committed staff members stood up for the adolescents despite difficult circumstances in order to enable them to receive the best possible support within the mostly difficult framework. It can be seen that violence was not perceived by all, but by many of the interviewees. In individual interviews, being sent to the closed Youth Work Courts in Torgau was described as unproblematic, although it could be assumed that the experiences associated with this measure could be damaging.

Other interview sequences also make it clear that the professional perspective moved away from the perception of the former children in care. In some places, experiences of violence are presented in a rather abstract, attenuating or even justifying way. For example, „scuffles“ or „no angels“ point to violent behaviour among the adolescents. The sequences „not necessarily in control of personality“ and „sometimes off the mark“ refer to violence by staff. In the narrative account, the experience of violence is sometimes legitimised pedagogically (“they weren’t used to it any other way”), at other points the extent (“that wasn’t the rule with me”) is clearly named or classified (“it was always terrible for me too”, „it was a form of violence“). Attributed responsibility, relevance and intentionality of violent actions are always presented in the context of the described behaviour of the adolescents and educators.⁷ In some places, the impression arises that the memories of the perceptions of the time were partly overformed by hegemonic narratives (“from disturbed family relationships”, “bad asocial environment”, „a chance for the family”, „there was no other way to solve the conflict“), and in some places by the depiction of a desired state (“strict and fair upbringing, but no violence”, „we consulted among ourselves collectively”, „basically no corporal punishment“). Thus, the individual descriptions - like all biography-based approaches - are to be classified source-critically in the sense that they are created and formulated depending on the current zeitgeist and current debates.

Different groups of people who perpetrated violence were remembered. Very few memories refer to personal acts. Violence was experienced by the families of origin, by the adolescents among themselves and by the staff of the children’s homes. The analysis further shows that various forms of violence were perceived (“shouting”, „heartlessness”, „exclusion”, „being sent to Torgau”, „headbutts handed out”, „locked in the broom closet“). Representatives of all types of homes

⁷ DEPPERMANN, Arnulf. Agency in Erzählungen über Gewalterfahrungen in Kindheit und Jugend. In: SCHEIDT, Carl et al. (ed.) Narrative Bewältigung von Trauma und Verlust, Stuttgart 2015, 64-75.

mentioned psychological violence, especially pedagogically questionable, humiliating sanction systems; actors in special homes also reported measures of isolation. Physical violence is reported in all types of homes, such as physical coercion, beatings and infliction of pain. It can be seen that in the interviews analysed there are hardly any direct statements about sexualised violence.

Depending on the situation and professional position, different forms of reaction were recalled. These include: Concealment and covering up, latent acceptance, informal exchange, seeking institutional counselling and support, political complaint, talking to those affected, relocating people, personal turning away and resignation. The recalled ways of reacting differed depending on the person interviewed - they would probably have differed even more if former residents had commented on this. The different forms of reaction can be attributed less to the type of institution, but rather to personal characters and the respective scope for action. The more self-confident and socially critical a person was and the better networked he or she was, the more active the individual reaction to the perception of violence.

The perceptions described clearly show the desire of the interviewees for better staffing and low-threshold support services (counselling, intervention, prevention). Even if this was theoretically and partly structurally laid out in special home concepts such as the so-called Combine of Special Homes or the children's home A.S. Makarenko in Berlin, the actual implementation was remembered as being of varying success. At the same time, individual constellations conducive to violence became apparent: staff involvement prevented the addressing of conspicuousness, quantitative (care ratio) and qualitative overload of staff (non-specialist, field of tasks), hierarchical structure, fragile relationship of trust among the staff, so-called total institution, lack of external regulation, communication culture. Depending on the institution considered, the situation was characterised by deficiencies. In particular, staff and room shortages as well as overcrowding could lead to stressful situations, which in turn could affect the behaviour of those housed and working there. This, coupled with deviant behaviour and the accompanying disciplinary measures, could certainly lead to obvious or covert forms of violence. Although individual or collective misconduct can be explained by the sometimes precarious staffing of some facilities, this cannot and must not be used as an excuse.⁸

Discussion

The results from the project described here make it clear that historical memory work can elicit aspects of subjective experiential history standing alongside the

⁸ FANGERAU, Heiner et al. (Eds.) *Leid und Unrecht. Kinder und Jugendliche in Behindertenhilfe und Psychiatrie der BRD und DDR 1949 bis 1990*, Köln 2021, p. 172

narratives handed down in the respective professional cultures (collective memory). A central feature of biographical accounts is their authenticity, since they emerge directly from the situation as experienced at the time of the interview. Through the subjective perceptual perspective of the interview partners, research is given the opportunity to gain insight in a differentiated way into subjective narratives shaped by many factors that emerge in a specific setting.

As a result, oral tradition can provide a more nuanced understanding of historical events and processes by capturing the perspectives of people who may have been marginalised or excluded in traditional accounts of history. By collecting and analysing oral histories, historians can gain insights into the experiences of individuals who may have been silenced or ignored in the past. The interviewees interviewed in the project presented here belong to this group of people, as the memory of events in children's homes in the GDR was for a long time in the hegemonic power of interpretation of the institutions and authorities concerned.

It was also evident in the historical work of the project that through biographical interviews, individuals can reflect on their own experiences and the broader historical context in which they took place. This can be a powerful tool for dealing with the past as it allows individuals to explore their own feelings and beliefs and share their perspectives with others. Also, for people in the direct environment of the interviewees, reflecting on their perceptions and experiences can be a gateway to reflect on their own perspectives.

A further yield of the project presented here is the possibility of gaining insights into the experience and management of crises. Here, too, the assessment of biographical crises shows learning potential and the possibility of a change of perspective in two respects: on the one hand for the person who experienced and overcame them, and on the other hand for the recipient of the historical report.

The discussion and linguistic processing of memories requires a considerable amount of context formation from both the reporter and the researcher. Thus, the autobiographical account can be used, on the one hand, as a means of self-knowledge and, on the other, as a way of reconstructing the narrator's image of and coping with life.⁹ We addressed this aspect in the project presented here by comparing the narratives collected in the interviews with written sources and previously published studies on the history of GDR children's homes from the perspective of former residents and embedding them historically.

Furthermore, in the historical work with interview partners, it became clear that the oral history offers the possibility to document the experiences of those

---

⁹ HEINRITZ, Charlotte. Das Kind in der autobiographischen Kindheits Erinnerung. In: BIOS – Zeitschrift für Biographieforschung und Oral History 7(1994), 165-184.

who were affected by traumatic events. By documenting the experiences of individuals, communities and societies, oral history can help ensure that the lessons of the past are not forgotten. This documentation can also provide a form of validation for survivors by acknowledging the reality of their experiences and making them feel heard and seen.

Finally, oral history can serve as a tool to promote empathy and understanding between different communities and counteract a simplified or distorted portrayal of history. By sharing stories and experiences, people from different backgrounds can come to understand the complexity of traumatic events and the diversity of experiences they have had. This can promote healing and reconciliation and contribute to a more just and equitable society. One of the most important tasks of oral history in this context is to create a safe and supportive space for people to tell their stories. This may involve actively listening to survivors and being sensitive to their needs and feelings. It also involves recognising the power dynamics inherent in the process of sharing traumatic experiences and ensuring that survivors retain control over their narratives.

Analysis of the sources revealed that another potential lies in the possibility of historical categorisation. If eyewitness testimonies are understood as historical sources, they can be used, for example, to reconstruct socialisation and biographical processes.¹⁰ In the project presented, the interviews offered access to answering the question: „What happened or can it be reconstructed?“, the clarification of responsibilities, the recording of possible causes, contexts of origin and explanatory models as well as the opportunity to work out historical structural, social and individual conditions that promoted violence.¹¹

However, it should be emphasized here that autobiographical sources can be understood less as accounts of historically past experiences and more as the enacted experience of an individual, autobiographical documents rather provide insights into current discourses and self-designs.¹² This is to be considered when reconstructing processes and framework conditions and when interpreting described events and processes.

In the historical work it became clear and repeatedly reflected that while oral history cannot replace therapeutic interventions for those affected by trauma, but can play a complementary role in the healing process. By creating a space where people tell their stories, document experiences and promote understanding

¹⁰ DU BOIS-REYMOND, Manuela. Die Oral-History-Methode. In: BEHNKEN, Imbke; ZINNEKER, Jürgen (eds.). *Kinder, Kindheit, Lebensgeschichte*, Seelze 2001, 218-232.

¹¹ KRAUSHOFER, Tanja. *Erinnern hilft vorbeugen*. Wien 2015.

¹² SÖHNER, Felicitas. Eyewitness-based perspective on early childhood education. Potentials and limitations of oral history, *Bildungsforschung* 2/18(2020), 1-16.

and empathy, oral history can contribute to a more sensitive, appreciative and respectful approach to traumatic experiences in the memory-cultural process. In the course of the project, it also became clear that at the same time the possibilities of dealing with the past in the sense of „Aufarbeitung“ via oral history are limited.

In the historical examination of the prevailing discourse on the question of dealing with the past, it became clear that the public and professional debate on dealing with the past is dominated by the concept of „historical truth“.

This approach emphasises the importance of documenting and disseminating accurate information about past events. However, historical truth is often contested, and competing narratives about the past can lead to political and social conflict. In addition, the focus on historical truth can exclude the experiences of marginalised groups who may not have access to the tools and resources they need to tell their stories. We have reflected on this aspect in answering our research questions and referred to possible limitations.

Not least because the project presented here was located in the field of medical-historical research, it became clear even before the research began that there are ethical concerns related to the oral transmission of traumatic experiences. The act of recording and preserving memories can be traumatic for participants, especially if they are recounting experiences of violence or trauma. In addition, the act of recording and preserving memories can also raise questions about ownership and control over the collected narratives. These questions were raised on the one hand by the research team and on the other hand by the university's ethics committee and were discussed and clarified in the run-up to the project.

After completion of the Testimony project, the very complex question arises of whether past events can really be fully addressed. While remembering and sharing personal stories can be cathartic and healing for individuals, it is difficult to fully undo the effects of traumatic experiences or fully grasp the complexity of historical events. In addition, responsibility for past actions is usually spread across multiple individuals and institutions, making it difficult to assign blame and responsibility in a way that satisfies all parties. The exchange with the interlocutor in the process of the evaluation and also the conversations with former residents showed clearly that no simple answer can be given here.

So it remains the task of oral historians such as therapists and lawyers that the process of dealing with the past is often fraught with difficulties and controversies. Different individuals and groups may have different views about which events or processes should be prioritised in the process of 'coming to terms', and there may be disagreements about who is responsible for past wrongs. Also,

the process of dealing with the past can also be hindered by persistent social, economic and political inequalities. For example, if certain groups continue to be discriminated against or excluded in the present, it may be difficult to fully address the process of coming to terms with the past.

In the historical discussion, it became clear to both the researchers and those being researched that experienced injustice or violence not only affects the people directly affected by it throughout their lives, but also the society in which these people live. Like a „toxic package“ that cannot be disposed of, one affected person has described the continuing effects of experienced injustice.¹³ The effects affect the individual person (individual level), the places and institutions in which injustice occurred (institutional level) and society, in which a group of people with their unprocessed traumatic experiences are not seen and supported. Therefore, reprocessing must also take place on these three levels.¹⁴

Conclusion

In the historical work with biographical interviews - as also in the Oral History project considered here – it becomes apparent that dealing with stressful events of the past is a complex field. In summary, it can be said: Reappraisal is to uncover past injustice. Social reappraisal begins with the experiences of people who were affected by traumatising events and processes. Their accounts make it possible to openly name the extent and consequences of their experiences and to examine which structures made traumatising events and processes possible. Reappraisal aims to clarify why traumatising acts were covered up or concealed and to show ways out of this silence. Reappraisal cannot replace a legal clarification of crimes or the individual processing of trauma in therapy. However, social reappraisal makes the injustice of the past a topic of the present. Reappraisal aims to improve society's understanding of the dimensions of traumatising experiences.¹⁵

Dealing with traumatic aspects of the past is about the belated acceptance of responsibility. Legal consequences and financial compensation are pragmatic forms of acknowledging past suffering. However, a sustainable understanding between representatives of the institution and victims requires more.¹⁶ As already emphasised in our learning tool at the Torgau Memorial, dealing with the past in

---

¹³ KEUPP, Heiner. Wie kann individuelle und gesellschaftliche Aufarbeitung gelingen? *Verhaltenstherapie & psychosoziale Praxis* 52/2(2020), 305-315.

¹⁴ Cf. HINZ, Uta, OOMMEN-HALBACH, Anne, SÖHNER, Felicitas, GAHLEITNER, Silke et al., *Aufarbeitung, Learningtool Memorial Closed Jugendwerkhof Torgau 2022*.

¹⁵ Cf. HINZ, Uta, OOMMEN-HALBACH, Anne, SÖHNER, Felicitas, GAHLEITNER, Silke et al., *Aufarbeitung, Learningtool Memorial Closed Jugendwerkhof Torgau 2022*.

¹⁶ KEUPP, Heiner. Wie kann individuelle und gesellschaftliche Aufarbeitung gelingen? *Verhaltenstherapie & psychosoziale Praxis* 52/2(2020), 305-315.

the sense of serious engagement with the past must involve three levels: On the one hand, it has to be about remembering the past; on the other hand, it has to be about taking responsibility in the present; and finally, it has to be about looking into the future.¹⁷

Oral history is a powerful tool for memory culture. In the analysis became clear that oral history can help to preserve collective memory and cultural heritage. By foregrounding the voices and experiences of marginalised individuals and communities, oral history can challenge dominant narratives and provide a fuller and more empathetic understanding of historical events. However, there are also ethical concerns related to oral history that need to be considered.

Overall, oral tradition makes a valuable contribution to the culture of remembrance and the ongoing process of coming to terms with the past, but must be used with care and sensitivity. Ultimately, the process of dealing with the past requires ongoing dialogue and recognition that it is no substitute for therapeutic intervention.

Dealing with the past - in the sense of successful coping processes for those affected - requires a trauma-sensitive, appreciative and respectful attitude towards to traumatizing experiences in all activities of coming to terms with the past.¹⁸ Oral history can make here a valuable contribution.

---

¹⁷ Cf. HINZ, Uta, OOMMEN-HALBACH, Anne, SÖHNER, Felicitas, GAHLEITNER, Silke et al., Aufarbeitung, Learningtool Memorial Closed Jugendwerkhof Torgau 2022.

¹⁸ GAHLEITNER, Silke, GABRIEL, Meite, DE ANDRADE, Marilena, MARTENSEN, Marie, Erfahrungen mit dem Fonds. In: GLAESMER, Heide et al. (eds.) Kinder und Jugendliche in Heimen der DDR – Trauma und Bewältigung über die Lebensspanne, Weinheim (in press)

References / Použité zdroje

ABRAMS, Lynn. *Oral History Theory*. London 2016.

ANDRESEN, Sabine. Was Aufarbeitung von Unrecht bedeutet. In: ANDRESEN, Sabine, NITTEL, Dieter, THOMPSON, Christiane (eds.). *Erziehung nach Auschwitz bis heute. Aufklärungsanspruch und Gesellschaftsanalyse*. Norderstedt 2019, 23-44.

GAHLEITNER, Silke, GABRIEL, Meite, DE ANDRADE, Marilena, MARTENSEN, Marie, Erfahrungen mit dem Fonds. In: GLAESMER, Heide et al. (eds.) *Kinder und Jugendliche in Heimen der DDR – Trauma und Bewältigung über die Lebensspanne*, Weinheim (in press)

DEPPERMAN, Arnulf. Agency in Erzählungen über Gewalterfahrungen in Kindheit und Jugend. In: SCHEIDT, Carl et al. (ed.) *Narrative Bewältigung von Trauma und Verlust*, Stuttgart 2015, 64-75.

DU BOIS-REYMOND, Manuela. Die Oral-History-Methode. In: BEHNKEN, Imbke; ZINNECKER, Jürgen (eds.) *Kinder, Kindheit, Lebensgeschichte*, Seelze 2001, 218-232.

FANGERAU, Heiner et al. (eds.) *Leid und Unrecht. Kinder und Jugendliche in Behindertenhilfe und Psychiatrie der BRD und DDR 1949 bis 1990*, Köln 2021.

HEINRITZ, Charlotte. Das Kind in der autobiographischen Kindheitserinnerung. In: BIOS – Zeitschrift für Biographieforschung und Oral History 7(1994), 165-184.

HINZ, Uta, OOMMEN-HALBACH, Anne, SÖHNER, Felicitas, GAHLEITNER, Silke et al., Aufarbeitung, *Learningtool Memorial Closed Jugendwerkhof Torgau* 2022.

KEUPP, Heiner. Wie kann individuelle und gesellschaftliche Aufarbeitung gelingen? *Verhaltenstherapie & psychosoziale Praxis* 52/2(2020), 305-315.

KRAUSHOFER, Tanja. *Erinnern hilft vorbeugen*. Wien 2015

SÖHNER, Felicitas. Ethical Issues in Archiving and Reusing Interviewees Documents, *Bulletin de l'AFAS. Sonorités* 48(2023), 104 – 129.

SÖHNER, Felicitas et al. Disziplinieren durch Gewalt in DDR-Kinderheimen?

Ein Überblick über bisherige Ergebnisse. In: BABEROWSKI, Jürgen et al. (eds.) *Disziplinieren und Strafen. Dimensionen politischer Repression im Staatssozialismus*. Frankfurt 2021, 135-154.

SÖHNER, Felicitas. Eyewitness-based perspective on early childhood education. Potentials and limitations of oral history, *Bildungsforschung* 2/18(2020), 1-16.

THOMPSON, Paul, BORNAT, Joanna. *The Voice of the Past*. Oral History. Oxford 2017.

About the author / O autorce

PD Dr. phil. Felicitas Söhner, historian, scientific fellow at the Department of History, Philosophy and Ethics of Medicine at the University of Düsseldorf. In 2022, Söhner habilitated in the „History of Medicine“ with an Oral History of the psychiatric reform in Germany. Her research interests include the history of medicine and social history of the 20th and 21st centuries, especially the history of medical child protection, psychiatry and human genetics, oral history and European memory culture and its biographical processing.

E-mail: felicitas.soehner@hhu.de

Recenze¹ / Reviews

PARKOVÁ, Yeonmi, *Abych přežila: můj útek ze Severní Koreje*. Praha: Argo, 2015, 305 s., ISBN 978-80-257-1604-5.

Karolína Kiliánová

Yeonmi Park, aktivistka za lidská práva, která utekla ze Severní Koreje do Číny, a nakonec do Jižní Koreje je autorkou knihy – *Abych přežila: Můj útek ze Severní Koreje* (2015), která je předmětem této recenze. Kniha je rozdělena do tří částí – každá z nich se věnuje chronologicky jiné etapě životní cesty Yeonmi Park.

První část knihy popisuje její život v Severní Koreji, kde se narodila a vyrostla. Mluví zde hlavně o represivním režimu a obtížích, které ztěžují tamější život. V této části popisuje také boj své rodiny s chudobou a nedostatkem jídla. Druhá část knihy pak pokrývá útek ze Severní Koreje do Číny. Popisuje strastiplnou cestu přes hranice a výzvy, které přináší život imigrantky v Číně. Líčí také obchodování s lidmi, které sama Yeonmi zažila během svého pobytu v Číně. Třetí část knihy se zabývá cestou z Číny do Jižní Koreje. Jsou zde popsány problémy spojené s přechodem pouště Gobi a zároveň úleva, kterou pocítila poté, co konečně dorazila do Jižní Koreje. V této části mluví také o obtížích spojených s přizpůsobováním se životu v nové zemi.

Kniha od Yeonmi Park je strhující drama, které čtenáře zavede na pokraj lidského utrpení, ale zároveň ukazuje nezničitelnou sílu autorčina lidského ducha. Kniha, která nám popisuje útek slečny Yeonmi Park ze Severní Koreje není pouze příběhem o přežití, je hlavně svědectvím o houževnatosti lidského srdce a snaze o svobodu proti těm nejtíživějším okolnostem.

Vyprávění Yeonmi Park je stejně strhující jako srdcervoucí. Yeonmi dokázala v knize živě popsat svůj raný život v Severní Koreji, zemi zahalené tajemstvím a ovládané strachem, kde neexistují základní lidská práva. Jejím očima čtenář získá vzácný a mrazivý vhled do kruté reality, s níž se potýkají obyčejní Severokorejci (hladomor, represe a neustálé vládní pronásledování).

¹ Tyto recenze jsou výstupem studentek předmětu Orální historie v praxi, Katedra historie, FPE ZČU v Plzni. 2023.

To, co odlišuje knihu „Abych přežila“ od ostatních je podle mého názoru hlavně neochvějná upřímnost slečny Yeonmi Park. V knize dokázala odhalit svou duši, hloubku svého zoufalství a nesmírnou odvahu, která od ní byla požadována, aby mohla uniknout ze své vlasti. Její cesta přes zrádnou poušť Gobi plná nebezpečí a zrad, je důkazem jejího nesporného odhodlání žít život ve svobodné zemi.

Styl, kterým Park píše je otevřený (a dalo by se říci až nevinný), upoutá čtenářovu pozornost od první stránky a odmítá ji pustit až do samého konce. Její příběh není jen záznamem osobního boje; je to výzva k akci, čtenáře vystavuje tvrdé realitě, které čelí miliony lidí v Severní Koreji a v dalších zemích, které se potýkají s utlačovatelskými režimy. Kromě toho je kniha „Abych přežila“ na straně druhé také velkou ukázkou síly, kterou máme ve vzdělání a vědomostech, jejichž potřebu si lidé v demokratických zemích často neuvědomují. Díky své vytrvalosti se slečna Park dodnes snaží vzdělávat a překonávat tím tak svou „nevědomost“, které byla vystavena ve své vlasti.

„Abych přežila“ je kniha, která zanechá velmi silný dojem v každém, kdo má to štěstí si ji přečíst. Příběh Yeonmi Park je připomínkou síly lidského ducha s jasným voláním po empatii, porozumění a akci. Tato monografie není jen kniha, je to hluboký zážitek, který bude ve čtenářích rezonovat ještě dlouho poté, co dočtou poslední stránku.

JAZBIK, Samar. Hlasy nezdolných žen. Praha: N media, 2022, 243 s. ISBN 978-80-88433-19-4.

Natálie Panská

Samar Jazbik, narozená v roce 1970 v syrské Džable, působí jako spisovatelka, novinářka a aktivistka v organizacích, jejichž hlavním cílem je ochrana lidských práv. Ve svých publikacích se zabývá tématy jako je feminismus a sociální (ne) rovnosti ve společnosti. Vzhledem ke svému původu také sleduje vývoj syrské represivní politiky, jejímiž hlavními znaky jsou: kontrola nad obyvatelstvem, cenzura, umlčování politických disidentů a potlačování lidských práv. Sama autorka se ve svých 41 letech stala přímou účastnicí lidového povstání proti režimu Bašára al-Asada.

Kniha *Hlasy nezdolných žen* (v originále 19 imra'á: Súrijját jarwín, Milán, 2018) vyšla na konci roku 2022 v Edici N v překladu Petra Felčara. Autorka pro tuto knihu musela hodně cestovat a absolvovala rozhovory s více než padesáti ženami, jejichž osud zasáhla občanská válka v Sýrii, a které stejně jako ona jsou nuceny žít za hranicemi své vlasti. Do českého překladu se navíc dostalo mnoho poznámek osvětlující syrské realie, které pomáhají širší veřejnosti proniknout do historie i současnosti této země.²

Do konečné verze knihy autorka zařadila rozhovory s devatenácti ženami, které se od roku 2010 angažovaly v revolučním hnutí. S ženami, které v exilu vzpomínaly, jak si ve své vlasti prošly peklem a které neslevily z nároků na občanské svobody ani při teroru popírající základní lidská práva. Svědectví napsaná v první osobě přímo a věrohodně reflektují životy vybraných žen – bojovnic, jejich utrpení i odhodlání pomáhat a vzepřít se tyranii. „*Nežádali jsme mnoho, jen trochu důstojnosti, svobody a spravedlnosti. Místo toho nás vyvraždili a naše město zničili.*“³

Řádky této knihy nejsou určeny pro slabší povahy, jsou zde realisticky vyobrazeny brutální akce proti civilistům a revolucionářům, masakry v ulicích i nehumánní zacházení ve věznicích s odpůrci režimu. Vyprávění jsou i přesto věcná a zodpovídají otázky týkající se začátku a průběhu revoluce a roli dotazovaných v odboji. „*Tyto ženy netvrdí, že vlastní jedinou pravdu. Každá z nich představuje zvláštní svět, do nějž nechává nahlédnout prostřednictvím konkrétních událostí konfliktu. Každá vypovídá o své vlastní zkušenosti pouze tak, jak ji prožila. Všechny unikly smrti.*“⁴ Vyprávění devatenácti žen nenese jen prázdné významy,

² Autorem poznámek je překladatel Petr Felčer.

³ JAZBIK, Samar. *Hlasy nezdolných žen*, 2022, s. 73.

⁴ JAZBIK, Samar. *Hlasy nezdolných žen*, 2022, s. 14.

ale jejich smysl umí proniknout hluboko do nitra čtenáře. Narátorky hovoří o tom, s jakými následky se musejí potýkat, a jak je válečné události (dodnes) ovlivňují. Díky výpovědím těchto nezdolných žen můžeme nahlédnout přímo do dění válečných a revolučních událostí napříč Sýrií. „*Válka pokřivila obraz našich mezilidských vztahů a bránila nám vymanit se z ostrého dualismu, podle něžž se buď musíme stát prodlouženou rukou našeho tyrana a džihádistických skupin, nebo se proměnit v pouhé rozsekané kusy masa a zničené bytosti, v přeživší masakru.*“⁵

---

⁵ JAZBIK, Samar. Hlasy nezdolných žen, 2022, s. 12.

MEKHENNETOVÁ, Suád. *Řekli, abych přišla sama.* Praha: NLN, 2018. 321 s. ISBN 978-80-7422-656-4.

Pavína Fiřtová

Autorka knihy, Suád Mekhennetová, je německá novinářka s marocko-tureckými kořeny a v současnosti pracuje pro deník Washington Post. Kromě této recenzované knihy je spoluautorkou dalších čtyř titulů, z nichž do češtiny byl přeložen *Věčný nacist* (2016). Kniha začíná zajímavým prologem, který čtenáře dokáže rychle zaujmout. V prologu se vysvětluje i vznik názvu knihy. Setkáváme se zde s postavou Abú Júsafa, který byl zodpovědný za vraždu izraelských sportovců na olympiádě roku 1972.

Suád poté vypráví o svých rodičích. Její rodiče pocházejí z dělnické třídy. Saud se později na několik let musí odstěhovat ke své babičce do Maroka. Zde se setkáváme s prvním rozdílem mezi kulturou západní a východní. Je to jeden z problémů, ke kterému se autorka průběžně vrací v celé knize. Pobyt u babičky měl na Suád značný vliv, jelikož její babička byla opravdu inspirativní a silná žena.

V dospívání se Suád začíná zajímat o novinářinu a v této kapitole, podle mého názoru, teprve doopravdy začíná hlavní děj celé knihy. Ráda bych citovala jednu z klíčových otázek této knihy: „*Proč nás tolik nenávidí?*“⁶ Tuto větu pronesla Maureen Fannigová, žena hasiče, který zemřel při útocích 11. září 2001. Suád se snaží ve své knize na tuto otázku odpovědět. Jako jedna, z nejstatečnějších žen současnosti, se rozhodla, že jako novinářka pronikne až k nejvyšším představitelům Al-Káidy a ISIS a pokusí se nejen na tuto palčivou otázku najít odpověď.

V knize je popsáno několik klíčových rozdílů mezi západním a východním světem, ale také samotná krize v muslimských zemích. Jeden z nejzávažnějších problémů je rozkol mezi šíity a sunnity, který zažili rodiče Suád na vlastní kůži. Sama Suád poté hledala příčinu tak velké nevraživosti mezi těmito dvěma silnými proudy islámu. Suád odpověď našla v historickém kontextu. Kořeny samotného sporu sahají historicky již k nejrannější době vzniku islámu a otázce následovnictví po samotné proroku Muhammadovi. Jiným současným problémem v muslimských zemích jsou pak např. uprchlické tábory, jež Suád sama navštívila. Dále pak silná angažovanost USA v blízkovýchodním regionu, a nakonec pak samotné chápání džihádu, především jako svaté války.

Autorka v této knize samozřejmě nevystupuje sama, setkáváme se s mnoha jejími kolegy z jiných deníků, jako jsou kolegové z New York Times či Frankfurter

⁶ MEKHENNETOVÁ, Suád. *Řekli, abych přišla sama.* 2018. s. 305.

Allgemeine Zeitung. Kolegové s ní často navštěvují blízkovýchodní region i Afriku (Turecko, Bejrút, Alžírsko atd.). Celá kniha navíc působí tak, jako by se autorka sama o sebe nebála, strach má spíše o své kolegy (popisuje de problémy v Alžírsku či problémy s CIA).

Nejvíce překvapivou kapitolou byla kapitola o džihádistovi Johnovi, kdy samotná Suád zjistila jeho pravé jméno, ale kapitola končí takzvanými třemi tečkami... Džihádista John byl tzv. katem Islámského státu. Byl známý především jeho videi, ve kterých popravuje zahraniční rukojmí či syrské vládní vojáky. Tato videa se začala šířit po internetu v roce 2014 a totožnost střelce nebyla známá až do roku 2015. Byla jsem zklamaná, že nevím více o tom, co se dělo po jeho odhalení, a také jestli samotné Suád nehrozilo nějaké nebezpečí.

Co říci závěrem? Tato kniha je velice aktuální, vzhledem ke konfliktu, který právě probíhá. Kniha analyzuje informace sebrané za několik let práce odvážné ženy, jež se snaží západu přiblížit myšlenky muslimské společnosti. Kniha může být náročnějším čtením, vzhledem k neskutečnému počtu jmen a detailního popisu politického dění v jednotlivých zemích. Na druhou stranu je napsána zajímavý, čtivým stylem, který je vhodný i pro laickou veřejnost. Tuto knihu bych rozhodně doporučila všem, kteří se zajímají o současné dění v blízkovýchodním regionu. „Náboženství neradikalizuje lid, to lid radikalizuje náboženství.“⁷

---

⁷ MEKHENNETOVÁ, Suád. *Řekli, abych přišla sama*. 2018. s. 53.

Pokyny pro autory

Časopis MEMO (Časopis nejen pro orální historii) se zaměřuje zejména na výzkum historie metodou orální historie a aplikace této metody do vyučování dějepisu na základních a středních školách, ale i na výzkum soudobých dějin dalšími historickými, antropologickými či sociologickými metodami. Žádaná jsou témata dějiny totalitních režimů, dějiny druhé světové války v paměti lidí, dějiny každodennosti ve 20. století, problémy menšin, regionální dějiny, dějiny dějepisectví, biografie, ale také novodobá ústní tradice a novodobý folklór ve výzkumu dějin. MEMO je velmi vstřícný a otevřený časopis, vítáme i další související témata, výzkum i aplikace týkající se soudobé historie, výzkumu v archivech apod.

Formální požadavky na text: Články by měly být předloženy v elektronické podobě, v aplikaci Microsoft Word, e-mailem na adresu: mmaja.fritzova@gmail.com, moravkov@khi.zcu.cz. Prosím, použijte pouze základní styl (typ a velikost písma Times New Roman 12, jednoduché řádkování). Poznámky a odkazy uvádějte pod čarou na příslušné stránce, ne v textu, ne za článkem. Měly by být průběžně očíslovány v celém článku.

První citaci uvádějte v plném rozsahu: SMITH, Robert. Historie mléčných výrobků. Plzeň: Západočeská univerzita, 2010, s. 22. Všechny následující odkazy by měly být uvedeny ve zkrácené formě: SMITH, Robert. Historie mléčných výrobků, s. 22. Použití latinského slova *ibid* nebo českého *tamtéž*, nebo zkratk jako *Loc. cit.*, *Op. cit.* apod. není povoleno. Je nutné přiložit abecední seznam plně citovaných zdrojů a literatury na konci článku.

Několik příkladů plných citací (téměř všechny uvedené citace jsou fiktivní):

Citace knihy: JUDD, Robin. *Contested Rituals: Circumcision, Kosher Butchering, and Jewish Political Life in Germany*. Ithaca: Cornell University Press, 2007. ISBN 13 9780801445453.

Citace kapitoly v knize nebo příspěvku ve sborníku: HAUG, Karl Erik - ORVIK, Nils. Stormaktsgarantier og kollektiv sikkerhetsgaranti. In: BERG, Roald (ed.) *Selvstending of beskyttet*. Bergen: Fagbokforlaget, 2008. ISBN 978-80-876432-9, s. 23 - 42.

Citace článku v časopisu: NAHODILOVA, Lenka. Communism modernisation an Gender, *Contemporary European History*, vol. 19, no. 1, February 2010, s. 37 - 55.

Citace z deního tisku: KOZA, Jan. První máj, *Plzeňský deník*, 12. března 2006, s. 5.

Citace rozhovoru s pamětníkem: Rozhovor Naděždy MORÁVKOVÉ (odborná asistentka Západočeské univerzity v Plzni) s Kolomanem Gajanem (emeritní profesor Karlovy univerzity v Praze), dne 8. 8. 2010 v Praze. Přepis rozhovoru uložen v archivu SOHI Plzeň, Veleslavínova 42.

Archivní zdroje: Národní archiv Praha. Fond Osobní pozůstalosti. Fol. Josef Macek. *Korespondence 1970 - 1975*. Inv. č. OP 654.

Citace internetového zdroje: BOLD, Richard. The main Saints. [Online] Dostupné z URL: < <http://translate.google.cz/#cs|en|dokument> > [Cit. 2010-09-12].

Přílohy: Obrázky, fotografie, nákresy, tabulky, grafy, grafika, mapy, atd. musí být očíslovány a odkázány poznámkami pod čarou a umístěny za textem se správným číslem a popiskem. Zdroj musí být uveden.

Další pokyny: Rozsah studií je omezen na max. 30 stran (54.000 znaků včetně poznámek pod čarou a mezer). Rozsah recenze: max. 1-2 strany. Každý článek by měl mít: název (česky i anglicky), abstrakt (česky i anglicky, max. 10 řádků), klíčová slova (česky i anglicky, v počtu od 3 do 8), informace o autorovi (jméno a příjmení, rok narození, pozice a zaměstnavatel nebo škola, oblast výzkumu, e-mailovou adresu). Články publikované v časopisu MEMO procházejí nezávislým recenzním řízením a musí být schváleny redakční radou. Editori děkují příspěvatelům za to, že pokud možno respektují výše uvedená doporučení.

Notes for Contributors

MEMO magazine focuses especially on the history of research using oral history and its application in teaching history. Preferred are the themes of modern history, especially history of totalitarian regimes, the history of the Second World War in memory of people, the history of everyday life in the 20th century, problems of minorities, regional history, history of historiography, biographies, also the modern oral tradition and folklore in the modern history of research. MEMO is a very open and obliging journal, we welcome any other related and interesting topics.

Format and Style: Articles should be submitted electronically, in Microsoft Word, by e-mail to the address mmaja.fritzova@gmail.com, moravkov@khi.zcu.cz. Please use the basic style only. Notes should be footnotes not endnotes. They should be numbered consecutively throughout the article. Citations of references should be made only in the notes and not in the text, first references should be given in full: SMITH, Robert. *History of Diary Products*. Pilsen: University of West Bohemia Press, 2010, pp. 22 - 23. All subsequent references should be given in abbreviated form: SMITH, Robert. *History of Diary Products*, pp. 30 - 32. It is necessary to attach a list of full references at the end of the article. The use of the latin word *ibid*, or abbreviation like *Loc.cit.*, *Op. cit.* etc. is not allowed.

Some Practical Examples for Full References (Almost all examples are fictive.):

The reference to a book: JUDD, Robin. *Contested Rituals: Circumcision, Kosher Butchering, and Jewish Political Life in Germany*. Ithaca: Cornell University Press, 2007. ISBN 13 9780801445453.

The reference to a chapter in a book or to a contribution in collection of papers: HAUG, Karl Erik - ORVIK, Nils. Stormaktsgarantier og kollektiv sikkerhetsgaranti. In: BERG, Roald (ed.) *Selvstending of beskyttet*. Bergen: Fagbokforlaget, 2008. ISBN 978-80-876432-9. 465 p.

The reference to an article in a journal: NAHODILOVA, Lenka. Communism modernisation an Gender, *Contemporary European History*, vol. 19, no. 1, February 2010, pp. 37 - 55.

The reference to an article in a newspaper: COETZEE, Paul. Namibia's liberation struggle, *Die Transvaler*, 12th March 2006, p. 5.

The interview reference: The interview of KOTZEL, Charles (lecture of Charles University in Prague) with BIBIKOVA, Leona (exlecture of University of West Bohemia in Pilsen, living in Pilsen), 22nd October 2008. The transcript is filed in the archives SOHI Pilsen, Veleslavinova 42.

The archives reference: Czech National Archives, Prague, fund: Inheritance, file: Josef Macek, document: Letters to Frantisek Graus 1970 - 1975, catalogue number: OP 456.

The reference to an internet source: BOLD, Richard. The main Saints. [Online] Available from URL:

<<http://translate.google.cz/#cs|en|dokument>> [2010-09-12].

Illustrations: Pictures, photos, sketches, tables, diagrams, graphics, maps etc. Should be numbered consecutively with the footnotes and placed behind the text with correct number and labeled. The source must be given.

Further notes: Scope of article: max. 30 pages. Scope of review: max. 1-2 pages. Every article should have: Title, Abstract (maximum of 10 lines), Keywords (from 3 to 8), Information about Author (name and surname, year of birth, position and address of employer or school, field of research, e-mail address). Notification: The articles submitted to the MEMO must be editorially revised and approved. The editors would be grateful if contributors kept closely to journal's style and format conventions.

CALL FOR PARTNERS

SOHI - The Center for Oral History in Pilsen

The Center for Oral History SOHI was founded within the Department of History, Faculty of Education of University of West Bohemia in Pilsen in 2009. Workplace focuses mainly on creating a database of interviews with eyewitnesses - a database of oral sources to recent history. SOHI has ambitions to serve as a methodological base for oral history research and joint projects of regional institutions interested in method of oral history and its use in contemporary historiography and to collect and provide the experience of partner institutions in the field of oral history.

Some of SOHI partners:

The Czech Oral History Center COH within the Institute of Contemporary History AS CR, Department of Oral and Contemporary History (Faculty of Humanities, Charles University in Prague), The Czech Association of Oral History, IOHA, Baylor University Institute for Oral History, The Centre for Oral History and Cultural Heritage (University of Southern Mississippi), The Oral History Center (Department of History, University of Zululand, Kwadlangezwa, South Africa), Columbia University - Oral History Research Office and etc.

Some important tasks of SOHI:

collection of narratives of survivors, presentation of contemporary history in the memories of survivors, educational activities, publications, interviews, organization of experts meetings, research and publication of methodological and theoretical texts in the field of oral history, providing consultation and service to researchers and to everyone interested in oral history, monitoring teaching aspects of interviews with eyewitnesses in modern school history, organization workshops and methodological seminars for primary and secondary schools.

Some current SOHI projects:

Using Oral History in the History of Modern Historiography, Oral History at School, Everyday Life under Socialism, The Iron Curtain - Czechoslovak Border in 1948 - 1989, The History of SSM - Socialist Youth Union in Czechoslovakia, Eyewitnesses of the Holocaust, Memories of Totalitarian Prisoners, Czechoslovak Totalitarian Emigrants.

The Center SOHI is open to the general cooperation with experts and the public and welcomes those interested in this method. Thank you for your interest in the partnership and contact us.

Contact:

The Center for Oral History SOHI, Department of History,
Faculty of Education of University of West Bohemia in Pilsen,
Veleslavínova 42, Pilsen, Czech Republic (www.khi.zcu.cz)

Contact person: Nadezda Moravkova

Tel.: +420 377 636 603

Fax: +420 377 636 612

E-mail:

sohi@khi.zcu.cz;

moravkov@khi.zcu.cz;

mmaja.fritzova@gmail.com

SOHi Středisko orální historie při KHI FPE ZČU v Plzni, Veleslavínova 42, Plzeň

<http://www.sohi.maweb.eu>

